

ISSN 0034-690X

2 0 1 4

1

letnik 65

Revija za kriminalistiko in kriminologijo

Revija za kriminalistiko in kriminologijo, Ljubljana

Letnik 65, št. 1, 1–77, januar–marec

Izdajatelj: Ministrstvo za notranje zadeve Republike Slovenije, Policija

Glavni urednik: Marjan Fank, direktor Uprave kriminalistične policije GPU, Slovenija

Odgovorni urednik: dr. Gorazd Meško, Fakulteta za varnostne vede, Univerza v Mariboru, Slovenija

Lektoriranje: Cvetka Lumbar, Ministrstvo za notranje zadeve Republike Slovenije, Policija

Člani uredniškega odbora:

dr. Ljubo Bavcon, zaslužni profesor Pravne fakultete, Univerza v Ljubljani, Slovenija

dr. Charles B. Fields, Eastern Kentucky University, ZDA

dr. Katja Filipčič, Pravna fakulteta, Univerza v Ljubljani, Slovenija

dr. Zoran Kanduč, Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani, Slovenija

dr. Darko Maver, Fakulteta za varnostne vede, Univerza v Mariboru, Slovenija

dr. Hajrija Sijerčić Čolić, Pravna fakulteta v Sarajevu, Bosna in Hercegovina

dr. Gregor Urbas, Australian National University, Canberra, Avstralija

Mirko Vrtačnik, Državno tožilstvo Republike Slovenije, Slovenija

Povzetki člankov so vključeni v baze:

SSCI Social Science Citation Index, Thomson Reuters, Philadelphia, ZDA

Scopus, Elsevier, Philadelphia, ZDA

CSA Worldwide Political Science Abstracts, Bethesda, Maryland, ZDA

Criminal Justice Abstracts, Thousand Oaks, California, ZDA

NCJRS Abstracts Database, Rockville, Maryland, ZDA

CSA Sociological Abstracts, San Diego, California, ZDA

Tehnično uredništvo revije:

mag. Evgen Česnik, Uprava kriminalistične policije GPU, Slovenija

dr. Katja Eman, Fakulteta za varnostne vede, Univerza v Mariboru, Slovenija

Barbara Erjavec, Fakulteta za varnostne vede, Univerza v Mariboru, Slovenija

Pavel Jamnik, Uprava kriminalistične policije GPU, Slovenija

Nataša Knap, Fakulteta za varnostne vede, Univerza v Mariboru, Slovenija

Tehnično oblikovanje: Branka Derenčin, Ministrstvo za notranje zadeve Republike Slovenije

Tisk: Tiskarna Pleško, d. o. o.

Naklada: 510 izvodov

Naslov:

Revija za kriminalistiko in kriminologijo

Ministrstvo za notranje zadeve Republike Slovenije, Policija

Štefanova ulica 2, 1501 Ljubljana

Telefon: 01 428 40 00

Telefaks: 01 428 47 33

E-pošta: rkk@policija.si

Letna naročnina: 25,00 EUR

Revija izhaja štirikrat letno, in sicer marca, junija, septembra in decembra, dostopna je tudi na spletni strani policije (www.policija.si).

Revija je recenzirana in upošteva etične standarde COPE za dobro prakso uredniške politike revije (http://publicationethics.org/files/u2/Best_Practice.pdf).

Web of Science **faktor vpliva** za leto 2012 znaša 0,326

Revija za kriminalistiko in kriminologijo

LETO 65

LJUBLJANA 2014

ŠT. 1

UDK 343.98+343.9

ISSN 0034-690X

Uvodnik 3

Editorial 3

Članki

Jurij Ferme: Kriminalistična policija in razvoj
slovenske policije v zadnjih dveh desetletjih 5

Damjan Možina: Odškodninska odgovornost države
za kazniva dejanja nevarnih posameznikov 24

Gorazd Meško, Justice Tankebe, Maja Jere, Katja Eman,
Michael D. Reisig: Vpliv postopkovne pravičnosti in
legitimnosti policijske dejavnosti na spoštovanje
zakonov pri slovenskih mladostnikih 35

Karmen Erjavec: Potrošnja medijskih novic
o kriminaliteti in stališča do kriminalitete:
kvalitativna študija 48

Jasna Podreka: Intimnopartnerski umori v Sloveniji in
njihova spolna zaznamovanost 60

Prikazi, ocene, recenzije

Miloš F. Kobal: Mateja Gorenc in Marija Anderluh (ur.),
Razdiralno vedenje otrok in mladostnikov na
stičišču strokovnih služb 74

Articles

Jurij Ferme: Criminal Police and the Development
of the Slovenian Police in the last two Decades 5

Damjan Možina: Liability of the State for Criminal
Acts of Dangerous Individuals 24

Gorazd Meško, Justice Tankebe, Maja Jere, Katja Eman,
Michael D. Reisig: Impact of Procedural Justice and
Police Legitimacy on Compliance with Law
among Slovenian Adolescents 35

Karmen Erjavec: Impact of the Media on Crime and
Attitudes about Crime: A Qualitative Study 48

Jasna Podreka: Intimate Partner Homicides in Slovenia
and their Gender-specific Differences 60

Book Reviews

Miloš F. Kobal: Mateja Gorenc and Marija Anderluh (Eds.),
Razdiralno vedenje otrok in mladostnikov na stičišču
strokovnih služb 74

Uvodnik

Revija za kriminalistiko in kriminologijo je zajadrala v petinšestdeseto leto. Prva letošnja številka revije obravnava aktualne teme s področja razvoja kriminalistične policije v Sloveniji, odškodninske odgovornosti države za kazniva dejanja posameznikov, zaznave legitimnosti policijske dejavnosti pri mladih ljudeh ter medijskega prikazovanja kriminalitete in stališč do kriminalitete pa tudi spolne zaznamovanosti medosebnega nasilja. Predstavljen je tudi posvet Razdiralno vedenje otrok in mladostnikov na stičišču strokovnih služb. Prispevki temeljijo na raziskovalnem delu slovenskih strokovnjakov s področja policijske dejavnosti, kriminologije, komunikologije in sociologije.

Prispevek o razvoju slovenske kriminalistične policije v zadnjih dveh desetletjih nakazuje, da so bili kriminalisti deležni številnih sprememb, ki so se dogajale vzporedno z razvojem celotne policijske dejavnosti v Sloveniji. Pomembne spremembe so se v zadnjem obdobju zgodile predvsem na področju odzivanja na gospodarsko kriminaliteto in korupcijo, kar je v veliki meri pogojeno z ekonomsko krizo in pričakovanji javnosti glede sanacije stanja in iskanja krivcev za nastale razmere. Avtor prispevka izpostavi tudi organizacijske vidike, ki bi jih bilo treba upoštevati pri razvoju slovenske kriminalistične policije. V prispevku o odškodninski odgovornosti države za kazniva dejanja nevarnih posameznikov avtor predstavi primer Silva Pluta, pri katerem se je pokazalo, da je bila država neučinkovita pri onemogočanju nevarnega storilca kaznivih dejanj zoper življenje in telo ter ni uporabila vseh svojih institutov za preprečitev posledic. Čeprav so taki primeri redki, je treba zagotoviti ustrezno pravno ureditev, ki bo omogočala ustrezno nadzorovanje nevarnih storilcev kaznivih dejanj. V prispevku o zaznavi legitimnosti policije pri mladih ljudeh avtorji ugotavljajo, da je posameznikovo zaznavanje legitimnosti (poštenosti in pravičnosti) policije pomembno za njegovo spoštovanje zakonov. Legitimnost policijske dejavnosti je še posebej pomembna v času družbenoekonomske krize, saj zaznave o neučinkovitem sistemu družbenega nadzorstva, ki se najmočneje kaže skozi policijsko dejavnost, močno vplivajo na javno mnenje o policijski dejavnosti. Predhodni prispevek kakovostno dopolni avtorica prispevka o medijskem poročanju o kriminaliteti in stališčih o kriminaliteti, ki predstavi kvalitativno analizo medijskega poročanja o kriminaliteti, vpliv le-tega na mnenje ljudi o kriminaliteti in vlogo formalnega družbenega nadzorstva v sodobni družbi. V prispevku o spolni zaznamovanosti medosebnega

nasilja pa so izpostavljene spolne vloge in vpliv medosebnega nasilja na kasnejši pojav umorov med partnerji.

V uredništvu revije smo uspeli posodobiti spletno stran revije in v elektronski obliki objavili vse številke revije od leta 1975 do danes, ki jih najdete v arhivu na spletni strani. V kratkem bomo objavili tudi vse številke revije od začetka njenega izhajanja v poznih petdesetih let prejšnjega stoletja.

Bralcem Revije za kriminalistiko in kriminologijo želiva obilo zadovoljstva pri branju te številke, avtorje pa vabiva, da s prispevki obogatijo našo revijo.

Marjan Fank
Glavni urednik

Gorazd Meško
Odgovorni urednik

Kriminalistična policija in razvoj slovenske policije v zadnjih dveh desetletjih

Jurij Ferme¹

Po osamosvojitvi Slovenije so številne reorganizacije krojile razvoj slovenske kriminalistične policije, ki je bila v stalni interakciji z uniformirano policijo. Prispevek predstavlja organizacijske rešitve za enovito in koordinirano upravljanje obeh »policij« v posameznih razvojnih obdobjih. Podrobneje so pojasnjene spremembe preiskovanja kaznivih dejanj na lokalni ravni, ki so jih skladno s cilji projekta »Javna varnost« prevzeli policisti kriminalisti. Predstavitev Zakona o policiji (1998) vključuje tudi predstavitev upravne in strokovne organiziranosti kriminalistične policije po »tristebrnem« modelu organiziranosti slovenske policije. Na nadaljnji razvoj so vplivali nekateri doktrinarni slovenski dokumenti in vstop Slovenije v Evropsko unijo in schengenski prostor. Soočenje Slovenije s krizo in uzakonjeno varčevanje je prizadelo tudi policijo, in sicer kriminalistično manj kot uniformirano. To potrjujejo rezultati projektov »Libra« in »Kaskade« ter podatki o zaposlovanju.

Dileme o centralizirani in decentralizirani organiziranosti ter o upravnem in strokovnem vodenju kriminalistične policije so ostale odprte tudi po sprejemu nove policijske zakonodaje leta 2013. Prispevek v zaključku opozarja na to, da se morajo k pripravi aktualnih izhodišč za reorganizacijo kriminalistične policije pritegniti zaposleni in tudi širša strokovna javnost. Odločitev o še večji centralizaciji na tem področju dela, kar je tudi cilj aktualne reorganizacije, je zelo pomembna za nadaljnji razvoj slovenske policije, tudi kriminalistične. Zato mora biti reorganizacija preudarna in celovito pretehtana. Od nje sta močno odvisni učinkovitost in uspešnost policije, ki jo slovenska javnost upravičeno pričakuje.

Ključne besede: policija, kriminalistična policija, uniformirana policija, razvoj, preiskovanje kaznivih dejanj

UDK: 351.74/.76(497.4)

1 Uvod

Delovna skupina za pripravo izhodišč za reorganizacijo slovenske kriminalistične policije (Ministrstvo za notranje zadeve, Policija, 2013h) je želela pridobiti mnenja strokovne in zunanje javnosti o reorganizaciji. Za ta namen je z Društvom kriminalistov Slovenije decembra 2013 organizirala posvet o viziji in možnostih prihodnjega razvoja kriminalistične policije. Pri vsakem iskanju novih rešitev je pomembno poznavanje glavnih mejnikov minulega razvoja. Že Hegel (v Pečar, 1987: 27) ugotavlja: »Iz zgodovine se učimo, da se ne učimo iz zgodovine.« Torej poznavanje preizkušenih preteklih dejstev pogosto ne vpliva na oblikovalce prihodnosti. Pričujoči prispevek poskuša to spremeniti.

Z osamosvojitvijo Republike Slovenije (v nadaljevanju RS) so v organiziranosti slovenske policije nastale zelo pomembne spremembe. Prispevek se pri pogledu v preteklost omejuje na osrednje mejnike razvoja slovenske policije v času

po letu 1990. Ti so povezani s časom osamosvojitve države, vključno s projektom »Javna varnost« iz leta 1992, ki se je 1995 preimenoval v projekt »Policija na lokalni ravni«. Sledijo obdobje sprejetja Zakona o policiji (1998) z uresničitvijo nove policijske organiziranosti leta 2000, obdobje vstopanja RS v Evropsko unijo (v nadaljevanju EU) leta 2004 in v schengenski prostor leta 2007. Naslednje obdobje vključuje tudi ustanovitev Nacionalnega preiskovalnega urada (v nadaljevanju NPU) 2010 in projekta reorganizacije Libra 2011 in Kaskade 2012. Zadnji mejnik razvoja je obdobje od začetka uporabe nove policijske zakonodaje maja 2013.

Za celovitejše razumevanje tega razvoja je treba poznati razvoj policije tudi pred tem. Pregled o tem razvoju je mogoče pridobiti v strokovni literaturi (Čelik, 2001, 2002; Ferme, 2009: 232–283; Kolenc, 2002; Klavara, Perme in Domjanič, 1989; Ministrstvo za notranje zadeve, 1994: 12–47; Narat, 1991b). Pri predstavitvi razvojnih mejnikov, pri katerih so bile v ospredju dileme o centralizaciji in decentralizaciji, poudarjamo razmerje med kriminalistično policijo (prej službo) in uniformirano policijo (prej milico). Današnja kriminalistična policija je imela v svojem razvoju različna imena: enota za pobijanje kriminalitete, služba za zatiranje kriminalitete,

¹ Dr. Jurij Ferme je višji policijski svetnik Službe generalnega direktorja policije, Generalna policijska uprava, Policija, Ministrstvo za notranje zadeve. E-pošta: jurij.ferme@policija.si

kriminalistična služba. Spreminjale so se njena organizacija, vloga, naloge, ki jih je izvajala, velikost in podoba (Debeljak, 2006: 15–23; Republiški sekretariat za notranje zadeve, 1990). Del tega razvoja je razviden tudi iz pregleda razvoja kriminalistične vede (Maver, 2013b). V prispevku so analizirani najpomembnejši mejniki razvoja slovenske policije, da bi predstavili njihov vpliv na razvoj kriminalistične policije.

Razvoj slovenske policije je treba umestiti tudi v širši mednarodni kontekst, posebej v Srednjo in Vzhodno Evropo, kamor spada Slovenija zgodovinsko in geografsko. V njenem razvoju namreč najdemo vrsto značilnosti, ki so tipične za demokratizacijo držav Vzhodne Evrope po letu 1990 (Lobnikar, Sotlar in Meško, 2013). Kot eno takih lahko omenimo tudi izrazit porast kriminalitete, predvsem po letu 1996, tudi za več kot 300 odstotkov (Meško in Jere, 2012).

Strokovni in odgovorni oblikovalci možnih prihodnjih organizacijskih sprememb v slovenski kriminalistični policiji, še bolj pa najbolj odgovorni za sprejemanje ključnih odločitev, se bodo morali pri tem ozreti tudi na njen razvoj. Ta je v času po letu 1990 zagotovil njeno uspešno delovanje, ki se kaže v zadnjem obdobju tudi z uspešnim preiskovanjem gospodarske kriminalitete. Upoštevatı bodo morali tudi druge dejavnike razvoja kriminalistične policije pri nas in v tujini. Zagotovo ne bi bilo pametno zaradi reorganizacije in brez pravih argumentov zavreči nekaj, kar dobro deluje v slovenski kriminalistični policiji.

2 Obdobje osamosvojitve Republike Slovenije in izvajanja projekta »Javna varnost« oziroma »Policija na lokalni ravni«

Vodstvo organov za notranje zadeve RS se je zavedalo tega, da mora spremeniti organiziranost, če želi izpolniti nove varnostne zahteve okolja, ki so jih oblikovali procesi demokratizacije in osamosvajanja. Spomladi 1991 so oblikovali temeljna izhodišča za organizacijsko preobrazbo, ki so jih poimenovali »Makroorganizacija slovenske policije« (Ministrstvo za notranje zadeve, 1991). V tej je bilo poudarjeno, da se morata količina in kakovost policijskih storitev izboljševati skozi organizacijski razvoj, ki pomeni stalen proces in ne enkratno reorganizacijo. Pravilno oceno potreb dokazujejo poznejša spoznanja, da se policija v sodobnosti sooča z vedno večjim številom deležnikov na področju zagotavljanja varnosti, hkrati pa postaja policijska dejavnost vedno bolj transnacionalna, kar je še posebej značilno za mednarodno policijsko sodelovanje v okviru EU (Lobnikar et al., 2013: 5).

V »Makroorganizaciji slovenske policije« izpostavljeni problemi, ki so se nanašali tudi na delo kriminalistične službe, so bili (Ministrstvo za notranje zadeve, 1991: 6–9):

- privilegiran status službe državne varnosti;
- premajhna funkcionalna povezanost milice in kriminalistične službe;
- nedorečena funkcija in vloga območnega organa za notranje zadeve – uprave javne varnosti (v nadaljevanju UJV);
- pomešane pristojnosti policijskih izvršilnih in spremljajočih služb;
- nedodelane strokovne razmejitve pri sodelovanju posameznih služb pri opravljanju skupnih nalog;
- obremenjevanje strokovne dejavnosti izvršilnih policijskih služb z dejavnostmi spremljajočih služb.

Med kratkoročnimi delovnimi cilji »Makroorganizacije slovenske policije« je treba poudariti načrtovano izboljšanje horizontalne in vertikalne funkcionalne povezanosti dveh temeljnih policijskih služb. Pri tem sta posebej izstopali potrebi po usklajenem in koherentnem delovanju kriminalistične in zaščitne policije ter potreba po bolj jasni delitvi dela med temeljnimi in spremljajočimi policijskimi službami.

Pri uvajanju potrebnih sprememb v slovenski policiji je bila posebna pozornost namenjena reorganizaciji uprav za notranje zadeve (v nadaljevanju UNZ) v nove UJV. Velik pomen so pripisovali spremembi vloge načelnika UNZ, ki naj bi bila do tedaj politično obarvana, postati pa bi morala izključno strokovna. Sprememba naj bi uveljavila Webrov tip birokratske organizacije, ki temelji na jasni hierarhiji in strukturi poveljevanja ter odgovornosti (najprimernejši glede na stanje in na poznavanje drugih organizacijskih modelov). Načelnik UJV naj bi bil policijski strokovnjak, ki bi s svojim strokovnim delom zagotavljal enotno vodenje obeh temeljnih služb in odpravil ugotovljena nasprotja med kriminalistično policijo in zaščitno policijo, konkretno med oddelkom za zatiranje kriminalitete (v nadaljevanju OZK) in inšpektoratom milice (v nadaljevanju IM). Inšpektorat naj bi imel tudi na področju zatiranja kriminalitete premočan vpliv na postaje milice (v nadaljevanju PM). Kot ključni element tovrstnih konfliktov se je navajala neustrezna organiziranost nadzorno-inšpekcijske vloge na področju zatiranja kriminalitete. OZK je opravljal na tem področju operativne naloge, nadzor nad tem delom na PM pa je opravljal inšpektor IM. Načelniku UJV naj bi pomagala izvajati njegovo funkcijo zagotavljanja enotnega vodenja regionalne policije dva pomočnika. Hkrati bi to bila: načelnik urada kriminalistične službe (v nadaljevanju UKS) in poveljnik zaščitne policije oziroma inšpektorata policije (v nadaljevanju IP). Že takrat je bila poudarjena tudi ideja o ustrezni specializaciji z vzpostavitev kriminalističnih enot oziroma posameznih kriminalistov na lokalni ravni v okviru PM (Ministrstvo za notranje zadeve, 1991; Narat, 1991b: 115–117).

Načrtovana reorganizacija je zaradi zahtevnosti načrtovanih sprememb, zaradi premalo kakovostne priprave analiz

in argumentacij ustreznih rešitev ter predvsem zaradi slovenske osamosvojitvene vojne ostala na pol poti oziroma zastala (Ministrstvo za notranje zadeve, 1994: 57–58).

Ustavljena reorganizacija se je nadaljevala s projektom »Javna varnost« v letu 1992. Še pred uradnim začetkom ureničevanja projekta so bili vzpostavljeni operativno-komunikacijski centri (v nadaljevanju OKC) na državni in na regionalni ravni. Na UNZ so leta 1992 tudi vzpostavili urade načelnika (v nadaljevanju UN) UNZ,² ki so prevzeli organizacijske naloge, pomembne za celotno upravo, še največ od IP. V kriminalistični policiji so takrat nastali prvi organizacijski poskusi ustanovitve enot za soočenje z organizirano kriminaliteto (predvsem za področje prepovedanih drog in orožja) na državni in na regionalni ravni (Tavčar, 1993). Iz teh so bili v letu 1994 vzpostavljeni na državni in regionalni ravni oddelki za organizirano kriminaliteto. V štirih največjih UKS UNZ Celje, Koper, Ljubljana in Maribor so ustanovili skupine za pokrivanje prostora (Kregar, 2012). Že nekoliko pred tem je bila iz UNZ Ljubljana v Upravo kriminalistične službe prenesena skupina kriminalistov, ki je že dlje časa izvajala naloge tajnega opazovanja in sledenja. V takratnem obdobju so se začele tudi aktivnosti za prenos izvajanja kontrole telefonskih pogovorov iz Slovenske varnostno-obveščevalne agencije na kriminalistično službo³ in za oblikovanje področij dela kriminalistične službe, ki je danes v pristojnosti Sektorja za posebne naloge Uprave kriminalistične policije (v nadaljevanju UKP). Leta 1992 je slovenska policija pristopila k mednarodni policijski organizaciji INTERPOL, kar je predvsem vplivalo na delo kriminalistične službe (Kolenc, 2002: 76). Uspešno se je začelo vzpostavljati mednarodno policijsko sodelovanje tudi z drugimi tujimi institucijami (Federal Bureau of Investigation, Drug Enforcement Administration, MEPA⁴ itd.), in sicer pri kriminalističnem delu in pri usposabljanju slovenskih kriminalistov.

Glavno vprašanje projekta javne varnosti je bilo, kako novo organizirati temeljni policijski službi, policijo (zaščitno ali uniformirano policijo) in kriminalistično službo (Narat, 1991a; Narat, 1991b). Projekt se je v letu 1993 poskusno začel izvajati na območju UNZ Kranj. Leta 1995 je bil preimenovan

v projekt »Policija na lokalni ravni« (Ministrstvo za notranje zadeve, 1995) in večinoma uresničen do leta 1996.

Najpomembnejši notranji razlogi za spremembe, zajete v projektu, relevantni za ta prispevek, so bili (Ministrstvo za notranje zadeve, 1991: 48):

- položaj in vloga kriminalistične službe,
- delitev nalog med uniformirano policijo in kriminalistično službo,
- nova vloga vodje varnostnega okoliša,
- zahteva po učinkovitosti znotraj sistema in
- vloga načelnika UJV.

Namen projekta je bil spremeniti takratno organiziranost policije, ki je na vseh organizacijskih ravneh temeljila na doktrini splošnega ljudskega odpora in družbene samozaščite. Prihodnja organiziranost policije naj bi bila pogojena z varnostnimi razmerami nekega okolja in s potrebami za njihovo učinkovito in uspešno obvladovanje. Tako bi policija postala sodobnejša, v celoti pa bi pri delovanju spoštovala načelo zakonitosti in človekove pravice ter svoboščine. Dotedanje izvajanje splošnih nalog policije in zatiranje kriminalitete je bilo z delom vodij varnostnih okolišev na PM s splošnim delovnim področjem teritorialno povezano z območji krajevnih skupnosti oziroma varnostnih okolišev, znotraj njih pa s komiteji za SLO in DS ter narodno zaščito, kot najširšo družbeno organizirano strukturo za zagotavljanje varnosti. Ta koncept je začel z uresničevanjem projekta zamenjevati pristop, ki je tudi pri zatiranju kriminalitete na lokalni ravni temeljil na notranji specializaciji dela in na zaposlenih, na novo oblikovanih delovnih mestih policistov kriminalistov (Ministrstvo za notranje zadeve, 1994: 49; Narat, 1991a: 118–120).

Projekt si je v temeljnih izhodiščih formalno prizadeval doseči decentralizacijo zadev lokalnega in regionalnega pomena, da bi policija dosegla večjo uspešnost. Zaradi močne centraliziranosti sistema slovenske državne uprave in z njo tudi policije se je to izhodišče prikazalo le kot funkcionalna decentralizacija, po kateri naj bi obravnavanje vseh varnostnih pojavov zaključili na policijski postaji (v nadaljevanju PP). Za regionalno in državno raven je bila predvidena diskrecijska pravica poseganja v posamezna dogajanja na nižji ravni na podlagi ocene, da je to potrebno, kar je bilo opredeljeno znotraj organizacijske centralizacije (Ministrstvo za notranje zadeve, 1994: 51). Izhodišča za zatiranje kriminalitete so v okvirih funkcionalne (strokovne) centralizacije predvidevala potrebno koncentracijo, obdelavo in disperzijo informacij, strateško načrtovaje za zatiranje vseh oblik kriminalitete, še posebej prikrite, predvsem organizirane kriminalitete, kar lahko opravlja le ena za to področje pristojna služba. Znotraj kriminalistične službe je bil predviden razvoj kriminalistično-obveščevalne dejavnosti na področju novih metod in sred-

² Uradi so bili ustanovljeni kot samostojne notranje organizacijske enote UNZ s Pravilnikom o spremembah Pravilnika o sistemizaciji del in nalog (Ministrstvo za notranje zadeve, 1992b), ki se je začel izvajati 1. 1. 1993.

³ Prvi sporazum o aktivnostih tega prenosa je bil podpisan med direktorjem SOVE in ministrom za notranje zadeve 9. 11. 1993, drugi, s katerim je bil ta prenos dokončno opravljen in je izvajanje kontrole telefonskih pogovorov v celoti prevzela kriminalistična služba, pa 11. 4. 1997.

⁴ Predstavitev Srednjeevropske policijske akademije, ki je bila vzpostavljena leta 1992 s sedežem na Dunaju, je dostopna na: <http://www.mepa.net/Deutsch/Seiten/default.aspx>.

stev in tudi pri oblikovanju in razvoju analitične dejavnosti na vseh ravneh, ki naj bi bila primarno vezana na specializirane enote na višji ravni (Ministrstvo za notranje zadeve, 1992a: 25–28). Enako pozornost je namenjal projekt integraciji policijskih enot, s katero so želeli preprečiti razbitje policije zaradi uvajanja novih notranjih organizacijskih enot na lokalni (lokalnih kriminalističnih enot, enot prometne policije znotraj PP s splošnim delovnim področjem) in na regionalni ravni (OKC, UN znotraj UNZ).

V izhodiščih projekta sta bili upoštevani Ustava RS (1991)⁵ in sistemska zakonodaja, ki je določala, da ministrstva neposredno izvajajo upravne naloge. S tako ureditvijo je bila centralizacija slovenske državne uprave in tudi policije na normativni ravni postavljena na najvišjo raven. Taka ureditev je trajala vse do leta 2006,⁶ do sprejetja ustreznih ustavnih sprememb. Zaradi tega je bilo v projektu predvideno, da bo v organih za notranje zadeve organ državne uprave samo ministrstvo za notranje zadeve (v nadaljevanju MNZ), vse druge enote pa naj bi bile le njegove notranje organizacijske enote na regionalni ali lokalni ravni (čeprav je takratni zakon kot organe določal tudi UNZ in PP s splošnim delovnim področjem).

Projekt javne varnosti je predvideval kot organizacijsko možnost na področju obvladovanja kriminalitete poleg specializiranih PP za promet in mejo tudi PP za preiskovanje kriminalitete, če bi to narekovali razlogi varnosti. Te v dosednji policijski praksi niso bile nikoli vzpostavljene (Ministrstvo za notranje zadeve, 1994: 53).

Na državni ravni je bila načrtovana integracija uniformiranega in civilnega dela policije z ustanovitvijo službe javne varnosti kot organizacijske enote MNZ. Preprečevanje in zatiranje kriminalitete naj bi bilo eno od področij dela te službe. Podobna bi bila organiziranost na regionalni ravni. UJV bi vodil direktor – strokovnjak. Izhodišča projekta so med organizacijskimi ravnmi nakazala obstoj dveh vplivov na vodenje in tudi dvojne odgovornosti, splošne (pravilneje upravne) in strokovne. To dvojnost so povezovali z odgovornostjo pri vodenju kriminalističnih enot na lokalni in na regionalni ravni, vendar se ustvarjalci projekta konkretnije do teh razmerij niso opredelili. Načrtovano je bilo, da bodo UJV izvajale najzahtevnejše naloge, če bodo to narekovali strokovni, kadrovske in drugi razlogi, kar je bilo še posebej mogoče pričakovati pri delu kriminalistične službe. Taka rešitev naj bi posledično vplivala na zmanjšanje števila zaposlenih na regi-

onalni ravni in povečanje na PP. Kriminalistična služba naj bi postala funkcionalno v celoti pristojna za področje zatiranja kriminalitete, tudi z izvajanjem nadzora nad tem delom na PP (Ministrstvo za notranje zadeve, 1994: 54–56).

Na PP je bilo že vzpostavljeno spremenjeno delo v varnostnih okoliših, ki so izgubili svojo operativno vlogo temeljnega območja teritorialne policijske organiziranosti. Preimenovali so se v policijske okoliše, njihovo število pa se je zmanjšalo s 1.209 na 318. Število njihovih vodij, ki so se prav tako preimenovali in so postali izključno izvajalci policijske preventive, se je zmanjšalo s 635 na 318. Preostali vodje in njihovi pomočniki so večinoma postali policisti kriminalisti. Na večjih PP so bili organizirani v lokalnih kriminalističnih enotah, na drugih pa kot policisti kriminalisti, odgovorni za to področje dela. Izhodišče za določitev njihovega števila na posamezni PP je bilo: eden policist kriminalist na 100 do 150 kaznivih dejanj. Na vsakih 5 policistov kriminalistov s srednjo šolo naj bi bilo sistemizirano eno delovno mesto višjega policista kriminalista z višješolsko izobrazbo. To novo specializirano obliko dela so na PP vodili za to zadolženi pomočniki komandirjev. Ti so bili v celoti za svoje delo odgovorni komandirjem PP in so se strokovno povezovali z enoto kriminalistične policije na UNZ (Policija na lokalni ravni, 1997: 15–20).

S to organizacijsko spremembo je bil v slovenski policiji (še najbolj v uniformirani, pa tudi v kriminalistični) spremenjen osnovni koncept dela pri preprečevanju, odkrivanju in preiskovanju kaznivih dejanj na lokalni ravni. Tovrstno preiskovanje je dolga leta temeljilo na teritorialnem operativnem obvladovanju tudi teh pojavov z delom vodij varnostnih okolišev, policistov generalistov (tudi z izvajanjem vseh vrst nadzorov operativno zanimivih oseb, delom z viri, s pokrivanjem kriminalnih žarišč itd.). Nov koncept je uvedel specializacijo policistov za opravljanje tega dela na lokalni ravni. V večjih lokalnih kriminalističnih enotah je bila izvedena notranja delitev dela posameznih policistov kriminalistov, po vzoru delitve dela v enotah kriminalistične službe na UNZ (Policija na lokalni ravni, 1997: 43–44).

Predstavljeno uvajanje specializacije pri preprečevanju, odkrivanju in preiskovanju kaznivih dejanj na PP je pomemben mejnik v razvoju slovenske policije. Od prejšnje organiziranosti, ki je praktično temeljila na delu dveh ločenih služb, kriminalistične (ki je bila organizirana samo na državni in regionalni ravni) in uniformirane (ki je bila organizirana na vseh treh ravneh), je ta novi način dela temeljil na integriranem načinu dela enovite policije. Na lokalni ravni so PP integrirale specialistično kriminalistično delo v delo enot uniformirane policije. Kljub temu je bilo to videno kot uveljavljanje »trinivojske« organiziranosti kriminalistične službe (Narat, 1991b: 117–118). Spremembe so bile velike in zato so

⁵ Konkretno se je upoštevala določba prvega odstavka 121. člena Ustave RS (1991), ki je bila pozneje črtana.

⁶ Z Ustavnim zakonom za spremembo Ustave RS (2006) je bil črtan prvi odstavek 121. člena, ki je na ustavni ravni omejeval vsakršno pravo decentralizacijo državne uprave v RS.

jih nadzorovali, analizirali in ocenjevali.⁷ Pojavilo se je vprašanje, ali so tudi policisti kriminalisti postali del kriminalistične policije. Prišlo je namreč do izenačitve izobrazbe na nekaterih delovnih mestih na lokalni in regionalni ravni, izvajalci teh nalog so se izobraževali v istih programih izobraževalnih institucij. Na večjih PP je bila notranja specializacija tega dela podobna notranji specializaciji kriminalistične službe na regionalni ravni, policisti kriminalisti pa so hitro prevzeli tudi za kriminalistično službo tradicionalno značilnost dela v civilnih oblekah. Podobno je bilo tudi z oblikovanjem njihove subkulture znotraj PP (v nekatere te enote so bili razporejeni tudi kriminalisti z regionalne ravni – bilo pa je teh razporeditev manj, kot je bilo načrtovano).

Vzporedno z udejanjanjem predstavljenih sprememb v lokalnem okolju je kriminalistična služba nadgrajevala že omenjene metode in taktike dela za preiskovanje organiziranega kriminala. Kot je bilo že predstavljeno, je koncept tega dela temeljil na enotnem centralno vodenem pristopu, ki je bil opredeljen v posebni strategiji (Ministrstvo za notranje zadeve, 1996).⁸ Preiskovanje sumov nedovoljenega trgovanja z orožjem v RS v okviru akcije »Ovira« je bila odmevnejša kriminalistična preiskava tega časa. V njej je nastal leta 1994 tudi znani incident varnostnega organa Ministrstva za obrambo v Depali vasi (več o tem glej v Klavara, 1995). V letu 1995 se je kriminalistična služba soočila tudi s preiskovanjem povojnih pomorov na območju RS v okviru akcije »Sprava« (več o tem glej v Jamnik, 2009).

V oceni izvajanja projekta »Policija na lokalni ravni« je bilo izpostavljeno, da se je organizacija preiskovanja kaznivih dejanj s sistemizacijo delovnih mest kriminalističnih skupin na PP bistveno izboljšala (Policija na lokalni ravni, 1997: 49). Rezultat tega razvoja je, da PP danes obravnavajo mnogo več in bolj zahtevnih kaznivih dejanj, kot so jih prej, in to s približno enakim številom policistov.⁹ Zaradi tega je delo teh

policistov vse bolj naporno in zapleteno (Meško, Dobovšek in Šumi, 2007: 9). V razvoju kriminalistične policije pa povečanja obravnave kaznivih dejanj ne moremo potrditi. Res je tudi, da je bilo proučevanju delovanja PP (posredno tudi pri preiskovanju kaznivih dejanj), predvsem njenemu policijskemu delu v skupnosti, namenjene bistveno več pozornosti (Jere, Sotlar in Meško, 2012) kot proučevanju delovanja kriminalistične policije in kriminalistike kot znanosti in univerzitetnega predmeta nasploh (Maver, 2013b: 338–339). S predstavljenim so povezane tudi spremembe dela vodij policijskih okolišev. Njihovo izključno preventivno policijsko delo, ki je bilo načrtovano s projektom »Javna varnost« oziroma »Policija na lokalni ravni«, je kmalu doživelo spremembe. Zaradi pomanjkanja policistov na najbolj obremenjenih PP so morali ti opravljati tudi druge represivne policijske naloge. Z zadnjimi usmeritvami za policijsko delo v skupnosti pa so bili ponovno postavljeni v vlogo policista, zadolženega tudi za preiskovanje kaznivih dejanj (Ministrstvo za notranje zadeve, Policija, 2013c). Pri tem gre zagotovo bolj za *ad hoc* pristope, kot pa za na znanju temelječe preprečevanje kriminalitete v lokalnih skupnostih (Meško in Sotlar, 2012).

Predstavitev tega začetnega obdobja razvoja slovenske policije v samostojni državi lahko sklenemo z oceno, da je bilo za policijo uspešno kljub nemirnim časom in osamosvojitveni vojni. Policija, takrat še milica, in kriminalistična služba sta v procesu osamosvojitve Slovenije odigrali izjemno pozitivno vlogo, kar se je pozneje zelo pozitivno odrazilo v slovenskem javnem mnenju. Na to ugodno oceno je vplivala tudi relativno nizka stopnja kriminalitete, ki ni bila značilna za druge nekdanje tranzicijske socialistične države v Srednji in Vzhodni Evropi. Simbolično se je v tem času »milica« preimenovala v »policijo«¹⁰ in se ločila od službe državne varnosti, ki je bila označena tudi kot politična policija vodilne komunistične partije v nekdanji državi. Policija, in z njo tudi njena kriminalistična policija, je v tem razvoju postala modernejša in bolj profesionalna. Bolj je postala podobna policijam demokratičnih zahodnih držav kot »milicam« v državah komunističnih režimov (Meško in Klemenčič, 2008: 85–87).

3 Obdobje sprejetja Zakona o policiji

Zgodovina sprejema Zakona o policiji (1998) je dolga in precej zapletena (Tavčar, 1998). Zakon je bil po štirih letih od priprave predloga sprejet poleti 1998 in je zamenjal

⁷ Kritične pripombe o tej spremembi so zbrane v gradivu Ministrstva za notranje zadeve (1994: 57–65) in v gradivu Policija na lokalni ravni (1997: 37–46, 48–55).

⁸ Konkretna ukrepa za uspešno uresničevanje postavljene strategije je UKP MNZ nato opredelila v Operacionalizaciji strategije boja zoper organiziran kriminal v Republiki Sloveniji (Ministrstvo za notranje zadeve, Policija, 1997).

⁹ Konec leta 1996 je bilo v MNZ zaposlenih 5.181 uniformiranih policistov (Ministrstvo za notranje zadeve, 1997), konec leta 2013 pa 5.522, kot bo predstavljeno v nadaljevanju. V številu uniformiranih policistov konec leta 2013 pa je zajetih tudi 1.789 schengenskih policistov »na meji« (Ministrstvo za notranje zadeve, Policija, 2013j). To pomembno vpliva na primerjavo s številom policistov v letu 1996, še posebej tistih, ki obravnavajo kazniva dejanja, saj policisti takrat sploh niso opravljali kar znatnega dela schengenskih nalog, nekaterih nalog pa takrat še niso opravljali po schengenskih standardih.

¹⁰ Zakon o spremembi Zakona o notranjih zadevah (1992) je v začetku leta 1992 izraz »milica« spremenil v izraz »policija«, izraz »milicnik« pa v »policist«. Kriminalisti so ob tem ostali z zakonom opredeljeni kot operativni delavci kriminalistične službe, vse do sprejema Zakona o policiji (1998), ki jih je opredelil kot policiste.

18 let star Zakon o notranjih zadevah (1980). Z njim je bila zaokrožena takratna glavna sprememba organiziranosti slovenske policije, ki je julija leta 1998 postala organ v sestavi MNZ RS (Gorenak, 1998). Zakon je spremenil tudi UNZ v policijske uprave (v nadaljevanju PU), ki jim je nato Vlada RS z Odlokom o ustanovitvi, območju in sedežu policijskih uprav v RS (1999) določila ista območja in sedeže, kot so jih imele UNZ.

Idejna zasnova policijske organiziranosti na podlagi novega zakona je temeljila na »tristebrni« notranji organiziranosti. Ta organiziranost bi bila na državni ravni izvedena tako, da bi generalni direktor policije zagotavljal enotno vodenje in delovanje celotne policije, pri tem pa imel tri namestnike. Eden od namestnikov bi vodil delo na področju zatiranja kriminalitete, drugi na področju dela splošne policije (v kateri je močno prevladovalo področje dela uniformirane policije), tretji pa bi vodil delo na področju logističnih služb. Ta organizacijska ideja je bila uresničena toliko, da je Vlada RS 30. 7. 1998 imenovala generalnega direktorja policije in dva njegova namestnika: enega za splošno policijo, drugega pa za policijo za kriminaliteto. Po pooblastilu generalnega direktorja sta namestnika do načrtovane reorganizacije opravljala dela in naloge: prvi direktorja uprave policije, drugi pa direktorja uprave kriminalistične službe.¹¹ Tretji namestnik generalnega direktorja policije za področje dela logističnih služb ni bil imenovan, ampak je to delo opravljal koordinator, ki ga je imenoval generalni direktor policije.

S predstavljenim modelom organiziranosti bi se uresničevala ideja o vzpostavitvi enotne policije, v kateri bi bilo integrirano do tedaj dokaj ločeno delovanje splošne policije (predvsem uniformirane) in kriminalistične službe na državni in regionalni ravni. Načrtovana organiziranost bi reševala tudi razmerja upravne in strokovne nadrejenosti med organizacijskimi ravnmi. Namestniki generalnega direktorja policije, ki bi bili tudi vrh strokovnosti na določenem področju dela, bi bili na svojem področju tudi upravno nadrejeni načelnikom UNZ oziroma direktorjem PU, saj bi neposredno izvajali naloge v imenu in za račun generalnega direktorja policije. Ob tem bi bili tudi strokovno nadrejeni pomočnikom direktorjev PU za njihovo področje dela. »Tristebrni« model je zaradi načrtovane sploščitve organizacijske strukture policije na prvi organizacijski ravni, na državni ravni, predvideval kar 22 enot, ki bi jih vodili vsi trije namestniki generalnega direktorja policije.

Podobna organizacijska struktura je bila načrtovana za regionalno raven. Tudi tam bi se uveljavil »tristebrni« model.

Vsako od treh notranjih področij dela bi vodil pomočnik direktorja PU, skupno pa bi v ta področja na prvi organizacijski ravni PU zajeli sedem notranjih enot. Pomočnik direktorja, zadolžen za področje kriminalitete (direktor PU bi nanj prenesel vse pristojnosti za delo na tem področju), bi bil za naloge splošnega upravnega vodenja tega področja dela odgovoren direktorju PU, za naloge funkcionalnega oziroma strokovnega vodenja pa tudi namestniku generalnega direktorja, odgovornemu za področje policije za kriminaliteto (ureditev teh notranjih razmerij bi uredil Pravilnik o notranji organizaciji in sistemizaciji delovnih mest ministrstva za notranje zadeve in policije (Ministrstvo za notranje zadeve, 2001)). Pomočnikovo razmerje do komandirjev PP in njihovih pomočnikov za področje preiskovanja kaznivih dejanj bi bilo podobno predstavljenemu razmerju namestnika generalnega direktorja do direktorja PU in do njegovih pomočnikov. PU so bile pri tej organiziranosti kriminalistične policije razvrščene v tri kategorije, glede na njihovo velikost, kar je vplivalo na notranjo razvejanost njihovih enot (oziroma na notranjo specializacijo, izvedeno tudi v organizacijski strukturi).¹² Model policijske organiziranosti na lokalni ravni, ki je bil vzpostavljen s projektom »Javna varnost« oziroma pozneje »Policija na lokalni ravni« in ocenjen kot uspešen (Dvoršek, Meško in Viltušnik, 1998: 250; Policija na lokalni ravni, 1997: 48–50), se s sprejemom Zakona o policiji (1998) ni spremenjal. Poslanstvo, vrednote, vizijo razvoja slovenske policije in temeljne strateške cilje, tudi za kriminalistično policijo (za katero je bilo v ospredju uvajanje standardov EU pri soočanju z organizirano in resno kriminaliteto), so za čas po sprejemu novega zakona določale Smernice razvoja slovenske policije do leta 2002 (Ministrstvo za notranje zadeve, Policija, 1998).

Ideja »tristebrne« organiziranosti slovenske policije je bila spomladi leta 1999 opuščena. Razloga sta bila predvsem strah o nezmoglosti za učinkovito koordiniranje tako številčno razvejane organizacijske strukture na posamezni organizacijski ravni in strah pred izgubo posameznih »krovnih enot« na vertikalni strokovni organizacijski lestvici. Konec leta 1999 sta bila zaradi tega razrešena oba namestnika generalnega direktorja policije, ki sta vodila upravo kriminalistične službe (v nadaljevanju UKP) in upravo policije (z delom sta nadaljevala le kot direktorja uprav). Reorganizacija je bila nato izpeljana tako, da je bila v generalni policijski upravi (v nadaljevanju GPU) za kriminalistično policijo vzpostavljena njena notranja organizacijska enota UKP (v glavnem je šlo za preimenovanje dotedanje uprave kriminalistične službe). Na regionalni ravni je bil v PU vzpostavljen urad kriminalistične policije kot notranja organizacijska enota uprave. Podobno kot na državni ravni se je preimenoval dotedanji urad kriminalistične službe (Tavčar, 1999).

¹¹ Naloge in odgovornosti v novi organiziranosti policije so razvidne iz depeše MNZ RS št. 0001/3-1-5673 z dne 31. 7. 1998.

¹² Podrobnosti so razvidne iz dokumenta MNZ Uprave kriminalistične službe št. 0022-5-UKS z dne 26. 10. 1998.

Organiziranost slovenske policije na podlagi novega Zakona o policiji (1998) je bila vzpostavljena 1. 4. 2000 z uveljavitvijo Pravilnika o notranji organizaciji in sistemizaciji delovnih mest ministrstva za notranje zadeve in policije (Ministrstvo za notranje zadeve, 2001). Za UKP, ki jo je vodil direktor uprave, višji upravni delavec, državni podsekretar, je bilo določeno, da opravlja naloge na področju splošne, gospodarske in organizirane kriminalitete. Pomembno vlogo v njej je imel sektor za posebne naloge zaradi izvajanja posebnih preiskovalnih ukrepov. Njena organizacija je zajemala še: protibombno zaščito, področje računalniške kriminalitete in kriminalistične analitike, mednarodno policijsko sodelovanje in kriminalistično-tehnične preiskave (Ministrstvo za notranje zadeve, Policija, Kadrovska služba, 2001: 4–8). Podobna je bila notranja organiziranost urada kriminalistične policije v PU, odvisna seveda od njegove velikosti.

4 Obdobje od leta 2000 do sprejema nove policijske zakonodaje

V policijski terminologiji se je izraz kriminalistična policija v njenem organizacijskem pomenu začel uporabljati že v projektu »Makroorganizacije slovenske policije« spomladi 1991, pogostejše pa po letu 1998, ko je bil sprejet Zakon o policiji (1998). Uradno je bila ta strokovna policijska dejavnost v njenem organizacijskem pomenu poimenovana kriminalistična služba, vse do uveljavitve prej omenjenega Pravilnika (Ministrstvo za notranje zadeve, 2001), ko je bilo poimenovanje enot kriminalistične službe spremenjeno v enote kriminalistične policije. V zakon pa je bilo tako organizacijsko poimenovanje te strokovne policijske dejavnosti vneseno šele z Zakonom o spremembah Zakona o policiji (2003). Ob spremembi člena o nalogah policije je bilo določeno, da te izvajajo uniformirana in kriminalistična policija ter specializirane enote policije. Obrazložitev te zakonske spremembe je navedla, da kriminalistična policija opravlja naloge praviloma in tradicionalno v civilnih oblekah, ker terja narava njene dejavnosti zaradi učinkovitosti bolj neopazno ali celo prikrito izvajanje policijskih nalog. Kriminalistična in uniformirana policija kot zakonski entiteti nista obstajali, čeprav sta v resnici ves čas opravljali pomembno varnostno funkcijo doma in v mednarodnem okolju, zato sta bili kot izvajalki temeljne policijske dejavnosti poimenovani tudi v zakonu.

V letu 2001 je bil prenovljen in po vseh metodoloških pravilih sprejet program kriminalističnega tečaja, katerega začetki izhajajo iz uveljavljene kriminalistične tečaja iz leta 1989 (Narat, 1992: 345). Tečaj (nekoliko je bil prenovljen še leta 2010) obsega teoretično in praktično usposabljanje novo zaposlenih kriminalistov, ki lahko po uspešno zaključenem tečaju samostojno opravljajo delo kriminalista. Poleg tega zajema sis-

tem izpopolnjevanja in usposabljanja na področju kriminalističnega preiskovanja v slovenski policiji številna usposabljanja doma in v tujini (Grilc, 2009). Žal se obdobje krize pozna tudi na tem področju, saj so bila usposabljanja v zadnjih treh letih občutno zmanjšana, še najbolj tista v tujini, kar zagotovo negativno vpliva na razvoj kriminalistične stroke. Podoben negativen trend je žal zaznati tudi pri izobraževalnih programih na področju kriminalistike (Maver, 2013b: 234–237).

Med pomembne organizacijske spremembe razvoja kriminalistične policije sodi osamosvojitve Nacionalnega forenzičnega laboratorija (v nadaljevanju NFL). Začetki tega segajo v leto 1950, ko je bil v okviru takratnega ministrstva za notranje zadeve ustanovljen Kriminalistični laboratorij. Od skromnih začetkov v letu 1970, ko je bilo v njem le 13 zaposlenih, je strokovno in kadrovsko rasel. V letu 2002 se je preimenoval v Center za forenzične preiskave (v nadaljevanju CFP), v njem pa je leto pozneje delalo že 45 zaposlenih. Zaradi odločitve Ustavnega sodišča RS, ki je izpostavilo dvom o nepristranskosti izvedenskih mnenj centra zaradi njegove organizacijske vpetosti v policijo, so se iskale rešitve za nastal položaj. Zaradi tega se je CFP 1. avgusta 2004 ločil od UKP in postal notranja organizacijska enota GPU prve ravni (Kolenc, 2004). Pozneje se je CFP preimenoval v današnji NFL. V letu 2013, ko se je del zaposlenih že preselil v nove sodobne prostore laboratorija (Kovačič, 2013), je bilo v njem že 68 zaposlenih.

V pripravi RS na vstop v EU je tudi kriminalistična policija prilagajala svojo organiziranost in način delovanja. Izstopalo je področje mednarodnega policijskega sodelovanja in zagotavljanje prispevka slovenske policije k varnosti v EU, zajeti v takratnem krovnem dokumentu za to področje dela, Haaškem programu za krepitev svobode, varnosti in pravice v EU (2005). Ko je RS maja 2004 postala članica EU, je v EUROPOL-u, današnji agenciji EU, predstavnik kriminalistične policije, ki je začel z delom tam že junija 2002, nadaljeval delo kot polnopravni član te evropske policijske institucije. Slovenska kriminalistična policija je v nadaljevanju izvajala tudi vse druge njene naloge v mehanizmih policijskega sodelovanja za zagotavljanje varnosti v EU (Furman, Meško in Sotlar, 2012).

Za uspešnejše reševanje aktualnih varnostnih problemov na področju dela kriminalistične policije so v tistem času nastali pri nas nekateri doktrinarni dokumenti. Strategija obvladovanja gospodarske kriminalitete v RS (Vlada RS, 2003) je bila ena prvih. Leta 2004 je bila sprejeta Resolucija o preprečevanju korupcije v RS (2004), ki je med institucionalnimi ukrepi predvidevala reorganizacijo policijskih enot za njihovo večjo centralizacijo. Tej je sledila Resolucija o preprečevanju in zatiranju kriminalitete (2006), s katero so bili opredeljeni splošni politični okviri za delovanje državnih organov in

institucij pri preprečevanju in zatiranju kriminalitete. Maja 2007 je bila sprejeta Resolucija o nacionalnem programu preprečevanja in zatiranja kriminalitete za obdobje 2007–2011 (2007), ki je določene začetne potrebne aktivnosti in določila njihove nosilce na tem področju dela. Za spremljanje uresničevanja resolucije o nacionalnem programu je Vlada RS ustanovila kot medresorsko delovno telo Komisijo za preprečevanje in zatiranje kriminalitete,¹³ ki je opravljala svoje delo v sodelovanju s kriminalistično policijo. V letu 2009 je bil dopolnjen že leta 2005 sprejet Akcijski načrt za uresničevanje Resolucije o preprečevanju korupcije v RS (Komisija za preprečevanje korupcije, 2009). V njem je bila med drugim načrtovana tudi prilagoditev organizacijske strukture Policije. Preiskovanje kriminalitete lokalnega značaja naj bi bilo v pristojnosti PU, hujše oblike kriminalitete pa neposredno v pristojnosti GPU z ustrezno centralizacijo kriminalistične policije in vzpostavitvijo NPU. Spomladi leta 2012 je bila sprejeta še nova Strategija obvladovanja gospodarske kriminalitete v RS (Vlada RS, 2012b), s katero so bile kriminalistični policijski določene nove obveznosti (Ferme, 2013: 126–130), jeseni pa še nova Resolucija o nacionalnem programu preprečevanja in zatiranja kriminalitete za obdobje 2012–2016 (2012). Pomembna novost tega zadnjega doktrinarnega dokumenta je bila, da je vseboval konkretna programa o potrebni reorganizaciji kriminalistične policije pri njenem boju z organizirano kriminaliteto in terorizmom ter pri izvajanju kriminalistično-obveščevalne dejavnosti.

Za kriminalistično policijo je bil pomemben vstop RS v schengenski prostor leta 2007. Vzpostavljena je bila posebna notranja organizacijska enota (SIS SIRENE) kot centralna nacionalna kontaktna služba. Zaradi ukinitve notranjih meja z državami članicami EU in potreb po obvladovanju čezmejne kriminalitete se je kriminalistična policija soočila s številnimi novostmi, na primer s čezmejnimi tajnim opazovanjem in sledenjem ter podobnimi novimi operativnimi metodami čezmejnega delovanja (Furman et al., 2012: 28–32).

Aprila leta 2009 je bil v okviru Projekta o spremembi organizacijske strukture Policije na državni in regionalni ravni¹⁴ v UKP GPU ustanovljen Center za računalniško preiskovanje. Ta je nadgradil dosežen razvoj na tem področju dela, ki

je do tedaj potekal znotraj enot za gospodarsko kriminaliteto. Sočasno so bili za to delo v kriminalističnih policijah PU Ljubljana, Celje, Maribor in Koper ustanovljeni oddelki. V nadaljevanju predstavljena ustanovitev NPU je glavni rezultat v letu 2009 začete projekta policijske reorganizacije, ki je imel občuten vpliv na razvoj kriminalistične policije.¹⁵

NPU je bil ustanovljen leta 2010. Glavni cilj ustanovitve je razviden iz citata vodje medresorske delovne skupine za njegovo ustanovitev in takratnega direktorja UKP: »Ustanovitev NPU pomeni pomemben mejnik na področju odkrivanja in pregona najhujših oblik gospodarske kriminalitete, korupcije, organizirane in druge hude kriminalitete pri nas.« (Jevšek, 2010: 313) Nekaj takih organizacijskih poskusov je mogoče zaslediti že mnogo prej. Zadnji tak poskus je bila ustanovitev oddelka za preiskave težjih oblik gospodarske kriminalitete v letu 2008. NPU je bil vzpostavljen z Zakonom o dopolnitvah Zakona o policiji (2010). Z zakonom mu je bila zagotovljena strokovna in operativna avtonomija delovanja, drugače pa je bil opredeljen kot specializirana kriminalistična preiskovalna enota UKP. Direktor urada je bil za svoje strokovno delo neposredno odgovoren generalnemu direktorju policije, za organizacijske zadeve pa direktorju UKP (Jevšek in Meško, 2011: 252–254). Urad je bil po formalni ureditvi organizacijska enota druge ravni, deloval pa je kot notranja organizacijska enota prve organizacijske ravni GPU, podobno kot po ločitvi od UKP že predstavljeni NFL. To se je izražalo predvsem v pristojnosti generalnega direktorja policije za odločanje o sporih o prevzemu njegovih preiskav in nasploh v vlogi njegovega direktorja. Direktor je bil član širšega kolegija generalnega direktorja policije, v določenem obdobju tudi kolegija ministra za notranje zadeve za področje policije, njegovo delovno mesto pa je bilo najvišje vrednoteno v policijski organiziranosti, če iz vzamemo generalnega direktorja policije in njegova namestnika. Postavljena organiziranost urada ob njegovi ustanovitvi se s sprejemom Zakona o organiziranosti in delu policije (2013) ni bistveno spremenila. V letu 2013 se je le občutno kadrovsko okrepil in dobil novo vodstvo (Planinšič, 2013). Za razumevanje razmerij urada s policijskimi upravami so pomembne Usmeritve in obvezna navodila št. 1/2010 za prerezporejanje obravnave zahtevnejših kaznivih dejanj (Ministrstvo za notranje zadeve, 2010a). V njih je bilo določeno, da se z ustanovitvijo NPU policijske uprave razbremenijo preiskovanja najzahtevnejših oblik kaznivih dejanj, predvsem na področju gospodarske kriminalitete. Podrobnosti o organizaciji in delovanju urada so obširno predstavljene v več dokumentih.¹⁶

¹³ Vlada RS je novembra 2007 sprejela Sklep o imenovanju Komisije za preprečevanje in zatiranje kriminalitete, številka 01201-16/2007/5 z dne 22. 11. 2007. Podrobnosti o delu komisije in o uresničevanju resolucije so razvidne iz dokumentov MNZ, dostopno na: http://www.mnz.gov.si/si/zakonodaja_in_dokumenti/pomembni_dokumenti/.

¹⁴ Sklep ministrice o ustanovitvi delovne skupine št. 024-14/2009/1 (1711-06) z dne 3. 2. 2009 in 17. 3. 2009 ter zaključno poročilo delovne skupine za pripravo projekta za področje sprememb na državni ravni št. 024-34/2009/21 z dne 31. 12. 2009.

¹⁵ Delo članov projektne skupine za reorganizacijo kriminalistične policije je razvidno tudi z DVD-ja o delavnici delovne skupine v času od 19. 3. 2009 do 20. 3. 2009, ki je na razpolago v UKP GPU.

¹⁶ Podrobnosti o sestavi in nalogah medresorske delovne skupine in projektne sveta za realizacijo projekta ustanovitve Nacionalne-

Pri podpori delu kriminalistične policije na področju zagotavljanja kadrov in materialno-tehnične opreme je treba omeniti naslednjo organizacijsko spremembo. V letu 2010 so bila delovna področja upravljanja s kadrovskimi in finančnimi viri ter logistične dejavnosti iz Policije prenesena na MNZ. Ta organizacijska sprememba je enako kot v celotni policiji tudi v kriminalistični policiji povzročila organizacijske težave (manj vpliva na izvajalce teh storitev, več birokratizacije itd.).

V juliju 2010 je bila v UKP uveljavljena organizacijska sprememba v dotedanjem Centru za kriminalistično analitiko. Preimenoval se je v Center za kriminalistično obveščevalno dejavnost in se okrepil s kadri za upravljanje področja dela z informatorji in viri. S tem je bila v kriminalistični policiji tudi formalno vzpostavljena kriminalistično-obveščevalna dejavnost, ki je bila konec leta uresničena tudi z določitvijo koordinatorjev za to delo na regionalni ravni. Svoje mesto si je izborila tudi v že omenjeni Resoluciji o nacionalnem programu preprečevanja in zatiranja kriminalitete za obdobje 2012–2016 (2012), pozneje pa še v Zakonu o nalogah in pooblastilih policije (2013). S tem so bili formalno zagotovljeni vsi pogoji za oblikovanje nacionalnega kriminalističnega obveščevalnega modela in za vzpostavitev koncepta obveščevalno vodene policijske dejavnosti tudi v RS (več o tem glej v Potparič in Dvoršak, 2012).

Predstavljena organizacijska sprememba je bila med zadnjimi, ki so bile rezultat že omenjenega projekta reorganizacije policije na državni in regionalni ravni, začete v letu 2009. Ministrica za notranje zadeve ni bila zadovoljna z rezultati projekta, kar je bilo razvidno iz njenih Usmeritev in obveznih navodil št. 3/2010 (Ministrstvo za notranje zadeve, 2010b). Pri reorganizaciji se ni v celoti sledilo sklepom Vlade RS o varčevalnih ukrepih (Vlada RS, 2009), da bi se sistemizacija delovnih mest policije poenotila z dejanskim številom zaposlenih. V notranjih organizacijskih enotah GPU je ostalo več kot 300 nezasedenih delovnih mest. Če bi jih ukinili, mnogo notranjih organizacijskih enot ne bi izpolnjevalo pogojev za nadaljnji organizacijski obstoj, kar bi oteževalo ohranjanje strokovnih področij. To je še posebej veljalo za UKP

GPU.¹⁷ Takratni razrez kadrovskega načrta policije¹⁸ je v UKP dovoljeval 305 zaposlitev na še vedno 326 sistemiziranih delovnih mestih, od katerih je bilo zasedenih 233.

Svoj vpliv na razvoj kriminalistične policije so imele tudi Usmeritve in obvezna navodila ministrice za NZ, št. 4/2011 (Ministrstvo za notranje zadeve, 2011), s katerimi se je od policije zahtevalo, da se na državni ravni, v UKP GPU z izjemo NPU, nameni več pozornosti sistemski oziroma načrtovalski vlogi, manj pa izvajalski. Usmeritve je podprl tudi generalni direktor policije, ki je naročil, da se v UKP GPU ne ustanovljajo več operativne delovne skupine, tiste, ki so že bile ustanovljene, pa s svojim delom zaključijo, saj je bil za zahtevne preiskave ustanovljen NPU. Te spremembe so bile povezane tudi z novostjo – s specializiranimi preiskovalnimi skupinami za preiskovanje zahtevnih in kompleksnih kriminalnih primerov, ki jih je uzakonil Zakon o spremembi in dopolnitvi Zakona o kazenskem postopku (2009) in so jih državni tožilci začeli ustanavljati za preiskovanje določenih kaznivih dejanj.

Junija 2011 se je v Policiji na regionalni ravni zaključil projekt reorganizacije, imenovan LIBRA, po katerem je bilo 6 PU združenih v 3. Število PU se je zmanjšalo z 11 na 8. Za kriminalistično policijo je bilo pri tem pomembno, da so se v združenih PU Celje, Koper in Novo mesto kadrovske okrepile njene enote in da so bili ustanovljeni oddelki za kriminalistično obveščevalno dejavnost. Na združenih PU se je kriminalistična policija soočila z novo organiziranostjo, saj so bile na sedežih ukinjenih PU vzpostavljene njihove dislocirane enote, ki so v začetku uživale relativno organizacijsko in teritorialno samostojnost. Podrobnosti so razvidne v dokumentih o projektu LIBRA.¹⁹

Spomladi 2012 se je v Policiji začel izvajati projekt Kaskade (Ministrstvo za notranje zadeve, Policija, 2013e), katerega primarni cilj so bile strukturne in organizacijske spremembe za zmanjšanje števila »neoperativnih« **uslužbencev** na državni in regionalni ravni. Drugotni cilj projekta je bil povečanje števila uslužbencev za izvajanje operativnih

ga preiskovalnega urada so razvidne iz sklepa Vlade RS, št. 01203-7/2009/2 z dne 14. 5. 2009. Nadaljnje delo medresorske delovne skupine in vzpostavitev NPU pa sta razvidna iz njenega zaključnega poročila, št. 024-43/2009/353 (22-01) z dne 28. 12. 2009. Delo NPU v letu 2010 je razvidno iz zaključnega poročila medresorske delovne skupine za nadaljevanje in evalvacijo projekta NPU, št. 024-64/2010/48 (22-01) z dne 22. 12. 2010, in Poročila o delu Nacionalnega preiskovalnega urada za leto 2010, št. 23100-2/2011/3 z dne 23. 6. 2011, ki ga je pripravil direktor NPU, Vlada RS pa poslala v obravnavo Državnemu zboru RS.

¹⁷ Podrobnosti so razvidne iz dokumentov UKP GPU št. 024-56/2009/9 (22-01) z dne 21. 9. 2009, Reorganizacija policije na državni ravni, Vsebinski argumenti za ohranitev linij dela po posameznih sektorjih UKP in predloga za spremembo Uredbe o notranji organizaciji, sistemizaciji, delovnih mestih in nazivih v organih javne uprave in pravosodnih organih št. 007-272/2011/1 (22-11) z dne 3. 6. 2011.

¹⁸ Podroben razrez kadrovskega načrta za NOE GPU je razviden iz dokumenta Policije št. 100-6/2010/3 (2-14) z dne 2. 3. 2010.

¹⁹ Poročilo o izvedbi druge faze projekta Libra, Policija št. 0100-7/2010 (20-15) z dne 22. 9. 2011, Poročilo o evalvaciji reorganizacije policije na regionalni in lokalni ravni, Policija št. 0102-33/2012/1 (206-03), januar 2013.

nalog na regionalni in na lokalni ravni. UKP GPU je bila ob zahtevi za zmanjšanje števila njenih zaposlenih ponovno, kot že leta 2011, soočena s težavo organizacijskega ohranjanja strokovnih področij. Rezultat projekta je bil, da so znotraj UKP nekateri kriminalisti prešli v NPU, drugače pa je njena organizacijska struktura ostala nespremenjena. Tudi v tem projektu je kriminalistična policija v celoti pridobila nekaj novih kadrov. V sektorju kriminalistične policije (v nadaljevanju SKP) PU Maribor in SKP PU Murska Sobota sta bila ustanovljena oddelka za kriminalistično obveščevalno dejavnost, v SKP PU Kranj in SKP PU Novo mesto pa mobilna kriminalistična oddelka. Uresničena je bila tudi naloga iz Akcijskega načrta Policije za uresničevanje strategije obvladovanja gospodarske kriminalitete v RS (Ministrstvo za notranje zadeve, Policija, 2012a). V oddelkih za gospodarsko kriminaliteto SKP PU je bilo 14 delovnih mest VI. stopnje, spremenjenih v VII. stopnjo, 10 kriminalistov pa je v zvezi s tem napredovalo v kriminalistične inšpektorje. Število zaposlenih v kriminalistični policiji se je konec leta 2012 celo povečalo, v nasprotju s stanjem v celotni policiji, kjer se je število zaposlenih zmanjšalo za 291.²⁰

Za zadnji obravnavani obdobji je značilno, da je delo policije urejal Zakon o policiji (1998) s številnimi novelami. Med glavne njegove učinke uvrščamo uveljavitev Policije, kot organa v sestavi MNZ, čeprav je bilo pri uveljavljanju tega novega statusa kar nekaj zapletov (Ferme, 2009: 72–78). Ta novi status je bil v slovenski javnosti zelo pozitivno sprejet, saj je bil na vrhu policije kot generalni direktor policijski strokovnjak in ne minister kot politik (Meško in Klemenčič, 2008: 87–89). V razvoju kriminalistične policije je zakon zagotovil ločitev NFL od UKP GPU in vzpostavil je NPU. Glede na dejstvo, da se pravni sistem, družba in kriminaliteta (zlasti organizirana, gospodarska in čezmejna) vse bolj razvijajo, da se krepi občutljivost za pravno državo, človekove pravice in temeljne svoboščine, je po petnajstih letih veljavnosti Zakona o policiji (1998) in njegovih številnih spremembah (skoraj vsakoletnih) nastopil čas za premislek o novi kakovostni, strokovni in učinkoviti organiziranosti dela policije in njenih pooblastil. Iz teh razlogov je bila pripravljena nova policijska zakonodaja (predloga dveh zakonov, ki sta predstavljena v nadaljevanju), ki je v letu 2013 nadomestila predstavljeni Zakon o policiji iz leta 1998 (Vlada RS, 2012a).

5 Obdobje sprejema nove policijske zakonodaje

Nova policijska zakonodaja, ki zajema Zakon o organiziranosti in delu policije (2013) in Zakon o nalogah in pooblastilih policije (2013), s katero se sistemsko ureja tudi področje dela kriminalistične policije, se je začela uporabljati 4. 5. 2013.

Temelj, povezan z delom kriminalistične policije, je postavljen v 4. členu Zakona o nalogah in pooblastilih policije (2013), kjer je opredeljena naloga policije: preprečevanje, odkrivanje in preiskovanje kaznivih dejanj, odkrivanje in prijemanje storilcev kaznivih dejanj in drugih iskanih oseb ter njihovo izročanje pristojnim organom in zbiranje ter raziskovanje okoliščin, ki so pomembne za ugotovitev premoženjske koristi, ki izvirajo iz kaznivih dejanj.²¹

Za neposredno opravljanje teh nalog ima policija na lokalni ravni ustanovljene območne PP, znotraj katerih je to naloga pretežno že predstavljenih lokalnih kriminalističnih enot ali policistov kriminalistov posameznikov. Odkrivanje in preiskovanje kaznivih dejanj (za preiskovanje bolj zahtevnih) in prijemanje njihovih storilcev ter njihovo izročanje pristojnim organom je naloga kriminalistične policije na regionalni ravni. Izvajanje le določenih nalog na področju zatiranja kriminalitete (preiskovanje najzahtevnejših oblik kriminalitete) je v pristojnosti državne ravni, predvsem njene specializirane kriminalistične preiskovalne enote NPU.

Iz predstavljenega izhaja, da je neposredno izvajanje teh nalog policije povezano s teritorialno organiziranostjo policije in delovanjem območnih PP, s katerimi policija sistemsko zagotavlja izvajanje nalog policije na celotnem območju RS. Ta osnovni teritorialni pristop za obravnavanje kaznivih dejanj dopolnjuje določbe Zakona o organiziranosti in delu v policiji (2013), ki vežejo izvajanje nalog policije na njene uniformirane, kriminalistične in specializirane enote policije, organizirane v GPU, PU in PP. S tem se teritorialni organiziranosti obravnavanja kaznivih dejanj dodaja tudi funkcionalna organiziranost. Ta izhaja iz specializiranosti posameznih policijskih enot, v tem primeru kriminalistične policije in funkcij posameznih organizacijskih ravni. Konkretna razmejitev stvarne pristojnosti za obravnavanje kaznivih dejanj med posameznimi organizacijskimi ravni je v policiji urejena z njenimi internimi akti.²²

²⁰ Aktivnosti, ki so s projektom Kaskade potekale v UKP GPU, so razvidne v dokumentu UKP GPU št. 0100-10/2012/7 (22-01) z dne 12. 8. 2013 in Aktu o spremembah in dopolnitvah Akta o notranji organizaciji, sistemizaciji, delovnih mestih in nazivih v Policiji številka 0100-12/2012/7 z dne 25. 10. 2012, ki je začel veljati 15. 11. 2012.

²¹ Ta zadnja naloga je povezana z izvajanjem finančnih preiskav in drugih nalog za odvzem premoženja nezakonitega izvora po določbah Zakona o kazenskem postopku (2012, 2013) in Zakona o odvzemu premoženja nezakonitega premoženja (2011, 2012).

²² Najpomembnejša tovrstna akta sta: Katalog kaznivih dejanj in dogodkov (Ministrstvo za notranje zadeve, Policija, 2012b), s katerim je razmejena stvarna pristojnost za obravnavo kaznivih dejanj

Ob predstavitvi splošne stvarne pristojnosti za obravnavanje kaznivih dejanj v policiji je treba predstaviti tudi ureditev tega, kdaj lahko višja organizacijska raven prevzema zadeve oziroma naloge iz pristojnosti nižje organizacijske ravni. Ta ureditev ni popolnoma konkretna, še posebej ne za regionalno in državno raven. Kot je bilo že predstavljeno, je kriminaliteta državnega pomena opredeljena zelo splošno, kar lahko povzroča težave pri opredeljevanju pristojnosti posamezne organizacijske ravni. Pri prevzemanju zadev oziroma nalog iz pristojnosti območne PP ima PU veliko diskrecijsko pravico, saj lahko prevzame izvedbo posamezne ali vrste nalog že takrat, ko oceni, da je to potrebno. To prevzemanje zadev oziroma nalog iz pristojnosti PU pa je z novo zakonodajo urejeno drugače. GPU lahko neposredno opravi posamezno nalogo iz pristojnosti PU šele potem, ko opozori direktorja PU, da njegova uprava ne opravlja svojih nalog oziroma da jih ne opravlja strokovno in pravočasno, pa direktor ne ravnja skladno z opozorilom. S tem je PU zagotovljena večja samostojnost, kot ji je bila zagotovljena z Zakonom o policiji (1998). GPU pa ima pri teh razmerjih tudi dolžnost, da mora opraviti posamezno nalogo iz pristojnosti PU (ob pristojnostih teh do območnih PP, tudi iz pristojnosti PP), če bi zaradi nestrokovne ali nepravočasne opravljene naloge lahko nastale škodljive posledice za življenje in zdravje ljudi, za naravno ali življenjsko okolje ali premoženje velike vrednosti. Pomembna pri tem je ureditev odločanja o sporu o pristojnosti, o katerih odloča prvi nadrejeni dvema policijskima enotama, ki sta v sporu. Za spore med območnimi PP in notranjimi organizacijskimi enotami PU odloča direktor PU, za spore med PU in notranjimi organizacijskimi enotami GPU pa generalni direktor policije. To velja tudi za prenos zadev v obravnavo iz višje na nižjo organizacijsko raven. Iz predstavljenega izhaja, da je kljub nekaterim elementom organizacijske dekoncentracije, ki jih je uvedla nova zakonodaja do položaja PU, organiziranost policije hierarhična in še vedno močno centralizirana.

Drugi sklop zakonskih nalog, vezanih na preiskovanje kaznivih dejanj, se nanaša na kriminalistično policijo in njeno operativno usklajevanje in usmerjanje izvajanja preiskovanja kaznivih dejanj, ko treba usklajeno delovati na širšem območju ali ko naloge presegajo kadrovske, strokovne, materialne in organizacijske zmožnosti posamezne PU. Pri tem je mogoče v novi zakonski ureditvi čutiti praznino, saj taka pristojnost ni urejena tudi za delo regionalnih enot kriminalistične policije do lokalne ravni, podobno kot je to urejeno za uniformirano policijo za področji zagotavljanja varnosti cestnega prometa ter javnega reda in miru.

med PP in SKP PU in Navodilo o vrsti kaznivih dejanj, katerih preiskavo sumov prevzame NPU (Ministrstvo za notranje zadeve, Policija, 2013), s katerim je dokaj splošno določena stvarna pristojnost za obravnavo kaznivih dejanj državnega pomena.

Tretji sklop nalog se nanaša na strateško načrtovanje in usmerjanje tega dela, in sicer spremljanje, analiziranje, ocenjevanje varnostnih razmer, zagotavljanje strokovne in tehnične pomoči, nadzor, skrb za nove metode in razvoj, izobraževanja, skrb za kakovost itd. Naloge tega sklopa se izvajajo pretežno na državni ravni.

Posebna ureditev pri preiskovanju kaznivih dejanj velja za izvajanje prikritih preiskovalnih ukrepov, operativnih kombinacij in operativnih obdelav. Za ta preiskovalna opravila je pristojna samo kriminalistična policija. Organizacija izvajanja teh ukrepov je strogo centralizirana, vezana izključno na vodstvo slovenske kriminalistične policije in urejena s številnimi internimi predpisi. Enaka organiziranost velja tudi za izvajanje kriminalistično-obveščevalne dejavnosti in za delo z viri ter z informatorji.²³

Kljub znani nedorečenosti upravnih in strokovnih razmerij med posameznimi organizacijskimi ravni v policiji, kar je še posebej veljalo za razmerja v kriminalistični policiji, so ta vprašanja ostala odprta tudi v novi zakonodaji. Najbolj izstopa vprašanje strokovne nadrejenosti, tako imenovanih »strokovnih linij«. V nova Pravila policije (Ministrstvo za notranje zadeve, Policija, 2013d) so bile vnesene nekatere spremembe o drugačni ureditvi razmerij nadrejenosti in podrejenosti²⁴ ter medsebojnih razmerij, ki temeljijo na hierarhični organizacijski strukturi,²⁵ vendar določnejših razmejitev teh razmerij še vedno ni.

Nova zakonodaja je pustila v policijski organiziranosti, še posebej v organiziranosti kriminalistične policije, dokaj odprta tudi dejanska razmerja centralizacije in decentralizacije, pravilneje dekoncentracije. Pri sprejemu Zakona o organiziranosti in delu v policiji se je predvsem poudarjalo, da se v policijo uvaja decentralizacija, predvsem z že predstavljenimi pogoji, v katerih lahko GPU prevzame nalogo iz pristojnosti PU, s čimer je ta postala formalno bolj samostojna. Decentralizacija je bila želena in je pomemben pogoj za uresničevanje policij-

²³ V 11. členu Zakona o nalogah in pooblastilih policije (2013) je ta dejavnost opredeljena kot kriminalistično pridobivanje in vrednotenje informacij. S tem je zagotovljena tudi zakonska podlaga za spremembe v načinu vodenja slovenske policije, ki naj bi temeljilo na kriminalistično-obveščevalnih izsledkih, kar pa je že bilo predstavljeno. To delo je zelo natančno urejeno z več internimi predpisi.

²⁴ Pravila vežejo nadrejenost uslužbencev na njihove nazive, tisti z višjim nazivom je nadrejen tistemu z nižjim nazivom, podobno vežejo to na višino delovnega mesta in na konkretno podeljeno pristojnost za odločanje in odrejanje nalog.

²⁵ Nova Pravila policije ne določajo več, da GPU, PU in PP izvajajo samostojno naloge iz svoje pristojnosti, kot so to določala stara pravila.

skega dela v skupnosti, ki je že dolga leta uradna filozofija dela slovenske policije (Ministrstvo za notranje zadeve, Policija, 2013c). Na drugi strani pa se je z novimi, tudi že s predstavljenimi določbami v Zakonu o nalogah in pooblastilih v policiji (2013) uzakonilo kriminalistično pridobivanje in vrednotenje informacij kot podlaga za uvajanje nacionalnega kriminalističnega obveščevalnega modela slovenske policije, ki temelji na dejanski centraliziranosti. Takšna nasprotja se v praksi rešujejo z načeli vodenja mrežnih organizacij, z načeli dobrega sodelovanja in dopolnjevanja ter vzajemne pomoči med upravnimi in strokovnimi nosilci policijskih dejavnosti. Za učinkovito in uspešno izvajanje policijskih nalog je treba te v zakonih opredeliti celovito in razumljivo, tako da jih izvajalci na vseh organizacijskih ravneh razumejo in izvajajo. Ali je nova policijska zakonodaja ustrezna in kakšno bo uresničevanje z njo postavljenih ciljev, bo moč realneje ocenjevati šele v prihodnjem obdobju. Čas njene veljavnosti je še kratek, poteka pa še sprejem nekaterih novih podzakonskih aktov.

6 Primerjave števila zaposlenih v kriminalistični in uniformirani policiji v glavnih razvojnih obdobjih

Za dodatno pojasnitev nekaterih predstavljenih mejnikov v razvoju slovenske policije je v nadaljevanju prikazano gibanje števila zaposlenih v kriminalistični in uniformirani

policiji glede na glavna razvojna obdobja (neposredno po osamosvojitvi oziroma ob začetku izvajanja projekta »Javna varnost«, ob vzpostavitvi organiziranosti po Zakonu o policiji (1998) in v obdobju po sprejemu nove policijske zakonodaje – od leta 2013 dalje). Predstavljeno je tudi število obravnavanih kaznivih dejanj, kar je glavna dejavnost kriminalistične policije in policistov kriminalistov kot dela uniformirane policije. Ti podatki kažejo tudi razvoj spremenjenega načina preiskovanja kaznivih dejanj, uvedenega s projektoma »Javna varnost« in »Policija na lokalni ravni« v lokalnih skupnostih.

Primerjava gibanja števila zaposlenih v kriminalistični policiji v letih 1992–2013 kaže, da se je število kriminalistov občutno povečalo, saj je znašal bazni indeks konec leta 2013 166,1.²⁶ Za dobre 4 odstotke se je v tem času povečal delež zaposlenih v kriminalistični policiji glede na število vseh zaposlenih, skupaj z uniformirano policijo. Število zaposlenih je v obravnavanem obdobju, do leta 2007, naraščalo tudi v uniformirani policiji. Nominalno povečanje je bilo večje kot v kriminalistični policiji, v deležu pa občutno manjše, kar kaže bazni indeks 113,2.

Tabela 1: Število zaposlenih v kriminalistični in uniformirani policiji v obdobju od leta 1992 do 31. 12. 2013 in število obravnavanih kaznivih dejanj v letih 1992, 2002 in 2013.

Leto primerjave	Kriminalistična policija			Uniformirana policija			Kriminalistična policija			Uniformirana policija			Skupaj št. zap.	Baz. indeks	Skupaj št. obr. KD	Baz. indeks
	Št. zap.*	Delež %	Baz. indeks	Št. zap.**	Delež %	Baz. indeks	Št. obr. KD	Delež %	Baz. indeks	Št. obr. KD	Delež %	Baz. indeks				
1992	546	9,99	100,0	4.917	90,01	100,0	6.422	12,02	100,0	47.025	87,98	100,0	5.463	100,0	53.447	100,0
2002	761	11,50	139,4	5.855	88,50	119,1	4.006	5,19	62,4	73.218	94,81	155,7	6.616	121,1	77.224	144,5
2013	907	14,11	166,1	5.522	86,55	112,1	5.348	4,36	70,2	98.139	95,64	208,7	6.429	117,4	103.487	193,6

Vir: Poročila o delu policije na intranetu Policije, podatki Uprave za informatiko in telekomunikacije GPU z dne 27. 11. 2013, tekoča evidenca UKP GPU o obravnavanih kaznivih dejanjih z dne 11. 1. 2014, obdobje zaključnega dokumenta 31. 12. 2013 in Pregled razvoja ONZ v RS (Ministrstvo za notranje zadeve, 1994: 84).

* V številu kriminalistov v letu 1992 in 2002 so zajeti tudi zaposleni v CFP (NFL). Teh je bilo v letu 2002 38. V letu 2013 zaposleni, ki jih je bilo 63, v številu niso zajeti.

** Od tega števila je bilo v letu 2002 na državni ravni zaposlenih 590, v letu 2013 pa 525 policistov.

²⁶ Podatki so pridobljeni iz preglednice UOK MNZ z dne 9. 1. 2014 o številu zasedenih delovnih mest v kriminalistični policiji na dan 31. 12. 2013.

Uniformirana policija je imela največ zaposlenih konec leta 2007, ko je RS vstopila v schengenski prostor, nato pa se je to število začelo zmanjševati. Konkretni podatki o tem trendu so razvidni v tabeli 2.

2013 (podatki o številu obravnavanih kaznivih dejanj v prejšnjih obdobjih pa so razvidni iz tabele 1). Na PP je delalo 500 policistov kriminalistov, od tega 66 na delovnih mestih z višjo izobrazbo. Vodij policijskih okolišev je delalo 321, od tega 11

Tabela 2: Pregled števila sistemiziranih in zasedenih delovnih mest v Policiji v obdobju 2002–2013 (Ministrstvo za notranje zadeve, Policija, 2013e: 40)²⁷.

OBDOBJE	SISTEMIZACIJA				DEJANSKA ZAPOSLENOST			
Leto	Sistemizirana delovna mesta uniformiranih policistov	Sistemizirana delovna mesta neuniformiranih policistov	Sistemizirana delovna mesta strokovno-tehničnih delavcev	Sistemizirana delovna mesta skupaj	Zaposleni uniformirani policisti	Zaposleni neuniformirani policisti	Zaposleni strokovno-tehnični delavci	Zaposleni skupaj
2002	6.776	1.636	1.510	9.922	5.855	1.537	1.539	8.931
2003	6.716	1.702	1.529	9.947	5.946	1.580	1.548	9.074
2004	7.088	1.764	1.579	10.431	6.024	1.594	2.012	9.630
2005	7.083	1.772	1.568	10.423	6.281	1.600	1.547	9.428
2006	7.074	1.770	1.562	10.406	6.284	1.573	1.533	9.390
2007	7.090	1.797	1.525	10.412	6.377	1.594	1.519	9.490
2008	7.131	1.850	1.609	10.590	6.159	1.620	1.521	9.300
2009	7.450	1.965	1.570	10.985	6.154	1.688	1.507	9.349
2010	7.403	1.927	1.262	10.592	6.075	1.701	1.213	8.989
2011	7.396	1.894	1.245	10.535	5.911	1.720	1.177	8.808
2012	7.338	1.900	1.217	10.455	5.704	1.667	1.117	8.488
2013	6.907	2.320	1.218	10.445	5.522	1.690	1.088	8.300
razlika 2002–2013	101,93 %	141,81 %	80,66 %	105,27 %	94,31 %	109,95 %	70,70 %	92,93 %
razlika 2007–2013	97,41 %	129,10 %	79,87 %	100,32 %	86,59 %	106,02 %	71,63 %	87,46 %

Trend števila obravnavanih kaznivih dejanj med obema policijama v enakem obdobju primerjave kaže na zelo veliko povečanje v uniformirani policiji, bazni indeks porasta je v letu 2013 znašal 208,7. Pri kriminalistični policiji je ta indeks celo upadel, saj je za enako obdobje znašal 70,2. Podrobno so tovrstni podatki razvidni iz tabele 1.

Za primerjavo stanja po spremenjenem pristopu obravnavanja kaznivih dejanj na lokalni ravni, ki je bil uveden s projektom »Javna varnost« oziroma »Policija na lokalni ravni«, podrobneje predstavljamo stanje na tem področju konec leta

na delovnih mestih z višjo izobrazbo. V letu 2013 so na PP obravnavali 98.139 kaznivih dejanj.²⁸ Povprečno število obravnavanih kaznivih dejanj na enega policista kriminalista je bilo 196, najmanj na območju PU Murska Sobota – 91, največ pa na območju PU Ljubljana – 404. Podatki kažejo velike razlike med PU in velike odklone od načrtovanega cilja v projektu »Javna varnost« oziroma »Policija na lokalni ravni«, da bo za obravnavo 100 do 150 kaznivih dejanj na PP sistemizirano eno delovno mesto policista kriminalista. To v praksi pomeni veliko obremenjenost nekaterih policistov s to vrsto dela. Podroben pregled tega stanja po PU je razviden iz tabele 3.

²⁷ Za leti 2012 in 2013 je vir podatkov preglednica UOK MNZ z dne 9. 1. 2014 o številu zasedenih delovnih mest v kriminalistični policiji na datum 31. 12. 2013.

²⁸ Vir podatkov je tekoča evidenca UKP GPU o obravnavanih kaznivih dejanjih z 11. 1. 2014, zaključni dokument 31. 12. 2013.

Tabela 3: Pregled števila sistemiziranih in zasedenih delovnih mest policistov kriminalistov 31. 12. 2013 in števila obravnavanih kaznivih dejanj v letu 2013 na PP po posameznih PU.²⁹

PU	POL. KRIM.		VIŠ. POL. KRIM.		SKUPAJ		DELEŽ		ŠT. OBR. KD PP	DELEŽ	ŠT. KD/KRIM.
	SIST.	ZAS.	SIST.	ZAS.	SIST.	ZAS.	SIST.	ZAS.			
CE	72	67	15	11	87	78	15,85 %	15,60 %	9781	9,97 %	125
KP	64	56	5	3	69	59	12,57 %	11,80 %	5963	6,08 %	101
KR	30	29	5	3	35	32	6,38 %	6,40 %	7184	7,32 %	225
LJ	115	107	22	17	137	124	24,95 %	24,80 %	50059	51,01 %	404
MB	93	87	22	19	115	106	20,95 %	21,20 %	12546	12,78 %	118
MS	27	27	3	3	30	30	5,46 %	6,00 %	2738	2,79 %	91
NG	15	13	1	1	16	14	2,91 %	2,80 %	2408	2,45 %	172
NM	51	48	9	9	60	57	10,93 %	11,40 %	7459	7,60 %	131
SKUPAJ	467	434	82	66	549	500	100,00 %	100,00 %	98138	100,00 %	196

Kvantitativna primerjava obravnavanih kaznivih dejanj v kriminalistični in uniformirani policiji zaradi vsebinskih razlik in zahtevnosti obravnavanih kaznivih dejanj ni primerna. Zaradi občutnih razlik je lahko problematična celo primerjava obravnavanih kaznivih dejanj med posameznimi PU v kriminalistični policiji. Za vsaj delno predstavitev teh vsebinskih razlik in teže kaznivih dejanj, ki jih obravnavajo na PP in v enotah kriminalistične policije, predstavljamo podatke o materialni škodi na eno kaznivo dejanje za leto 2013. Škoda pri enem obravnavanem kaznivem dejanju na PP v povprečju znaša 1.355 evrov, pri kaznivem dejanju, obravnavanem v kriminalistični policiji, 80.322 evrov, pri kaznivem dejanju, obravnavanem v NPU, pa kar 654.139 evrov.

Predstavljeni podatki o številu zaposlenih v kriminalistični policiji v obravnavanih obdobjih kažejo, da se je število zaposlenih do leta 2013 dokaj okrepilo, število kaznivih dejanj, ki so jih obravnavali, pa zmanjšalo. Na to so občutno vplivale spremembe Kataloga kaznivih dejanj, s katerim se določa, katera kazniva dejanja obravnavajo kriminalisti in katera policisti. Dodatna razlaga tega razkoraka pa je v tem, da je bil del novih kadrov v razvoju kriminalistične policije namenjen soočanju z zahtevnejšimi novimi oblikami gospodarske in organizirane kriminalitete (na primer v NPU). Del kadra je bil namenjen opravljanju novih obveznosti, ki jih je slovenska policija prevzela z vstopom RS v EU in schengenski prostor. Dodatni kadri so bili namenjeni tudi večji specializaciji kri-

minalistične policije za izvajanje prikritih preiskovalnih ukrepov, za preiskovanje računalniške kriminalitete in za izvajanje kriminalistične obveščevalne dejavnosti. Kriminalistična policija je na strateški in strokovni ravni odgovorna tudi za soočanje slovenske policije s kaznivimi dejanji na lokalni ravni. Na tej ravni pa se je z velikim porastom števila kaznivih dejanj v zadnjem času soočalo manj policistov kriminalistov oziroma nasploh manj uniformiranih policistov. To je težava, s katero se bo morala spoprijeti tudi kriminalistična policija, predvsem na strateški ravni.

Kot v vsej slovenski javni upravi se tudi v Policiji krči dovoljeno število zaposlenih. Razrez kadrovskega načrta Policije za leto 2014 dovoljuje 8.271 zaposlitev, kar je za 29 manj od zasedenosti 31. 12. 2013. Število zaposlenih se bo zmanjševalo z odhodi v pokoj in to največ v uniformirani policiji na lokalni ravni. Pri tem je nastala še dodatna težava, da policistov na lokalni ravni manjka več tam, kjer je problematika kaznivih dejanj največja, na primer na območju PU Ljubljana (Meško et al., 2007: 8–9). Zato se z novim kadrovskim načrtom policije (Ministrstvo za notranje zadeve, Policija, 2013f) teži k uravnoteženju števila zaposlenih v slovenskem prostoru. Del rešitve za bolj uravnoteženo razporeditev policistov glede na aktualne in pričakovane varnostne razmere je pričakovati tudi od projekta za prilagoditev delovanja policije po vstopu Hrvaške v schengensko območje (Ministrstvo za notranje zadeve, Policija, 2013g), v katerem bo posebna pozornost namenjena zagotavljanju kadra za obvladovanje kriminalitete, tudi čezmejne.

²⁹ Podatki o številu sistemiziranih in zasedenih delovnih mestih so bili pridobljeni iz kadrovske evidence MNZ MFRAC na datum 31. 12. 2013.

7 Sklep

Pomembni mejniki razvoja slovenske policije kažejo na to, da si je njena kriminalistična policija prizadevala, da je kar najbolj sledila razvoju kriminalitete in da se jo je trudila uspešno obvladovati. Pri tem so danes nekatere razvojne dileme, predvsem organizacijske narave, še vedno take kot pred več kot 20 leti. Ena takih je želena organizacijska centraliziranost tega področja, ki jo bo proučila aktualna delovna skupina za reorganizacijo slovenske kriminalistične policije (Ministrstvo za notranje zadeve, Policija, 2013h). Pri uresničitvi centralizacije bo treba opredeliti odnos do uniformirane policije (v njegovem organizacijskem in funkcionalnem pomenu), v katero še vedno spadajo policisti kriminalisti, ki skupaj z drugimi uniformiranimi policisti na PP obravnavajo približno 95 odstotkov vseh v RS obravnavanih kaznivih dejanj (predvsem manj zahtevnih). Za njihovo delo je v policiji želena organizacijska decentralizacija, ki je temelj filozofije tudi slovenskega policijskega dela v skupnosti. Izoblikovanje organizacijskih rešitev, ki bodo zadovoljivo povezale ta dva na videz nasprotujoča si koncepta dela (ki se dejansko dopolnjujeta), še vedno enovite policije, bo zahtevna in odgovorna naloga. Nekatere rešitve so bile že pripravljene v internih predpisih za izvajanje 11. člena Zakona o nalogah in pooblastilih policije (2013). Uresničuje se temeljno izhodišče, da policijsko delo v skupnosti (ki je pretežno usmerjeno v reševanje problemov), kot najširša teritorialna oblika izvajanja nalog slovenske policije, podpira in dopolnjuje sprejet model obveščevalno vodenega dela kriminalistične policije. V prihodnje se je treba za vsako ceno izogniti ločevanju teritorialnega policijskega delovanja PP v lokalnih skupnostih od centralno vodenega delovanja kriminalistične policije, saj se še tako nevarna oblika organizirane ali hujše kriminalitete (tudi terorizma) vedno začne v nekem lokalnem okolju (Matassa in Newburn, 2007: 61–62).

Gibanje števila zaposlenih v kriminalistični policiji je obetajoče, saj se je povečevalo tudi v času po letu 2007, ko je število zaposlenih v uniformirani policiji začelo upadati. Pri tem pa se kljub temu velja ozreti na izkušnje uniformirane policije pri zagotavljanju kadra in opreme za delo zaradi vstopa RS v EU in schengenski prostor. V obdobju od 2000 do 2007 je bilo za to delo zagotovljenih 1.874 novih policistov in 504 policistov z ukinjenih notranjih meja. Dodeljenih je bilo 190 milijonov evrov za objekte in opremo. Iz tega je razviden pomen politične pa tudi širše podpore (o vstopu RS v EU izražene tudi na referendumu) uresničevanju določenih ciljev. Odločne podpore delu kriminalistične policije na področju gospodarske kriminalitete v minulem obdobju ni bilo mogoče zaznati, čeprav se je zaradi pereče problematike, stalno poudarjala v programih političnih strank, v njihovih koalicijskih pogodbah in programih dela vlad. Število kriminalistov za preiskovanje gospodarske kriminalitete se je v obdobju od

2002 do 2013 povečalo za 111, za njihovo opremo in prostore pa je bilo namenjenih 6 milijonov evrov. Večino teh kriminalistov in opreme je bilo zagotovljeno po letu 2010 za delo že predstavljenega NPU (Ferme, 2013: 143–144).

Za nadaljnji razvoj kriminalistične policije je pomembno, da se za ocenjevanje učinkovitosti in uspešnosti dela njenih enot izoblikujejo celoviti kriteriji, kot je to načrtovano v projektu za vzpostavitev merjenja učinkovitosti, uspešnosti in kakovosti v Policiji (Ministrstvo za notranje zadeve, Policija, 2013i). Na potrebno večdimenzionalnost pri tem ocenjevanju je opozorila tudi raziskava o uspešnosti preiskovanja kaznivih dejanj policije in državnih tožilcev (Jager et al., 2007: 9–13). Postavljeni kriteriji bodo omogočali realnejše ocenjevanje zahtevnega dela kriminalistične policije in tudi nekatere primerjave. Tako predstavljeni argumenti bodo konstruktivno dopolnjevali dosedanje precej gole statistične podatke in predvsem lastne ocene. Da se je treba tudi z znanstveno raziskovalnim delom dokopati do tega, kakšne rezultate dela je od uspešne in učinkovite kriminalistične policije upravičeno pričakovati, opozarja tudi kriminalistična znanost (Maver, 2013a: 241).

Razvoj kriminalistične policije, predvsem njene organiziranosti, ni bil podprt z znanstvenim raziskovalnim delom, ampak se je razvijal skupaj z razvojem policijske dejavnosti kot celote. Maver (2013b: 323) opozarja, da je bilo v RS v preteklosti kriminalistiki, in sicer kot znanstveni vedi ali samo disciplini na vseh treh njenih področjih, namenjene malo raziskovalne in strokovne pozornosti, čeprav so pričakovanja po učinkovitosti in uspešnosti dela slovenskih kriminalistov velika. Vzroki za to so dokajšnja zaprtost kriminalistične policije za proučevanje »od zunaj«, nezaupanje do raziskovalcev in tudi posebnosti in narava kriminalističnega dela, kar za raziskovalce ni najbolj zanimivo (Maver, 2013b: 344). Takšno stanje ni spodbudno, zato si je treba prizadevati, da se to spremeni.

Delovna skupina za pripravo izhodišč za reorganizacijo slovenske kriminalistične policije ter za centralizacijo preiskovanja organizirane in hujših oblik kriminalitete in korupcije (Ministrstvo za notranje zadeve, Policija, 2013h) ima zelo pomembno in odgovorno nalogo. Uresničitev reorganizacije bo pomembno vplivala na razvoj kriminalistične policijske dejavnosti, posredno tudi na varnost celotne slovenske družbe. Zato je prav, da se v to delo zajame čim več odgovornih in izkoristi domača in v tujini pridobljena znanja, ki lahko prispejajo k izoblikovanju najboljših izhodišč. Vključiti je treba zaposlene v kriminalistični policiji, ki že dalj časa ocenjujejo, da so spremembe potrebne, in želijo, da se pri tem čim bolj upoštevajo njihove predlogi (Jager et al., 2007: 195). Pri pripravi sprememb je za reformatorje slovenske kriminalistične policije še vedno aktualen Pečarjev (1987: 34) napotek iz druge polovice osemdesetih, ko govori pri reorganizacijah v poli-

ciji o potrebni skrbi za profesionalizacijo: »Profesionalizacija naj bi pomagala pred vsiljivostjo morebitne politizacije, ji vzdrževala njeno notranjo integriteto, zbliževala z javnostjo zaradi ugleda in koristnosti in debirokratizirala številna opravila, ki so začenjala v policiji postajati nadležno administrativno breme, ki je zahtevalo čedalje več »neproduktivnih« ljudi.«

Načrtovano organizacijsko centralizacijo delovanja državne kriminalistične policije z vzpostavitev svojih enot izven sedeža v Ljubljani, (če bo odločitev o tem sprejeta), bo treba uvesti z ustrezno zakonsko ureditvijo, podobno kot je bilo to izvedeno za ločitev NFL od UKP in za ustanovitev NPU. Zaradi že predstavljene samostojnosti PU bo treba pri tem dovolj natančno določiti kazniva dejanja, ki jih bo obravnavala kriminalistična policija na državni ravni ali kriminalistična policija na regionalni ravni, da bo ureditev zakonita in jasna. Sedanja bojazen, da bi z natančnejšo opredelitvijo pristojnosti kriminalistične policije na državni ravni povzročili njeno preobremenitev in s tem neučinkovitost, bo treba odpraviti z realno oceno obsega teh kaznivih dejanj in z zagotovitvijo zadostnega števila preiskovalcev za njihovo preiskovanje. Za to sta lahko zgled organiziranost Specializiranega državnega tožilstva RS, pa tudi organiziranost kriminalističnih policij v tujini, na primer na Finskem (Jevšek in Meško, 2011: 251). Bolj konkretno bo treba tudi določiti, kdaj bo kriminalistična policija na državni ravni usmerjala in usklajevala delo PU na področju zatiranja kriminalitete. Ta ureditev bo morala biti primerljiva vsaj že doseženi ureditvi, ki so jo določala stara Pravila policije (2000) v členih od 78 do 82, pa čeprav se ta zaradi nedoslednosti kriminalistov na regionalni in na državni ravni v praksi niso najbolje izvajala.

Za pozitiven razvoj kriminalistične policije je oziroma bo treba še veliko več od predstavljenega. Potrebna bo realna politična podpora, ki bo izražena s sprejetjem ustreznih zakonodaje in z zagotavljanjem zadostnega števila zaposlenih in potrebne opreme. Tudi širša javna podpora preiskovalnemu delu kriminalistov, ki se izraža predvsem v stopnji zaupanja, je potrebna. Seveda pa so tudi pri tem specializiranem delu potrebna vedno nova odkritja, nove tehnike, taktike in metode, ki morajo nastajati v sodelovanju kriminalističnih preiskovalcev in raziskovalcev predvsem s področja kriminalistike in tudi drugih znanstvenih ved. Tudi za razvoj in delo kriminalistične policije je še kako uporabna tudi nova paradigma policijskega razvoja in dela, da mora tudi to policijsko delo temeljiti na znanstveno dognanih rešitvah (Science-Based Policing). Želena je tudi, da postane kriminalistična policija neke vrste »lastnica« znanstvene kriminalistike (Weisburd, in Neyroud, 2011: 11–12). Nastavki za tak razvoj slovenske kriminalistične policije so že bili narejeni,³⁰ pot do njihove polne

uresničitve pa bo še dolga in naporna. Resničnost je taka, da tudi kriminalistično znanstveno raziskovalno delo potrebuje finančna sredstva, prav tako kot razvoj kriminalistične policije. Potrebna sredstva se lažje zagotovijo in nato tudi koristneje uporabijo ob primernem sodelovanju in zagotavljanju možne sinergije. Dobra povezanost med razvojem kriminalistike in kriminalističnim preiskovanjem je pomembna za ustrezno usposabljanje in prilagajanje preiskovalcev novim pojavnim oblikam kriminala in drugim strokovnim izzivom. Pri tem sta pomembna sodelovanje in izmenjava znanja ter izkušenj izven državnih okvirov, z institucijami EU (EUROPOL, CEPOL) pa tudi širše (INTERPOL, FBI). Uspešneje je treba izkoristiti razpoložljiva namenska finančna sredstva. Profesionalno in kakovostno preiskovanje kaznivih dejanj mora biti standard delovanja slovenske kriminalistične policije. Za njeno uspešnost je pomembno dobro delovanje celotne verige pravičnosti, v kateri mora kriminalistična policija kot organ odkrivanja dobro sodelovati predvsem z državnimi tožilci kot organi pregona in tudi s sodniki. Ob tem sta pogoj za njeno uspešnost tudi zaupanje in pomoč javnosti in s tem dosežena legitimnost. Na krepitev legitimnosti pa zelo pomembno vplivajo primeri, v katerih so storilci hudih kaznivih dejanj zaradi dobrega in strokovnega dela kriminalistov hitro odkriti in nato v čim krajšem času tudi pravično obsojeni, vključno z možnim odvzemom protipravno pridobljenega premoženja.

Literatura

1. Čelik, P. (2001). *Slovenski orožniki: 1918–1941*. Ljubljana: Društvo za proučevanje zgodovine, literature in antropologije.
2. Čelik, P. (2002). *Slovenski stražniki: 1918–1941*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
3. Debeljak, B. (2006). *Muzej organov za notranje zadeve, katalog in zapisi o zgodovini muzeja, muzejskih predmetih in ljudeh, ki so ga ustanovili*. Ljubljana: Ministrstvo za notranje zadeve.
4. Dvoršek, A., Meško, G. in Viltušnik, R. (1998). New police organisation: The way to success? V M. Pagon (ur.), *Policing in Central and Eastern Europe: Organizational, managerial and human resource aspect* (str. 245–252). Ljubljana: College of Police and Security Studies.
5. Ferme, J. (2009). *Policijska uprava med regionalno samoupravo in državno upravo* (Doktorska disertacija). Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
6. Ferme, J. (2013). Soočanje slovenske policije z gospodarsko kriminaliteto na sistemski ravni. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 64(2), 122–139.

membri in dopolnitvi Akta o notranji organiziranosti, sistemizaciji, delovnih mestih in nazivih v Policiji (Ministrstvo za notranje zadeve, Policija, 2013a) pa je bil v okviru Policijske akademije GPU ustanovljen Center za raziskovanje in socialne veščine. Ta ima nalogo izvajanja raziskovalne dejavnosti na področjih, ki so pomembna za policijsko delo. Med temi bo področje dela kriminalistične policije zagotovo dobilo svoje mesto.

³⁰ Policijska raziskovalna dejavnost je bila opredeljena v 100. členu Zakona o organiziranosti in delu v policiji (2013), z Aktom o spre-

7. Furman, R., Meško, G. in Sotlar, A. (2012). Mehanizmi policijskega sodelovanja za zagotavljanje notranje varnosti v Evropski uniji. *Varstvoslovje*, 14(1), 5–41.
8. Gorenak, V. (1998). The organisation of the Slovene Police in the context of the new legislation: A proposal for new organisational model. V M. Pagon (ur.), *Policing in Central and Eastern Europe: Organizational, managerial and human resource aspect* (str. 231–244). Ljubljana: College of Police and Security Studies.
9. Grilc, D. (2009). *Uspostavljanje kriminalistov za kriminalistično delo* (Diplomska naloga). Ljubljana: Fakulteta za varnostne vede.
10. Haaški program za krepitev svobode, varnosti in pravice v EU. (2005). *Uradni list Evropske unije*, (C 53/01).
11. Jager, M., Brvar, B., Čibej, Z., Gorkič, P., Mozetič, P. in Šugman, K. (2007). *Policija, državni tožilci in uspešnost preiskovanja kaznivih dejanj: izbrani pravni in sistemski vidiki*. Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti.
12. Jamnik, P. (2009). Zavedanje zločina: začetki policijskega in tožilskega preiskovanja nezastarljivih zločinov, storjenih po koncu 2. svetovne vojne v Sloveniji. V M. Čoh (ur.), *Totalitarizmi – vprašanja in izzivi: ob dvajsetletnici padca železne zavese v Evropi: zbornik prispevkov z mednarodnega znanstvenega posveta v Ljubljani* (str. 95–112). Ljubljana: Študijski center za narodno spravo.
13. Jere, M., Sotlar, A. in Meško, G. (2012). Praksa in raziskovanje policijskega dela v skupnosti. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 63(1), 3–13.
14. Jevšek, A. (2010). Ustanovitev Nacionalnega preiskovalnega urada v Sloveniji kot odziv na sodobne – nekonvencionalne oblike kriminalitete. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 61(3), 307–314.
15. Jevšek, A. in Meško, G. (2011). The Slovenian National Bureau of Investigation: An attempt to respond to contemporary unconventional forms of criminality. V G. Meško, A. Sotlar in J. Winterdyk (ur.), *Policing in Central and Eastern – social control of unconventional deviance: Conference proceedings* (str. 243–257). Ljubljana: Faculty of Criminal Justice and Security.
16. Klavara, M. (1995). *Zdrs*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
17. Klavara, M., Perme J. in Domjanič, R. (1989). Razvoj službe za zatiranje kriminalitete v Ljubljani od osvoboditve do danes. *Varnost: strokovni bilten*, 9(1), 56–98.
18. Kolenc, T. (2002). *Slovenska policija*. Ljubljana: Ministrstvo za notranje zadeve, Policija, Generalna policijska uprava.
19. Kolenc, T. (2004). Predstavitev Centra za forenzične preiskave GPU, EN ISO 17025 – cilj centra. *Varnost: časopis Policije*, 53(12), 24–28.
20. Komisija za preprečevanje korupcije. (2009). *Akcijski načrt uresničevanja Resolucije o preprečevanju korupcije v RS*, št. 11-0310-1/2009, 48 z dne 17. 8. 2009. Ljubljana: KPK.
21. Kovačič, A. (2013). Z direktorjem NFL Francem Sabličem o projektu izgradnje NFL. *Revija Varnost*, 61(4), 15–18.
22. Kregar, F. (2012). 20 let delovanja mobilnih kriminalističnih enot v Sloveniji. *Revija Varnost*, 60(4), 16–19.
23. Lobnikar, B., Sotlar, A. in Meško, G. (2013). Razvoj policijske dejavnosti v Srednji in Vzhodni Evropi. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 64(1), 5–18.
24. Matassa, M. in Newburn, T. (2007). Social context of criminal investigation. V T. Newburn, T. Williamson in A. Wright (ur.), *Handbook of criminal investigation* (str. 41–67). Devon: Willan.
25. Maver, D. (2013a). Criminal Investigation/Criminalistics in Europe: State of the Art and Look to the Future. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 64(3), 233–243.
26. Maver, D. (2013b). Kritični pogled na razvoj in stanje kriminalistike v Sloveniji (1920–2012). V G. Meško, B. Tičar in K. Eman (ur.), *Jubilejni zbornik znanstvenih razprav: 40 let študija na področju varnosti in 10 let Fakultete za varnostne vede* (str. 321–350). Ljubljana: Fakulteta za varnostne vede.
27. Meško, G. in Jere, M. (2012). Crime, criminal justice and criminology in Slovenia. *European Journal of Criminology*, 9(3), 323–334.
28. Meško, G. in Klemenčič, G. (2008). Rebuilding legitimacy and police professionalism in an emerging democracy: The Slovenian experience. V T. Tyler (ur.), *Legitimacy and criminal justice: International perspectives* (str. 84–114). New York: Russell Sage Foundation.
29. Meško, G. in Sotlar, A. (2012). Preprečevanje kriminalitete v lokalnih skupnostih – med ad hoc pristopi in na znanju temelječih preventivnih dejavnosti. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 63(3), 229–239.
30. Meško, G., Dobovšek, B. in Šumi, R. (2007). Kriminalistično preiskovanje: med kompetencami kriminalistov in organizacijskimi dejavniki: pregled raziskovanja v Sloveniji. V A. Dvoršek in L. Selinšek (ur.), *Problemi dokazovanja v zahtevnih kazenskih postopkih* (str. 105–118). Maribor: Pravna fakulteta Maribor; Ljubljana: Fakulteta za varnostne vede.
31. Ministrstvo za notranje zadeve. (1991). *Makroorganizacija slovenske policije (brez občinskih upravnih organov)*. Ljubljana: MNZ.
32. Ministrstvo za notranje zadeve. (1992a). *Javna varnost (idejni projekt)*. Ljubljana: MNZ.
33. Ministrstvo za notranje zadeve. (1992b). *Pravilnik o spremembah Pravilnika o sistemizaciji del in nalog*. Ljubljana: MNZ.
34. Ministrstvo za notranje zadeve. (1994). *Pregled razvoja organov za notranje zadeve v Republiki Sloveniji*. Ljubljana: MNZ, UIT.
35. Ministrstvo za notranje zadeve. (1995). *Enotni kriteriji za organiziranost policije na lokalni ravni*. Ljubljana: MNZ.
36. Ministrstvo za notranje zadeve. (1996). *Strategija boja zoper organiziran kriminal v Republiki Sloveniji*. Ljubljana: MNZ.
37. Ministrstvo za notranje zadeve. (1997). *Poročilo o delu MNZ za leto 1996*. Ljubljana: MNZ.
38. Ministrstvo za notranje zadeve. (2001). *Pravilnik o notranji organizaciji in sistemizaciji delovnih mest ministrstva za notranje zadeve in policije*. Ljubljana: MNZ.
39. Ministrstvo za notranje zadeve. (2010a). *Usmeritve in obvezna navodila št. 1/2010 za preraščeporejanje obravnave zahtevnejših kaznivih dejanj*, št. 007-5/2010/1 (141-03) z dne 18. 1. 2010. Ljubljana: MNZ.
40. Ministrstvo za notranje zadeve. (2010b). *Usmeritve in obvezna navodila ministra za NZ*, št. 3/2010, št. 007-70/2010/1 (141-02) z dne 26. 2. 2010. Ljubljana: MNZ.
41. Ministrstvo za notranje zadeve. (2011). *Usmeritve in obvezna navodila št. 4/2011 za odpravo v nadzoru ugotovljenih pomanjkljivosti pri odpravljanju zaostankov na področju preiskovanja zahtevnejših kaznivih dejanj gospodarske kriminalitete*, št. 0602-4/2011/5 (141-03) z dne 1. 6. 2011. Ljubljana: MNZ.
42. Ministrstvo za notranje zadeve, Policija. (1997). *Operacionalizacija strategije boja zoper organiziran kriminal v Republiki Sloveniji*. Ljubljana: MNZ, Policija.
43. Ministrstvo za notranje zadeve, Policija. (1998). *Smernice razvoja slovenske policije do leta 2002*. Ljubljana: MNZ, Policija.
44. Ministrstvo za notranje zadeve, Policija. (2012a). *Akcijski načrt za uresničevanje Strategije obvladovanja gospodarske kriminalitete v RS*, št. 024-146/2011/102 (22-01) z dne 20. 9. 2012. Ljubljana: MNZ, Policija.

45. Ministrstvo za notranje zadeve, Policija. (2012b). *Katalog kaznivih dejanj in dogodkov*. Ljubljana: MNZ, Policija.
46. Ministrstvo za notranje zadeve, Policija. (2013a). *Akt o spremembi in dopolnitvi Akta o notranji organiziranosti, sistemizaciji, delovnih mestih in nazivih v Policiji*, št. 0100-97/2013/6 z dne 9. 12. 2013. Ljubljana: MNZ, Policija.
47. Ministrstvo za notranje zadeve, Policija. (2013b). *Navodilo o vrsti kaznivih dejanj, katerih preiskavo sumov prevzame NPU*. Ljubljana: MNZ, Policija.
48. Ministrstvo za notranje zadeve, Policija. (2013c). *Policijsko delo v skupnosti*, št. 2214-41/2012/4 (207-07), februar 2013. Ljubljana: MNZ, Policija.
49. Ministrstvo za notranje zadeve, Policija. (2013d). *Pravila policije*, št. 007-167/2013/40 z dne 21. 10. 2013. Ljubljana: MNZ, Policija.
50. Ministrstvo za notranje zadeve, Policija. (2013e). *Projekt Kaskade: poročilo o izvedbi projekta*, št. 0100-9/2012-87 (20-15) z dne 10. 1. 2013. Ljubljana: MNZ, Policija.
51. Ministrstvo za notranje zadeve, Policija. (2013f). *Razrez kadrovskega načrta Policije za leti 2014 in 2015*. Ljubljana: MNZ, Policija.
52. Ministrstvo za notranje zadeve, Policija. (2013g). *Sklep o imenovanju delovne skupine za prilagoditev delovanja policije po vstopu Hrvaške v schengensko območje*, št. 024-24/2013/2 (1502-29) z dne 8. 3. 2013. Ljubljana: MNZ, Policija.
53. Ministrstvo za notranje zadeve, Policija. (2013h). *Sklep o imenovanju delovne skupine za pripravo izhodišč za reorganizacijo kriminalistične policije ter centralizacijo preiskovanja organizirane in hušjih oblik kriminalitete in korupcije*, št. 024-34/2013/2 (1502-05) z dne 24. 4. 2013. Ljubljana: MNZ, Policija.
54. Ministrstvo za notranje zadeve, Policija. (2013i). *Sklep o imenovanju delovne skupine za vzpostavitev sistema merjenja učinkovitosti, uspešnosti in kakovosti v Policiji*, št. 024-30/2013/2 (1502-05), 8. 4. 2013. Ljubljana: MNZ, Policija.
55. Ministrstvo za notranje zadeve, Policija. (2013j). *Zapisnik sestanka na temo razreza kadrovskega načrta Policije za leti 2014 in 2015*, št. 100-226/2013/10 (206-01) z dne 17. 12. 2013. Ljubljana: MNZ, Policija.
56. Ministrstvo za notranje zadeve, Policija, Kadrovska služba. (2001). Organiziranost ministrstva za notranje zadeve in policije. *Varnost: časopis MNZ*, 50(4), 4–8.
57. Narat, S. (1991a). Projekt javna varnost in reorganizacija kriminalistične službe. *Varnost: časopis MNZ*, 39(19), 1–2.
58. Narat, S. (1991b). Strokovna izhodišča reorganizacije zatiranja kriminalitete v Sloveniji. V A. Anžič (ur.), *Zbornik strokovno znanstvenih razprav* (str. 107–121). Ljubljana: Višja šola za notranje zadeve.
59. Narat, S. (1992). Izpopolnjevanje in usposabljanje za področje zatiranja kriminalitete-izhodišča in smeri razvoja. *Varnost: strokovni bilten*, 11(4), 340–348.
60. Odlok o ustanovitvi, območju in sedežu policijskih uprav v Republiki Sloveniji. (1999). *Uradni list RS*, (12/99).
61. Pečar, J. (1987). Zgodovina in policija. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 38(1), 27–38.
62. Planinšič, E. (14. 12. 2013). Premiki so, Darko Majhenič, vodja Nacionalnega preiskovalnega urada. *Večer, Sobotna priloga*, str. 5.
63. *Policija na lokalni ravni*. (1997). Ljubljana: Ministrstvo za notranje zadeve.
64. Potparič, D. in Dvoršek, A. (2012). Oblikovanje osnovne terminologije na področju kriminalistično obveščevalne dejavnosti. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 63(1), 39–49.
65. *Pravila policije*. (2000). Ljubljana: Ministrstvo za notranje zadeve, Policija.
66. Republiški sekretariat za notranje zadeve. (1990). *Razvoj kriminalistične službe v Sloveniji – delovno gradivo*. Ljubljana: Republiški sekretariat za notranje zadeve, Uprava za zatiranje kriminalitete.
67. Resolucija o nacionalnem programu preprečevanja in zatiranja kriminalitete za obdobje 2007–2011. (2007). *Uradni list RS*, (40/07).
68. Resolucija o nacionalnem programu preprečevanja in zatiranja kriminalitete za obdobje 2012–2016. (2012). *Uradni list RS*, (83/12).
69. Resolucija o preprečevanju in zatiranju kriminalitete. (2006). *Uradni list RS*, (43/06).
70. Resolucija o preprečevanju korupcije v Republiki Sloveniji. (2004). *Uradni list RS*, (85/04).
71. Tavčar, N. (1993). Pogovor z direktorjem UKS Mitjo Klavoro. *Varnost: časopis MNZ*, 41(7–8), 1–4.
72. Tavčar, N. (1998). Kaj prinaša predlog zakona o policiji? *Varnost: časopis MNZ*, 46(5), 4–9.
73. Tavčar, N. (1999). Kdaj reorganizacija policije? *Varnost: časopis MNZ*, 48(10–11), 2–10.
74. Ustava Republike Slovenije. (1991). *Uradni list RS*, (33/91).
75. Ustavni zakon za spremembo Ustave Republike Slovenije. (2006). *Uradni list RS*, (68/06).
76. Vlada RS. (2003). *Strategija obvladovanja gospodarske kriminalitete v Republiki Sloveniji*, št. 240-04/2003-2 z dne 19. 6. 2003. Ljubljana: Vlada RS.
77. Vlada RS. (2009). *Sklepi Vlade RS o varčevanju*, št. 41033-3/2009/44 z dne 19. 2. 2009. Ljubljana: Vlada RS.
78. Vlada RS. (2012a). *Predlog zakona o nalogah in pooblastilih policije*, EVA 2012-1711-0006, št. 06717-8/2012/19 z dne 20. 9. 2012. Pridobljeno na <http://imss.dz-rs.si/imis/bfe5d4babba7cd2cfc9f.pdf>.
79. Vlada RS. (2012b). *Strategija obvladovanja gospodarske kriminalitete v Republiki Sloveniji*, št. 02402-3/2012/13 z dne 5. 7. 2012. Ljubljana: Vlada RS.
80. Weisburd, D. in Neyroud, P. (2011). *Police science: Toward a new paradigm*. Harvard: Harvard Kennedy School, National Institute of Justice. Pridobljeno na http://www.hks.harvard.edu/var/ezp_site/storage/fckeditor/file/pdfs/centers-programs/programs/criminal-justice/NPIP-Police%20Science-TowardsNewParadigm.pdf.
81. Zakon o dopolnitvah Zakona o policiji. (2010). *Uradni list RS*, (22/10).
82. Zakon o kazenskem postopku. (2012, 2013). *Uradni list RS*, (32/12, 47/13).
83. Zakon o nalogah in pooblastilih policije. (2013). *Uradni list RS*, (15/13).
84. Zakon o notranjih zadevah. (1980). *Uradni list SRS*, (28/80, 38/88, 27/89). *Uradni list RS*, (8/90, 19/91, 4/92, 58/93, 87/97).
85. Zakon o odvzemu premoženja nezakonitega premoženja. (2011, 2012). *Uradni list RS*, (91/11, 30/12).
86. Zakon o organiziranosti in delu v policiji. (2013). *Uradni list RS*, (15/13).
87. Zakon o policiji. (1998). *Uradni list RS*, (49/98).
88. Zakon o spremembi in dopolnitvi Zakona o kazenskem postopku. (2009). *Uradni list RS*, (77/09).
89. Zakon o spremembi Zakona o notranjih zadevah. (1992). *Uradni list RS*, (4/92).
90. Zakon o spremembi Zakona o policiji. (2003). *Uradni list RS*, (79/03).

Criminal Police and the Development of the Slovenian Police in the last two Decades

Jurij Ferme, Ph.D., Senior Police Superintendent, Service of the Director General of the Police,
General Police Directorate, Police, Ministry of the Interior, Slovenia. E-mail: jurij.ferme@policija.si

The development of the Slovenian Criminal Police in the period after Slovenia gained its independence has been shaped through numerous reorganizations. During all previous reorganization processes, the Criminal Police were in constant interaction with the Uniformed Police, the other fundamental component of the Slovenian Police forces. This paper presents organizational solutions for a unified and coordinated management of both police services during different developmental periods. The change in investigating criminal offences at the local level is presented in more detail when, within in the framework of the Public Safety Project, this task was taken over by Police Officers/Criminal Investigators. Presentation of the adoption of the 1998 Police Act (orig. Zakon o policiji, 1998) also covers administrative and professional organization of the Criminal Police at the state and regional level in the so-called "three pillar" model of the organization of the Slovenian Police. Further development was then affected by certain Slovenian doctrinal documents and Slovenia's accession to the European Union and the Schengen Area. The Slovenian Police has been faced with the economic crisis that hit Slovenia and they have been also affected by necessary austerity measures. The results of the "Libra" and "Kaskade" projects and employment data show that the Criminal Police have not been as affected as the Uniformed Police. Several dilemmas regarding centralized and decentralized organization, as well as the administrative and professional management of the Criminal Police, have remained even after the adoption of the new police legislation in 2013. In the conclusions, we point out that employees as well as the wider expert public should be attracted to the preparation of the current basis for the reorganization of the Criminal Police. A decision on an even greater centralization in this field, which is the current goal of reorganization, is very important for the further development of the Slovenian police and its Criminal Police. As a result, the decision must be wisely and seriously questioned since its effectiveness and successfulness, which is rightly expected by the Slovenian public, will strongly depend on it.

Keywords: Police, Criminal Police, Uniformed Police, development, investigation of criminal offences

UDC: 351.74/.76(497.4)

Odškodninska odgovornost države za kazniva dejanja nevarnih posameznikov

Damjan Možina¹

V primerih, ko stori nasilno kaznivo dejanje očitno nevaren posameznik, niso redki odškodninski zahtevki zoper državo, ki naj bi opustila svoje dolžnosti varovanja. Tako je Vrhovno sodišče RS v sodbi z dne 26. 2. 2012 državi naložilo odškodninsko odgovornost za umor, ki ga je zagrešil razvpiti morilec Silvo Plut. Država naj ne bi bila dovolj aktivna pri kazenskem pregonu nevarnega Pluta za neki drug umor, ki naj bi se zgodil že prej v Srbiji; če bi bil Plut priprt, ne bi mogel moriti. Sodba je problematična zlasti glede vprašanja protipravnosti, tj. kako naj bi država kršila svoje obveznosti, in vzročne zveze pri opustitvi. Prispevek sodbo analizira in raziskuje dolžnosti države pri zagotavljanju varstva posameznikov pred kaznivimi dejanji drugih posameznikov. Sodba izhaja iz preširoko razumljene obveznosti države, implicira namreč garancijo države za povrnitev škode, ki jo povzroči nevaren posameznik. Država lahko preprečuje nevarnosti, ki izhajajo od nevarnih posameznikov, z ukrepi organov kazenskega pregona za storjena kazniva dejanja, ki lahko v končni fazi privedejo do obsodbe na zaporno kazen ali izreka varnostnega ukrepa. Druga možnost je pridržanje v psihiatrični ustanovi pod nadzorom civilnega sodstva. V obeh primerih je rezultat odvisen od izvedenega postopka in izpolnjevanja materialnih predpostavk. Če tega ni, posameznik ostane na prostosti. Država ne more odgovarjati za nevtralizacijo nevarnega posameznika oziroma prevzeti odgovornosti za škodo, ki jo povzroči drugim. V tem smislu država ne zagotavlja absolutnega varstva pred posegi drugih posameznikov. Odgovarja lahko le za ravnanje svojih organov in uslužbencev. Le če so ti vedeli za konkretno ogroženost določljivih oseb, pa niso izvedli nobenega izmed ukrepov, s katerim bi bilo mogoče nevarnost odvrniti, je mogoče reči, da je država (so)povzročila škodo in zanjo odgovarja.

Ključne besede: odškodninska odgovornost države, kazniva dejanja, protipravnost, vzročnost pri opustitvah

UDK: 343

1 Uvod

Pri ugotavljanju kazenske odgovornosti za kaznivo dejanje se pogosto sprašujemo tudi o tem, ali bi bilo dejanje mogoče preprečiti. To vprašanje se izostri, če je s kaznivim dejanjem uresničena nevarnost, ki je bila znana že vnaprej. Takšna primera sta: če storilec žrtvi že grozi, žrtev pa zaprosi za pomoč policijo, ki ga ustrezno ne zaščiti, ali pa če uprava zavoda za prestajanje kazni namesti novega zapornika v celico skupaj z duševno motenim nasilnim zapornikom, ki ga potem brutalno pretepe. Ob takšnih kaznivih dejanjih so pogosti vloženi odškodninski zahtevki proti državi. Vprašanje, ali so državni organi morda prezrli grozečo nevarnost in s tem prispevali k temu, da je bilo storjeno kaznivo dejanje, se tedaj obravnava po civilnem pravu in pred civilnim sodiščem. To mora ugotoviti, kakšne so dolžnosti države na področju varstva posameznikov pred kaznivimi dejanji drugih posameznikov in ali je država te obveznosti kršila.

S takimi vprašanji se je ukvarjalo tudi slovensko Vrhovno sodišče. V sodbi z dne 26. 2. 2012 je odločilo,² da država odškodninsko odgovarja za umor Ljubice Ulčar, ki ga je zagrešil razvpiti slovenski morilec Silvo Plut. Sodišče državi očita, da ni bila dovolj aktivna pri kazenskem pregonu nevarnega Pluta za neki drug umor, ki naj bi se že prej zgodil v Srbiji. Zaradi nedejavnosti države je bil Plut na prostosti in je lahko storil kaznivo dejanje.

Sodba sproža številne pomisleke. Med drugim odstopa od domače sodne prakse glede odškodninske odgovornosti države, pa tudi od sodne prakse Evropskega sodišča za človekove pravice (ESČP) glede obveznosti države v zvezi s pravico do življenja. Problematična je predvsem presoja dolžnosti države in s tem povezanih elementov protipravnosti ter vzročne zveze. Postavlja se vprašanje, ali država odgovarja za uspešen kazenski pregon oziroma za izvedbo posameznih ukrepov v kazenskem postopku.

Za razumevanje sodbe Vrhovnega sodišča je najprej potrebna predstavitev dejanskega stanja, povzetega iz sodb

¹ Dr. Damjan Možina je doktor pravnih znanosti in izredni profesor na Pravni fakulteti Univerze v Ljubljani. E-pošta: damjan.mozina@pf.uni-lj.si

² Sodba Vrhovnega sodišča RS II Ips 280/2010 z dne 26. 2. 2012.

Vrhovnega, Višjega in Okrožnega sodišča v Ljubljani. Sledi povzetek argumentacije sodišč, nato predstavitev načel odškodninske odgovornosti države. V nadaljevanju je predstavljena relevantna praksa Evropskega sodišča za človekove pravice. Osrednji del prispevka tvori kritična analiza sodbe Vrhovnega sodišča, ki vključuje tudi razpravo o konceptih odgovornosti države za odvracanje nevarnosti in razmišljanje o vzročni zvezi.

2 Povzetek dejstev

Silvo Plut je bil leta 1990 obsojen na zaporno kazen petnajstih let za umor. Po prihodu iz zapora v začetku leta 2005 ni bival na naslovu stalnega bivališča, večkrat ga je obravnavala policija. Prvega aprila 2005 je bil zoper njega odrejen pripor zaradi suma storitve kaznivega dejanja rop v Polhovem Gradcu in tri dni pozneje mu je policija odvzela prostost. Le nekaj dni prej, 24. 3. 2005, pa je Interpol obvestil slovensko policijo o sumu srbske policije, da naj bi bil Silvo Plut pred nekaj meseci v Srbiji vpleten v umor Jasmine Došić. Na kraju dejanja so našli sled in prosili za posredovanje DNK profila in drugih podatkov o Silvu Plutu. Izkazalo se je, da je sled s kraja dejanja res Plutova. Sledila je komunikacija med slovenskimi in srbskimi organi pregona ter med pravosodnima ministrstvom. Osnovna težava je bila v tem, da se je Plut zatekel v Slovenijo, ki ga ni mogla izročiti Srbiji. O zadevi je bilo obveščeno tudi Okrožno sodišče v Ljubljani, ki je za Pluta odredilo pripor zaradi rop v Polhovem Gradcu.

Srbski organi pregona so slovenskim posredovali zaprosilo preiskovalnega sodnika iz Niša, v katerem so bili navedeni opis kaznivega dejanja, način storitve in poškodbe na žrtvi. Navedena je bila vrsta očitane kaznivega dejanja, a brez opisa zakonskih elementov kaznivega dejanja in seznama zbranih dokazov. Slovensko tožilstvo je srbske organe pregona večkrat pozvalo, naj sporočijo stališče o tem, da bi Pluta zaradi kaznivih dejanj v Srbiji preganjali v Sloveniji, in prosilo za podatke o okoliščinah umora in dokaze. Odgovora ni bilo. Dejavnosti so se nadaljevale, a brez uspeha. Srbski organi so želeli le, da bi njihovi kriminalisti zaslišali Silva Pluta. 19. 12. 2005 je slovenska policija zaprosila srbski Interpol za vročitev kazenske ovadbe ter za srečanje za dogovor o tem, da bi Pluta kazensko preganjali v Sloveniji. Šele v januarju 2006 so iz Srbije sporočili, da so trenutno pripravljeni posredovati podatke le na podlagi zaprosila o mednarodni pravni pomoči. 2. 2. 2006 je slovenska stran sporočila srbski, da bo Slovenija prevzela kazenski pregon, za kar je potrebna zahteva Srbije. Srbska stran je sporočila, da je potreben sestanek za dogovor o mednarodni pravni pomoči v smislu posredovanja kazenskega spisa. V Srbiji je bila vložena obtožnica, zaproseno je bilo za njeno vročitev obtoženemu. Slovensko ministrstvo za pravosodje je

16. 2. 2006 zaprosilo srbsko stran za kopijo dokumentacije, ki pa je do 24. 2. 2006 ni prejelo.

Vmes se je postopek zoper Pluta za kaznivo dejanje rop končal brez obsodbe in 1. 12. 2005 je bil izpuščen iz pripora. Mediji so glasno opozarjali na Plutovo nevarnost. Iskala ga je policija, vendar se je uspešno skrival. Občasno je s skrite lokacije v živo komuniciral z mediji, kar je stopnjevalo medijski pritisk. 24. 2. 2006 je Plut napadel in zvezal Mirka Ulčarja in njegovo ženo Ljubico na njunem domu na Jančah pri Ljubljani. Njo je mučil in umoril, medtem ko je njen mož zbežal. Že naslednji dan je Pluta prišla policija. Dva dni kasneje je Mirko Ulčar podal ovadbo, da ga je Plut napadel že 16. 2. 2006, dober teden dni pred umorom. Drugega oktobra 2006 je bil Plut zaradi umora obsojen na 30 let zapora. V začetku aprila 2007 je bil v Srbiji v odsotnosti obsojen na 40 let zapora zaradi umora Jasmine Došić in poskusa umora še ene osebe. Konec aprila 2007 je Plut umrl v zaporu, verjetno zaradi samomora.

3 Sodbe Okrožnega, Višjega ter Vrhovnega sodišča

3.1 Sodba Okrožnega sodišča v Ljubljani

Mirko Ulčar in njegova otroka so zahtevali povrnitev škode od države, saj ta po njihovem mnenju ni storila vsega, kar bi morala, da bi preprečila smrt Ljubice Ulčar. Okrožno sodišče v sodbi z dne 7. 5. 2009³ najprej opredeli predpostavke odškodninskega zahtevka proti državi, nato pa obveznosti države osvetli tudi z vidika sodne prakse ESČP. Zahtevek zoper državo zavrne. Po mnenju sodišča utemeljen sum umora v Aleksincu v Sloveniji ni izkazan, saj ni nobenih materialnih dokazov. Sodišče tudi ugotavlja, da je država izvajala dejavnosti za prevzem pregona, vendar ji zaradi nesodelovanja srbske strani ni uspelo priskrbiti dokazov. Tudi po prihodu Pluta iz pripora sta policija in tožilstvo nadaljevala z dejavnostmi. Država ni mogla vedeti, da je ogroženo življenje Ljubice Ulčar. Oškodovanec jo je o tem, da ga je Plut napadel že teden prej, obvestila šele po umoru. Državi ni mogoče očitati odgovornosti za škodo, podana pa tudi ni vzročna zveza med nastalo posledico ter očitano protipravnostjo, tj. opustitev angažiranosti v smeri ponovne odreditve pripora v zvezi z dejanjem v Srbiji.

³ Sodba Okrožnega sodišča v Ljubljani P2936/2006-III z dne 7. 5. 2009.

3.2 Sodbi Višjega sodišča v Ljubljani in Vrhovnega sodišča RS

Višje sodišče v Ljubljani v sodbi z dne 3. 3. 2010⁴ glede temelja ugotovi pritožbi tožeče stranke, glede višine škode in pravnih stroškov pa zadevo vrne sodišču prve stopnje v novo sojenje. Obrazložitev začne z ugotovitvijo, da iz 34. člena Ustave RS izhaja dolžnost države, da posameznikom zagotovi varnost, ne le pred njo samo, ampak tudi pred nedopustnimi posegi drugih posameznikov. Po mnenju sodišča država odškodninsko odgovarja za posledice kaznivih dejanj, če iz okoliščin izhaja, da bi kazniva dejanja lahko predvidela in preprečila. Iz pravice posameznika do varnosti naj bi po mnenju sodišča izhajala pravica države, da zoper osebo, ki jo utemeljeno sumi storitve kaznivega dejanja, odredi pripor, kadar je to neizogibno potrebno za potek kazenskega postopka ali varnost ljudi. Sodišče nato navede, da je podatek o ujemanju sledi s kraja dejanja v Aleksincu s sledmi Silva Pluta, skupaj s podatki, pridobljenimi iz Srbije, zadoščal za kazensko ovadbo in tudi za odreditev pripora zoper Silva Pluta. Nekooperativnost srbske strani slovenske države ne more razbremeniti odgovornosti. Za uvedbo pripora naj bi poleg drugih okoliščin govorila predvsem Plutova nevarnost, tj. splošna grožnja varnosti ljudi. Sploh pa bi po mnenju sodišča policija lahko Silva Pluta zaslila, dokler je bil v priporu zaradi ropa v Polhovem Gradcu, s čimer bi lahko pridobila nove dokaze. Po koncu pripora bi mu lahko policija ponovno odvzela prostost. Ni treba, da so v predkazenskem postopku izkazane vse sestavine kaznivega dejanja. Bistveno je, da se postopek uvede in odredi pripor, saj je mogoče le na takšen način zagotoviti varnost državljanov. Ker torej država ni ravnala, kot bi se v konkretnih okoliščinah od nje pričakovalo, »kot nekaj nujnega in samoumevnega«, je odgovorna za škodni dogodek – umor Ljubice Ulčar. Sodišče zavrne morebitni prispevek oškodovanca, saj po njegovem mnenju tožena stranka ni postavila ustreznih trditev in dokazov.

Vrhovno sodišče s sodbo z dne 26. 2. 2012⁵ zavrne revizijo tožene stranke. V obrazložitvi najprej zavrne revizijske očitke procesnih kršitev in potrdi ugotovitev sodišča druge stopnje, da tožena stranka ni podala ugovora v smislu prispevka oškodovanca. Nato se posveti vprašanju protipravnosti. Sodišče ugotovi, da po srbskem pravu odstop pregona in kazenskega spisa drugi državi ni bil mogoč, zato je bila odveč komunikacija s srbskimi organi glede posredovanja dokazov oziroma odstopa pregona. Po prepričanju sodišča bi morali slovenski organi, glede na zgodovino Silva Pluta in njegovo nevarnost, takoj po sporočilu srbskega Interpola z dne 24. 3. 2005 o sumu, da je Silvo Plut zagrešil umor v Srbiji, uvesti kazenski postopek tudi v Sloveniji in predlagati uvedbo pripora iz ra-

zloga varovanja ljudi in premoženja. Glede na okoliščine naj bi bila v tem primeru smotrnost takšne odločitve tako očitna, da odstop organov pregona od potrebne skrbnosti predstavlja protipravnost v smislu 26. člena Ustave. Glede vzročne zveze Vrhovno sodišče sledi oceni Višjega sodišča, da bi bil na podlagi Plutove DNK sledi s kraja dejanja in sporočenih podatkov zoper Pluta verjetno odrejen pripor zaradi ponovitvene nevarnosti. Ker je bil Silvo Plut tedaj že v priporu zaradi drugega kaznivega dejanja, bi bil pripor tudi realiziran. Po izteku pripora zaradi ropa v Polhovem Gradcu pa bi bil Plutu pripor zagotovo podaljšan zaradi utemeljenega suma umora v Srbiji. S tem bi bilo preprečeno, da bi ponovno moril. Če bi slovenski organi v komunikaciji s srbskimi organi bolj poudarili, da želijo kopijo listinskih dokazov in ne izročitve dokazov, bi si s tem zagotovili dovolj dokazov za nadaljevanje kazenskega postopka. Sodišče zavrne revizijski očitek, da je bila uporabljena teorija o naravni vzročnosti, saj naj bi odločanje o vzročnosti vedno vsebovalo tudi vrednostno sodbo, ali je škodno posledico glede na okoliščine res mogoče pripisati odgovorni osebi. Smrt Ljubice Ulčar je sodišče pač pripisalo državi.

4 Splošno o odškodninski odgovornosti države

4.1 Odgovornost za protipravno izvajanje oblasti

Pravila obligacijskega prava se uporabljajo tudi pri odškodninski odgovornosti države za protipravno izvajanje oblasti, kar je določeno v 26. členu Ustave RS (Bizjak, 2009; Bukovec, 2008; Jadek-Pensa, 1999; Juhart, 2005; Šipec, 1993). Ustavna določba namreč ne rešuje vseh pravnih vprašanj, ki se ob tem postavljajo. Temu sledi tudi ustaljena sodna praksa.⁶ Za odškodninsko odgovornost države morajo biti podane splošne predpostavke odškodninske odgovornosti: protipravnost ravnanja, škoda, vzročna zveza med njima ter krivda na strani povzročitelja (ki se domneva), poleg tega pa mora iti za ravnanje državnega organa, organa lokalne skupnosti ali nosilca javnega pooblastila oziroma javnega uslužbenca, ki je »v zvezi z opravljanjem funkcije«, tj. izvajanjem oblasti (Možina, 2013). Predpostavke odškodninske odgovornosti med seboj niso popolnoma neodvisne, tako npr. obravnave protipravnosti ne moremo v celoti ločiti od vprašanj vzročnosti, krivde in pravno priznane škode. Vse predpostavke služijo iskanju pravične rešitve, ki je v potrditvi ali zavrnitvi temelja in obsega odškodninske odgovornosti.

Protipravnost (nedopustnost) ravnanja na splošno pomeni ravnanje v nasprotju s pravom. Sprašujemo se, ali je subjekt

⁴ Sodba Višjega sodišča v Ljubljani II Cp 3518/2009 z dne 3. 3. 2010.

⁵ Sodba Vrhovnega sodišča RS II Ips 280/2010 z dne 26. 2. 2012.

⁶ Sodba in sklep Vrhovnega sodišča RS II Ips 110/2012 z dne 12. 7. 2012 ter odločba Ustavnega sodišča RS U-I-65/05 z dne 22. 9. 2006, tč. 13.

ravnal v nasprotju s svojo dolžnostjo oziroma ni ravnal tako, kot bi bilo v konkretnih okoliščinah prav. Vsebinsko dolžnosti določajo zapisane in nezapisane pravne norme, iz njihovega namena (*ratio legis*) lahko razberemo, katere interese tretjih oseb, potencialnih oškodovancev, varujejo. Povzročitelj škode torej ravna protipravno, če prekrši pravo, ki varuje neki zavarovani interes tretjega (Cigoj, 1976). Vrhovno sodišče⁷ poudarja, da morajo biti tretje osebe, katerim subjekt krši svoje dolžnosti v zvezi z izvajanjem oblasti, vnaprej določene ali določljive (Jadek-Pensa, 2002).

Pri napolnjevanju pojma protipravnosti moramo upoštevati naravo ravnanja državnega organa in konkretne okoliščine. Tako npr. pri vprašanju odgovornosti za sodno odločbo okoliščina, da je bila ta pozneje v sodnem postopku spremenjena ali razveljavljena, še ne pomeni protipravnosti, ampak se zanjo zahteva hujša kršitev dolžnosti oz. nesprejemljivo ravnanje.⁸ Zgolj nasprotje s pravom torej še ne pomeni odškodninske odgovornosti. V vsakem primeru je treba ugotoviti, ali je očitano ravnanje tak poseg v pravne interese oškodovanca, da mu pravni red lahko pripiše protipravnost (Bukovec, 2008).

Vrhovno sodišče je februarja 2012 zavrnilo proti državi uperjen zahtevek na povrnitev škode zaradi protipravnega ravnanja policije v primeru, ko je nevaren mladoletni gojenec vzgojnega zavoda na begu pobegnil policiji, ki ga je prijel. Med begom je napadel in poškodoval oškodovanca. Sodišče je presodilo, da predpisa, ki opredeljuje naloge policije,⁹ ni mogoče razlagati v smislu, da je policija dolžna preprečiti vsako kaznivo dejanje, ampak je treba upoštevati, ali so policisti v konkretnih okoliščinah to obveznost mogli izpolniti.¹⁰

Višje sodišče je zavrnilo zahtevek zoper državo, ki naj bi odgovarjala, ker policija ni izsledila ukradenega avtomobila.¹¹ Oškodovanec ji je očital, da po prejemu informacije o kaznivem dejanju ni bila dovolj aktivna, prav tako pa naj bi opustila nadzor nad državno mejo, saj je bilo vozilo pozneje najdeno v sosednji državi. Sodišče je ugotovilo, da je policija opravljala svojo dejavnost skladno z zakonom in da ni bilo pravno relevantne vzročne zveze med škodo in dejstvom, da policija ni odkrila ukradenega avtomobila.

Za nekoliko drugačno zadevo je šlo v sodbi Vrhovnega sodišča z dne 4. 2. 2010.¹² Škoda je nastala ob pretepu dveh obsojencev (zapornikov). Država naj zapornikov ne bi dovolj nadzorovala. Sodišče je ugotovilo, da je bilo pred namestitvijo zapornikov v isto celico skladno s predpisi opravljena ocena njune kompatibilnosti in pridobljeno njuno soglasje. Kasnejši oškodovanec se nikoli ni pritoževal, da bi ga sojetnik ogrožal. Do prepira in pretepa je prišlo naenkrat in nepredvidljivo, med zajtrkom. Sojetniki niso takoj poklicali paznikov, ko pa so jih, so se ti takoj odzvali. Sodišče je poudarilo, da nadzora ni mogoče razumeti kot stalnega neposrednega nadzora nad zaporniki, ki bi popolnoma izključil tveganje konfliktov. Zahtevek je bil zaradi pomanjkanja protipravnosti zavrjen.

Ustavno sodišče je nedavno dopolnilo koncept odgovornosti države, ki izhaja iz protipravnega ravnanja konkretne osebe v državni službi, in sicer v smislu, da država na podlagi 26. člena Ustave RS v primeru sistemsko pogojenih sodnih zastankov odgovarja tudi tedaj, kadar protipravnega ravnanja ni mogoče pripisati konkretni osebi oz. organu, ampak državnemu aparatu v celoti.¹³

4.2 »Odškodnina« žrtvam kaznivih dejanj: odgovornost brez protipravnega ravnanja

Poleg odškodninske odgovornosti države po 26. členu Ustave RS poznamo še t. i. druge povrnitvene sheme (Možina, 2013). Včasih si država naloži obveznost, da bo ljudem povrnila nekatere izgube in s tem njihov riziko prenesla na vse davkoplačevalce. Odločitev izhaja iz misli, da ne bi bilo prav, če bi to izgubo nosil posameznik sam. Odgovornost ne temelji na protipravnem ravnanju države, ampak na objektivni odgovornosti, ki jo določa poseben predpis. Povrnitvena shema uporablja izraze »škoda« in »odškodnina« ter se opira na predpise obligacijskega prava, vendar tu ne gre za pravo povrnitev škode (tj. škode, ki bi bila povzročena protipravno in krivdno ali zaradi uporabe nevarne stvari oz. dejavnosti), ampak za povrnitveno shemo, ki je bližje sistemom socialne varnosti.

Za tak primer gre npr. pri odgovornosti za neupravičeno obsodbo in neutemeljen odvzem prostosti po Zakonu o kazenskem postopku (ZKP, 1994).¹⁴ Takšne pa so tudi odškodnine žrtvam nasilnih kaznivih dejanj, ki jih določa Zakon o odškodnini žrtvam kaznivih dejanj (2005: čl. 8–18). Do zneski omejene povrnitve nekaterih škod so upravičeni državljani Slovenije in drugih držav članic EU, proti katerim je

⁷ Odločba Vrhovnega sodišča RS III Ips 89/2011 z dne 23. 1. 2012.

⁸ Odločbi Vrhovnega sodišča RS II Ips 406/95 z dne 18. 10. 1995 ter II Ips 110/2012 z dne 12. 7. 2012.

⁹ Glej 3. člen Zakona o policiji (1998), ki opredeljuje naloge policije, med drugim varovanje življenja, osebne varnosti in premoženja ljudi ter preprečevanje, odkrivanje in preiskovanje kaznivih dejanj in prekrškov.

¹⁰ Odločba Vrhovnega sodišča RS II Ips 925/2008 z dne 16. 2. 2012.

¹¹ Sodba Višjega sodišča v Ljubljani II Cp 410/1999 z dne 15. 12. 1999.

¹² Sodba Vrhovnega sodišča RS II Ips 43/2007 z dne 4. 2. 2010.

¹³ Odločba Ustavnega sodišča RS Up-695/11-15 z dne 10. 1. 2013.

¹⁴ Glej čl. 538–543 ZKP (1994, zadnja sprememba 2011).

bilo na ozemlju RS storjeno nasilno kaznivo dejanje (izkazano z utemeljenim sumom), če je verjetno, da storilec ne bo povrnil škode. O priznanju odškodnine odloča posebna komisija. Z odškodnino poskuša država enakopravno obravnavati vse žrtve nasilnih kaznivih dejanj. V predmetni zadevi zahtevek ni bil vložen na tej podlagi.

5 Dolžnosti države v zvezi s pravico do življenja po Evropski konvenciji o človekovih pravicah

Relevantna praksa Evropskega sodišča za človekove pravice se nanaša na pravico do življenja (2. člen Evropske konvencije o človekovih pravicah [EKČP], 1950/1994). Poleg dolžnosti, da ne posega v življenje posameznikov, ima država tudi dolžnost pozitivnega ravnanja za varstvo življenja. Tu se postavlja vprašanje, ali in na kakšen način mora država varovati življenja (in druge dobrine) posameznikov pred posegi drugih posameznikov. Dolžnost pozitivnega ravnanja iz 2. člena EKČP (1950/1994) se izčrpa predvsem z generalno preventivno funkcijo, ki se uresničuje z učinkovitim izvrševanjem zakonov (Schädler, 2008). Država mora sprejeti ustrezne predpise ter organizirati pregon kaznivih dejanj zaradi preventive, zatiranja in kaznovanja storilcev (Meyer-Ledewig, 2011; Schädler, 2008). Iz konkretnih okoliščin lahko izvira tudi obveznost na primeren način zaščititi osebe, katerih življenja s kaznivimi dejanji ogrožajo drugi ali se, npr. s samomorom, ogrožajo same. Vendar država odgovarja le, če državni organi vedo za konkretno ogroženost oseb, pa ne izvedejo nobenega izmed ukrepov, s katerim bi bilo mogoče razumno odvrniti nevarnost.¹⁵ Država ni dolžna preprečiti vsakršnega nasilja med posamezniki. Obveznosti države je treba razlagati tako, da državni organi nimajo nemogočih ali nesorazmernih obveznosti. Pri tem je treba upoštevati težave, povezane s policijskim delom v sodobnih družbah, nepredvidljivost človeškega ravnanja in operativne odločitve, ki jih je treba sprejeti glede na prioritete in možnosti.¹⁶ Država ima obveznosti tudi po smrti osebe, saj iz 2. člena EKČP (1950/1994) izhaja tudi obveznost neodvisne, učinkovite in hitre preiskave smrti, do katere je prišlo z uporabo sile.¹⁷

V zadevi *Osman proti Združenem kraljestvu*¹⁸ se je duševno bolni učitelj navezal na učenca in dlje časa na različne načine nadlegoval njega in njegovo družino. Njegovo ravnanje je bilo predmet več pritožb in postopkov na ravni šole, vključno s suspenzom. Na koncu je s pištolo umoril očeta svojega učenca, učenca pa rani, potem pa je rani še ravnatelja nekdanje šole in ubil njegovega sina. Sodišče ni našlo dokazov, da je policija vedela za konkretno ogroženost družine oškodovancev oziroma dokazov, na podlagi katerih bi policija lahko preganjala storilca za različne napade (ki sicer niso ogrožali življenj) na družino. Država odgovarja le, če ve, da kazniva dejanja tretje osebe resno in neposredno ogrožajo življenje konkretnega posameznika, pa ne izvede ukrepov iz svoje pristojnosti, s katerimi bi lahko nevarnost razumno odvrnila.

V primeru *Mastromatteo proti Italiji*¹⁹ sta oškodovancevega sina umorila obsojenec, ki je bil začasno izpuščen na prostost (dopust), in obsojenec v polzaprtem oddelku. Po izvedenem ropu banke sta bežala in streljala naokrog. Jasno je bilo, da država ne more odgovarjati za opustitev zaščite žrtve, ki jo je morilec izbral naključno. Ostalo pa je vprašanje, ali in v kolikšnem obsegu država odgovarja za zagotovitev varnosti družbe pred morebitnimi ravnanji oseb, ki prestajajo zaporne kazni za nasilne zločine. ESČP je presojalo, ali je z vidika konvencije ustrezen italijanski sistem ukrepov, ki spremljajo ali nadomeščajo zaporno kazen. Po eni strani je ena osnovnih funkcij zaporne kazni varstvo družbe pred nevarnim posameznikom, po drugi strani pa sta prav tako legitimna cilja postopna reintegracija v družbo ter rehabilitacija, ki vključujeta tudi ukrepe, kakršen je začasni izhod iz zapora. Sodišče je ugotovilo, da je italijanski sistem za odobritev časasnih izpustov primeren, saj predvideva ustrezne varovalke. Tudi njegova uporaba v konkretnem primeru je bila ustrezna, saj je obsojenec izpolnjeval vse pogoje za izpust, pristojni pa niso mogli vedeti, da bo takoj moril. Sodišče prav tako ni ugotovilo kršitev procesnega vidika 2. člena EKČP (1950/1994), tj. pritožnikovega očitka, da sinova smrt ni bila ustrezno raziskana in da od države ni dobil odškodnine.

V primeru *Maiorano in drugi proti Italiji*²⁰ je šlo prav tako za obsojenca, razvpitega italijanskega morilca Angela Izza, ki je bil leta 1975 obsojen na zaporno kazen, ker je s pomočniki ugrabil in več dni brutalno mučil in posiljeval dve

¹⁵ Sodbe Evropskega sodišča za človekove pravice z dne 24. 10. 2002 v zadevi *Mastromatteo proti Italiji*, tč. 68; z dne 28. 10. 1998 v zadevi *Osman proti Združenemu kraljestvu*, tč. 116; z dne 8. 11. 2005 v zadevi *Gongadze proti Ukrajini*, tč. 164; z dne 14. 9. 2010 v zadevi *Dink proti Turčiji*, tč. 64 in 65.

¹⁶ Sodbe Evropskega sodišča za človekove pravice z dne 24. 10. 2002 v zadevi *Mastromatteo proti Italiji*, tč. 68, z dne 10. 10. 2000, v zadevi *Osman proti Združenemu kraljestvu*, tč. 116, z dne 24. 3. 2011, v zadevi *Giuliani in Gaggio proti Italiji*, tč. 245.

¹⁷ Sodba Evropskega sodišča za človekove pravice z dne 20. 12. 2004

v zadevi *Makaratzis proti Grčiji*, tč. 73, kjer sicer življenje pritožniku ni bilo odvzeto.

¹⁸ Sodba Evropskega sodišča za človekove pravice z dne 28. 10. 1998 v zadevi *Osman proti Združenemu kraljestvu*, tč. 115–122.

¹⁹ Sodba Evropskega sodišča za človekove pravice z dne 24. 10. 2002 v zadevi *Mastromatteo proti Italiji*, z dne 10. 10. 2000.

²⁰ Sodba Evropskega sodišča za človekove pravice z dne 15. 12. 2009 v zadevi *Maiorano in drugi proti Italiji* (št. 28634/06).

mladi dekleti. Na koncu ju je, misleč, da sta mrtvi, pustil v prtljajniku avtomobila, vendar je ena preživela in se rešila. V letu 1992 so mu kljub številnim prestopkom v zaporu, vključno s poskusom bega z ugrabitvijo talcev, dovoljevali začasne izhode iz zapora. V letu 1993 se z enega takih izhodov ni vrnil, policija pa ga je nato aretirala v Franciji s ponarejenimi dokumenti. Čeprav je policija vedela, da je grozil sojetnikom in ponovno vzpostavil stike s kriminalnim podzemljem, je od leta 2003 dalje zopet dobival začasne izhode, saj informacija ni bila posredovana sodišču, pristojnemu za izvrševanje kazenskih sankcij. Na enem takih izhodov je z dvema sodelavcema umoril ženo in hčerko nekdanjega sojetnika, Giovannija Maiorana. Pritožniki so trdili, da je država s tem, ko je Izzu omogočila dnevne izhode, kršila obveznost zaščite življenj obeh žrtev. Vendar pa v trenutku, ko je bil izpuščen, ni bilo mogoče identificirati potencialnih žrtev. Zato je šlo tudi v tem primeru za vprašanje obveznosti države za zagotovitev splošne varnosti družbe pred nevarnimi zaporniki. Sodišče je ugotovilo, da si sistem resocializacije zapornikov v Italiji prizadeva doseči legitimen cilj in je na splošno ustrezen, da pa je sporen konkreten način obravnave Angela Izza. Poleg pozitivnih indicov, ki so govorili za pogojni izpust, je obstajalo tudi veliko negativnih kazalnikov njegovega vedenja v zaporu. Glede na to, da je bil povratnik, obsojen za izjemno nasilne zločine, bi moralo biti sodišče za izvrševanje kazni previdnejše. Sodišče je ugotovilo, da je bil državni tožilec obveščen o tem, da je Izzo obnovil stike s kriminalnim podzemljem in aktivno načrtoval kazniva dejanja. Čeprav je podatek vzel resno in odredil policijski nadzor, pa ni obvestil sodišča za izvrševanje kazenskih sankcij. ESČP je ugotovilo, da je bila s tem kršena dolžnost varstva iz 2. člena EKČP (1950/1994). V smislu zahtev procesnega vidika je bil Izzo za umora obsojen, ministrstvo pa je uvedlo disciplinski postopek proti sodnikom za izvrševanje kazenskih sankcij; ti so dobili ukor, vendar pa se na podlagi kazenske ovadbe proti državnemu tožilcu ni zgodilo nič. Sodišče je ugotovilo, da država ni v celoti izpolnila svojih obveznosti pri preiskovanju in da so za umor odgovorni tudi njeni organi. Vsakemu od pritožnikov je bila na podlagi 41. člena EKČP (1950/1994) prisojena odškodnina v višini 5.000 evrov oz. 1.000 evrov za nepremoženjsko škodo.

6 Dolžnosti države in protipravnost v sodbi Vrhovnega sodišča

Slovenski primer se od italijanskih primerov Mastromatteo in Maiorano razlikuje po tem, da Silvo Plut v času, ko je zagrešil umor, ni bil na prestajanju zaporne kazni. Zato ni mogoče, tako kot v primeru Maiorano, govoriti o posebni skrbi države za zagotovitev splošne varnosti družbe pred nasilnimi zaporniki. Osnovno vprašanje je vendarle skupno: ali naj država odgovarja za dejanja, ki jih je storil nevaren posameznik, ko je

bil na prostosti, pa (morda) ne bi smel biti. V italijanskih primerih je bil vprašljiv postopek odobritve začasnega izhoda iz zapora. Slovenski primer je precej bolj zapleten, saj je bil Plut v času dejanja zakonito na prostosti. Vprašanje je, ali bi bila morala Slovenija Silva Pluta preganjati in pripreti za umor, ki naj bi ga poprej storil v Srbiji.

Sodišče v sodbi ne pove neposredno, katero svojo dolžnost naj bi kršili organi pregona. Očitek protipravnosti zgradi na oceni, da bi bili morali slovenski organi pregona po prejemu sporočila iz Beograda, skladno s t. i. aktivnim personalitetnim načelom iz 122. čl. (tedanjega) Kazenskega zakonika (1994) za kaznivo dejanje umora, storjeno v Srbiji, uvesti kazenski postopek tudi v Sloveniji in za Pluta predlagati odreditev pripora.

6.1 Ali je bila država dolžna zaščititi Ljubico in Mirka Ulčarja?

Država načeloma odgovarja le za svoja ravnanja, ne pa za dejanja posameznikov, ki niso niti državni organi oz. javni uslužbenci niti pod oblastjo države, kot so npr. posamezniki v zaporu ali zaprti psihiatrični ustanovi. Zato bi lahko za škodni dogodek odgovarjala le, če bi zanjo obstajala dolžnost, da tak dogodek prepreči, in bi to dolžnost krivdno prekršila (glej tudi Bukovec, 2006). Država v tem primeru ni mogla vedeti, da Plut izmed vseh prebivalcev Slovenije ogroža ravno oškodovanca in njegovo ženo, zato ju ni mogla zavarovati oz. preprečiti škode. Vrhovno sodišče sicer omeni stališča ESČP, po katerem gre za kršitev 2. člena le, če država ve za konkretno ogroženost, pa ne ukrepa (zadeva *Osman proti Združenem kraljestvu*). Vendar trdi, da »nikakor ne drži, da bi ESČP zavzelo stališče, da je kršitev 2. člena EKČP (1950/1994) podana le, če obstaja resna nevarnost za življenje konkretnega človeka«, pri tem pa se sklicuje na zadevo *Paul in Audrey Edwards proti Združenemu kraljestvu*.²¹ V tem primeru je duševno bolan zapornik ubil zapornika, ki je bil nameščen v isto celico. ESČP je ugotovilo, da so sicer obstajali zdravstveni in drugi podatki o nasilnosti storilca, da pa niso bili posredovani organu, ki je odločal o tem, ali naj ga pošljejo v bolnišnico ali v zapor skupaj z drugimi zaporniki. Vrhovnemu sodišču se je zdelo ključno, da je ESČP v obrazložitvi zapisalo, da je storilec predstavljal nevarnost za kogarkoli, ki bi bil zaprt z njim. Vrhovno sodišče si prakso ESČP razlaga po svoje. Pri tem prezre izhodišče presoje ESČP, da ima država posebno skrb za varnost zapornikov kot posebej ranljive kategorije.²² Zato je imela dolžnost, da zaščiti določljive posameznike – tiste, ki

²¹ Sodba Evropskega sodišča za človekove pravice *Paul in Audrey Edwards proti Združenemu kraljestvu* z dne 14. 3. 2002.

²² Sodba Evropskega sodišča za človekove pravice *Paul in Audrey Edwards proti Združenemu kraljestvu* z dne 14. 3. 2002, tč. 56, 57.

so zaprti skupaj s storilcem, zlasti pa tistega, ki z njim deli celico. Šlo je za popolnoma konkretno osebo. Poleg tega je treba odgovornost države za dejanje zapornika presojati tudi z vidika okoliščine, da mora država posebej nadzorovati ravnanje oseb, ki so pod njeno oblastjo – zapornikov, zato tudi odgovarja zanje. Ta sodba ne spreminja sodne prakse, oblikovane v zadevah Osman, Mastromatto in Maiorano, ki jo Vrhovno sodišče prezre.

6.2 Koncept odgovornosti države za varnost prebivalcev v sodbi Vrhovnega sodišča: odgovornost za vir nevarnosti

Zdi se, da Vrhovno sodišče uresničuje drugačen koncept odgovornosti države za varnost prebivalcev. Obveznost države za izvedbo preventivnih ukrepov se ne sproži šele takrat, ko država ve za konkretno ogroženost konkretnih oseb, ampak je osredotočena na »vir nevarnosti«, torej potencialnega storilca. Če država ve za njegovo nevarnost, ga mora nekako »spraviti s ceste«, sicer odškodninsko odgovarja, če se ta nevarnost uresniči in nastane škoda.

Koncept odgovornosti, kjer država prevzame škodni tveganje nevarnega posameznika, pred katerim družbe ni pravočasno zavarovala, sproža zelo resne pomisleke. Z njegovo uveljavitvijo bi si država naložila pretežko breme. Ob tako rekoč vsakem kaznivem dejanju, ki ga stori »nevaren« storilec (in celo širše, ob povzročitvi škode), bi se bilo mogoče postaviti na stališče, da je zanj odgovorna država, ker ga ni preprečila. Tako bi se npr. oškodovanec v prometni nesreči, ki bi jo povzročil nekdo, ki je že kdaj povzročil kakšno nesrečo in je torej dokazano nevaren, lahko s povrnitvijo škode obrnil kar na državo, češ, morala bi bila poskrbeti, da nevarnega voznika izloči iz prometa, zato naj zdaj (poleg povzročitelja) odgovarja za škodo.

Država bi s tem prebivalcem jamčila varstvo pred posamezniki, za katere ve oz. bi morala vedeti, da so nevarni. Vendar takšno jamstvo znatno presega možnosti, ki jih ima država. Država lahko preprečuje nevarnosti, ki izhajajo od takšnih oseb, tako, da jih preganja za storjena kazniva dejanja. Pregon se pogosto konča z obsodbo na prostostno kazen oziroma varnostni ukrep obveznega zdravljenja v psihiatrični ustanovi. Če oseba še ni storila kaznivega dejanja, pa vseeno neposredno ogroža sebe ali druge, se jo lahko pridrži v psihiatrični ustanovi, kar nadzira civilno pravosodje. Vendar pa država ne more in tudi ne sme ukrepati, kadar ni dovolj dokazov za kazenski pregon ali ni pogojev za pridržanje v psihiatrični ustanovi. Zato v teh primerih tudi ne bi smela odgovarjati za škodo. Okoliščina, da je nekdo »nevaren«, tj. da je mogoče z določeno verjetnostjo predvideti, da bo izvrševal kazniva dejanja oziroma povzročal škodo, seveda še ne pomeni, da je

zoper njega mogoče ukrepati. Navsezadnje tudi za nevarne osebe veljajo domneva nedolžnosti in druga ustavna jamstva.

Ob stališču, da država odgovarja za ravnanje nevarnega posameznika, se postavlja tudi vprašanje meja takšne odgovornosti. Ali država odgovarja samo za tisto škodo, ki pomeni uresničitev nevarnosti, za katero je vedela, ali za vso povzročeno škodo, ki jo povzroči nevarni storilec, medtem ko je na prostosti, pa ne bi smel biti? Z drugimi besedami, ali država v primeru, če gre za nevarnega in že obsojenega morilca, odgovarja le za njegov kasnejši umor ali npr. tudi za krajo in uničenje avtomobila? Misel, da bi nekdo prevzel bianco odgovornost za vse ravnanje odraslega posameznika, je civilnemu pravu vsekakor tuja.

Pri tem ničesar ne spremeni okoliščina, da – kot je mogoče domnevati v obravnavani zadevi – posameznik, ki je povzročil škodo, nima sredstev za povrnitev škode. Odškodninska odgovornost države za protipravno izvajanje oblasti ne more biti vezana na nesposobnost povzročitelja škode, da škodo povrne.

Življenjska tveganja – vključno s tveganjem, da je žrtev kaznivega dejanja nevarnega storilca – nosi vsak sam. Država je dolžna ukrepati, kadar lahko ukrepa. Prebivalcem ne more zagotavljati splošne varnosti. To pa seveda ne pomeni, da družba ne pomaga posamezniku, ki je oškodovan s kaznivim dejanjem. Slovenska družba je tu zelo solidarna, saj obstajajo delujoči sistemi obveznega zdravstvenega in drugih zavarovanj ter socialnih pomoči pa tudi sklad za pomoč žrtvam nasilnih kaznivih dejanj.

6.3 Ali je država dolžna preganjati državljane za kazniva dejanja, storjena v tujini?

Načeloma kazniva dejanja, storjena v neki državi, preganjajo organi pregona te države po kazenskem pravu te države. To, t. i. teritorialno načelo veljave kazenskega prava je zagotovito na prvem mestu. Vseeno pa se lahko – v prvi vrsti zato, ker slovenskih državljanov ni mogoče izročiti v tujino – za kaznivo dejanje, storjeno v tujini, uporabi slovenska zakonodaja in se dejanje preganja tudi v Sloveniji, če se storilca zaloti ali izroči Sloveniji. To, t. i. aktivno personalitetno načelo velja subsidiarno, če pristojni državni tožilec oceni, da kazensko-pravna intervencija v tujini ni bila zadostna oziroma da je smotno voditi kazenski postopek tudi v Sloveniji.

Državni tožilec opravi oceno o tem, ali je bila kazensko-pravna intervencija v tujini zadostna, ali je smotno voditi kazenski postopek tudi v Sloveniji, ali gre za utemeljen sum, ki je podlaga za začetek kazenskega pregona. Če se njegova odločitev giblje znotraj diskrecijske pravice, ne more biti protipravno ravnanje, država pa za njegove odločitve ne more odgovarjati.

Če bi v konkretnem primeru Slovenija lahko Silva Pluta izročila Srbiji, bi to skoraj zagotovo preprečilo njegove nadaljnje zločine v Sloveniji. Primeri, kakršen je ta, da pregona slovenskega državljanca za dejanje, storjeno v tujini, v Sloveniji ni mogoče izvesti zaradi pomanjkanja dokazov ali težav pri komunikaciji s tujo državo, dokazujejo, da ima prepoved izročanja slovenskih državljanov iz 47. člena Ustave RS (1991) nesprejemljivo posledico: storilec se zateče v Slovenijo in ostane nekaznovan. O smiselnosti prepovedi izročanja bi veljalo ponovno premisliti.

6.4 Kdo naj bi ravnal protipravno?

Vrhovno sodišče govori o protipravnem ravnanju »slovenskih organov pregona«, vendar ne pove, kateri organ oz. katera oseba naj bi ravnala protipravno. Iz besedila 26. člena Ustave RS izhaja, da je odgovornost države vezana na protipravno ravnanje državnega organa, organa lokalne skupnosti, nosilca javnega pooblastila oziroma javnega uslužbenca v zvezi s službo. Iz tega sledi, da mora biti v tožbi in sodbi konkretizirano, kateri organ ali oseba, kdaj in na kakšen način je v imenu države ravnal protipravno, tj. kršil svojo službeno dolžnost. Navsezadnje je organ ali oseba v primeru naklepno ali hudo malomarno povzročene škode državi skladno s čl. 139 Zakona o javnih uslužbencih (2002), ter čl. 147(3) Obligacijskega zakonika (2002) tudi regresno zavezan.

Res je sicer, da je Ustavno sodišče nedavno razširilo koncept protipravnosti oz. odgovornosti države v primeru sistemsko pogojenih sodnih zaostankov tudi na primere, kjer ni konkretnega protipravnega ravnanja konkretnega organa ali osebe, ampak je protipravno ravnanje države v celoti.²³ Vendar je ta oblika odgovornosti, ki se po vsebini približuje objektivni odgovornosti države, za enkrat omejena na sistemsko pogojene sodne zaostanke.

Nenavadno je tudi nasprotje sodbe Vrhovnega sodišča z ugotovitvami državnega tožilstva. Izvedlo je strokovni nadzor, ki pa ni pokazal nobenih nepravilnosti pri delu tožilstva. Zdi se, kot da bi šlo za nekakšen spopad med državnimi organi.

6.5 Pripriti Pluta, čeprav je že priprt?

Očitek Vrhovnega sodišča »slovenskim organom pregona«, da po prejemu obvestila iz Beograda niso uvedli kazenskega postopka »zaradi varstva ljudi in premoženja« za umor v Srbiji in predlagali pripora, je nenavaden. Sodišče je namreč na predlog državnega tožilca le nekaj dni po prejemu Interpolovega obvestila za Pluta odredilo pripor, resda za drugo kaznivo dejanje, pripor pa je bil izveden v treh dneh. Očitek Vrhovnega sodišča je s tem postavljen pod vprašaj. Organi pre-

gona in sodišče so namreč zoper Pluta v istem času aktivno ukrepali, predlagali in odredili pripor in ga tudi izvedli.

Iz obrazložitve na temo vzročne zveze je mogoče povzeti stališče sodišča o časovnem vidiku protipravnosti ravnanja: organi pregona bi morali sprejeti odločitev o uvedbi še enega postopka in o predlogu še enega pripora v času, ko je bil Plut v priporu, torej od 4. 4. 2005 do 1. 12. 2005. Le v tem primeru namreč veljata hipotezi Vrhovnega sodišča o tem, da bi bil pripor tudi realiziran in tudi podaljšan, s čimer bi bila Plutu preprečena zagrešitev umora dne 24. 2. 2006. Po tem, ko je bil Silvo Plut izpuščen iz pripora, ga je policija aktivno iskala, a ga ni našla, ker se je uspešno skrival. Protipravnih opustitev ji ni mogoče očitati. Vrhovno sodišče torej meni, da je bila dolžnost organov pregona v tem primeru predlagati uvedbo kazenskega postopka z namenom odreditve pripora le v času, dokler je bil Plut tako ali tako že v priporu, in le za primer, da bi se drugi kazenski postopek zoper Pluta (zaradi ropa v Polhovem Gradcu) končal brez obsodbe na zaporno kazen. Da bi imeli organi pregona takšno dolžnost, se zdi popolnoma pretirano. Vsekakor pa se ni mogoče strinjati s tem, da je bila »smotrnost takšnega postopka zaradi nujnosti odreditve pripora v obravnavanem primeru tako očitna«, da bi šlo za protipravno ravnanje.

6.6 Dovolj dokazov za začetek postopka in odreditev pripora?

Vrhovno sodišče meni, da so imeli »slovenski organi pregona« po prejemu obvestila Interpol na voljo dovolj dokazov za začetek (pred)kazenskega postopka zoper Silva Pluta zaradi kaznivega dejanja v Srbiji in za predlog za pripor. Slovenska stran je od srbske pridobila sled DNK s podatkom, da je bila najdena na kraju dejanja, in podatke, da srbska policija sumi Silva Pluta. Pozneje je pridobila tudi proti njemu vloženo obtožnico, ne pa dokazov. To, da je bil nekdo na kraju dejanja, seveda še ne pomeni, da je bil tam tudi v času umora, in ne dokazuje, da je moril. Iz podatkov o (grozovitem) načinu storitve umora v Srbiji sicer izhaja podobnost s Plutovim umorom, za katerega je bil obsojen leta 1990. Zaradi pomanjkanja vseh drugih dokazov ni bilo mogoče ugotoviti, ali, kdaj, kako in (morda) s čigavo pomočjo naj bi bil Plut umoril Jasmino Došič. Vsekakor lahko ugotovimo, da obstaja najmanj razumen dvom o tem, ali je bilo dokazov dovolj za utemeljen sum.

Vrhovno sodišče meni, da so slovenski organi pregona zaradi »napačnega« materialnopravnega izhodišča usmerili prizadevanja na spodbujanje srbskih kolegov, da zahtevajo prevzem pregona, namesto da bi jim bolje pojasnili, da od njih ne zahtevajo dokazov, temveč samo kopije listin. Očitek, da bi morali slovenski organi vedeti, da odstop pregona po tujem kazenskem procesnem pravu ni mogoč, je nenavaden.

²³ Odločba Ustavnega sodišča RS Up-695/11-15 z dne 10. 1. 2013.

Glede na podatke o korespondenci slovenske strani tudi ni mogoče očitati pasivnosti, neodzivnosti ali zavlačevanja. Poleg tega je rezultat sodelovanja organov dveh držav odvisen od kooperativnosti obeh strani in nanj ni mogoče gledati kot na obveznost uspeha zgolj ene strani.

Materialnopravno izhodišče, za katero Vrhovno sodišče meni, da je napačno, izhaja iz besedila tedaj veljavnega čl. 520 ZKP (1994, verzija iz 2005), ki izrecno govori o zahtevi tuje države za prevzem pregona slovenskega državljanca. O očitno napačnem ravnanju tu ni mogoče govoriti.

Zdi se, da je Vrhovno sodišče, čeprav tega ni izrecno zapisalo, sledilo stališču Višjega sodišča, da bi policija morala zaslišati Silva Pluta in bi torej tudi tako lahko pridobila nove podatke oziroma dokaze. Vsekakor pa rezultata zaslišanja ni mogoče kar domnevati, zlasti pa ne takega, ki bi obremenil obdolženca. Ta se lahko brani tudi z molkom oz. se sklicuje na privilegij zoper samoobtožbo.

Ni odveč tudi opozoriti na to, da država obdolžencu, ki je v priporu, pa se kazenski postopek zoper njega ne konča z obsojilno sodbo, na podlagi posebnih pravil (sicer ne krivdno, ampak objektivno) odgovarja za premoženjsko in nepremoženjsko škodo (čl. 542 ZKP, 1994, verzija iz 2013). Vrhovno sodišče torej državi očita, da s Plutom ni storila tistega (tj. ga pripeljala brez možnosti za obsodbo), za kar bi morala sicer plačati odškodnino.

7 Vzročna zveza

Razumevanje protipravnosti je povezano z razumevanjem vzročne zveze. Izhodišče bi morala biti ugotovitev, da Ljubice Ulčar ni umoril državni organ, ampak Silvo Plut. Državo bi v tem primeru lahko šteli kot povzročitelja le, če bi obstajala njena dolžnost preprečiti umor, ta pa bi jo krivdno prekršila. Take dolžnosti pa ni bilo, saj država (policija) ni imela podatkov o tem, da Silvo Plut ogroža družino Ulčar. Če bi država vedela za ogroženost Mirka in Ljubice Ulčar, pa ne bi izvedla nobenega izmed razumnih ukrepov, s katerimi bi bilo mogoče ogroženost odvrniti, bi bila skladno s teorijo aдекватne vzročnosti predvidljiva posledica njene opustitve lahko tudi njun umor oz. poškodba.

Vrhovno sodišče gleda drugače na vzročno zvezo. Ne sprašuje se o tem, ali in katero svojo dolžnost je država prekršila, ampak njeni »očitni« opustitvi – da ni predlagala uvedbe postopka in pripora – preprosto pripiše pozneje nastalo posledico – smrt Ljubice Ulčar. Sodišče opustitev in posledico poveže z uporabo teorije o naravni vzročnosti po načelu *sine qua non*. Če ne bi bilo opustitve, potem ne bi bilo posledice.

Vendar stvar ni tako preprosta. Naravna povezanost dogodkov ni dovolj za pravno relevantno vzročnost. Na podoben način bi bilo mogoče s posledico povezati vrsto dogodkov, med drugim tudi sodno odločbo, s katero je bil Plut izpuščen iz pripora, ali celo ustavno prepoved izročanja slovenskih državljanov tujim državam. Poleg tega sodišče v osledje dogodkov na nenavaden način poveže več domnev.

Prvič, sodišče domneva, da bi bil zoper Pluta odrejen pripor na podlagi podatkov, ki so jih imeli na voljo slovenski organi pregona o dejanju v Srbiji. Gre za domnevo, da bi na podlagi gradiva, s katerim so slovenski organi pregona razpolagali dne 4. 4. 2005, državni tožilec predlagal, preiskovalni sodnik pa odredil pripor. V to, da bi oba organa odločila skladno s pričakovanji Vrhovnega sodišča, obstaja najmanj razumen dvom.

Drugič, sodišče domneva, da bi bil pripor, če bi bil odrejen, tudi realiziran, saj je bil Plut tedaj že v priporu. Kot že omenjeno, lahko ta domneva velja le za čas, dokler je bil Plut v priporu. Ko je bil izpuščen, se je namreč skril in ga policija kljub prizadevanjem ni našla – tedaj torej pripor ne bi mogel biti izveden.

Tretjič, če bi bil v času, ko je bil Plut že v priporu, odrejen in izveden še en pripor, bi bil ta – po besedah sodišča – »skoraj zagotovo« tudi podaljšan. In če bi se vse to zgodilo, potem Silvo Plut ne bi bil na prostosti in ne bi mogel umoriti Ljubice Ulčar.

Četrth, Vrhovno sodišče podkrepi veljavnost svojih domnev z nadaljnjo domnevo: če bi organi pregona ne zavzeli »napačnega« materialnopravnega izhodišča in če bi skladno s »pravilnim« izhodiščem bolje pojasnili srbskim kolegom, da »od njih ne zahtevajo izročitve dokazov zaradi prevzema pregona, ampak izročitev kopij listinskih dokazov zaradi začetka vzporednega postopka v RS«, bi na podlagi določb o mednarodni pravni pomoči uspeli pridobiti kopije rezultatov kriminalistično-tehničnih preiskav, ekspertiz in zapisnikov, s tem pa bi si zagotovili dovolj materialnih dokazov za nadaljevanje kazenskega postopka. Tudi tu gre za golo špekulacijo.

Opustitev v smislu nečesa ne storiti je lahko tako rekoč neskončna. Zato je v primeru, kjer začetek vzročne verige dogodkov predstavlja opustitev, pojem opustitve omejen na tiste primere, kjer obstaja dolžnost pozitivnega ravnanja. Le če nekdo opusti svojo konkretno dolžnost, lahko njegovo opustitev štejemo kot pravno relevantni vzrok posledice. Pravno relevantne vzročne zveze ni mogoče iskati z *ex post* ugotavljanjem, kaj vse bi lahko preprečilo posledico.

Poleg tega Vrhovno sodišče v svoje videnje vzročne zveze poveže nekatere okoliščine, ki so pravzaprav le domneve

in niso niti trdno zasidrane v verigi dogodkov po načelu *sine qua non*. Glede na dokazno gradivo namreč nikakor ni nujno, da bi državni tožilec in preiskovalni sodnik odločila tako, kot predvideva Vrhovno sodišče. Poleg tega bi se obdolženec lahko pritožil, o njegovi pritožbi pa bi odločal izvenobravnavni senat. Nikakor ni nujno, da bi pripor potrdil. Nobene opore ni za domnevo, da bi »pravilnejša« komunikacija s srbskimi pravosodnimi organi obrodila več dokazov. Potem je tu še odločitev o podaljšanju pripora, ki jo mora sprejeti izvenobravnavni senat (za dva meseca) oziroma Vrhovno sodišče (še za tri mesece). Vsi – državni tožilec, preiskovalni sodnik, izvenobravnavni senat in Vrhovno sodišče – bi morali odločiti skladno s predvidevanjem Vrhovnega sodišča (civilni oddelek), da bi bil umor – pri čemer časa storitve sploh ni bilo mogoče predvideti(!) – preprečen. Ali obstaja ustaljena sodna praksa, kjer zgolj obdolženčeva DNK sled s kraja dejanja brez drugih dokazov zadošča za uvedbo in podaljšanje pripora, Vrhovno sodišče ne navede. In tudi to bi pomenilo le šest mesecev: če bi bil Silvo Plut napadel Ljubico Ulčar po izteku tega roka, potem odreditev, izvedba in podaljšanje pripora ne bi mogli preprečiti umora. Glede na obstoječe dokaze namreč nadaljevanje kazenskega postopka ni bilo verjetno.

Kaj bi poreklo Vrhovno sodišče v hipotetičnem primeru, da bi tožilec predlagal pripor oz. njegovo podaljšanje, preiskovalni sodnik ali pa izvenobravnavni senat oziroma Vrhovno sodišče pa se s tem ne bi strinjali? Da so »organi pregona« storili vse, kar so lahko, do posledice pa je prišlo po naključju, zato država ne odgovarja? Ali bi ugotavljalo, če je morebiti sodišče Pluta »protipravno« izpustilo na prostost? Ti paradoksi dodatno potrjujejo, da je zgrešen pristop Vrhovnega sodišča, ki prejucira odločitve kazenskih sodišč o uvedbi kazenskega postopka in odreditvi pripora. V verigi dogodkov, ki jo Vrhovno sodišče poveže v vzročno zvezo, je preveč prevelikih »če-jev«. A tudi v primeru, ko bi bile vse domneve uresničene, ne bi bilo mogoče trditi, da bi bil konkretni umor preprečen. Vzročna zveza v tej sodbi je preprosto privlečena za lase.

8 Zaključek

Proti nevarnosti, ki jo povzročajo nevarni posamezniki, se lahko pravosodni sistem bori z ukrepi organov kazenskega pregona za storjena kazniva dejanja, ki na koncu privedejo do obsodbe na zaporno kazen ali varnostni ukrep. Druga možnost je pridržanje v psihiatrični ustanovi pod nadzorom civilnega sodstva. V obeh primerih je rezultat odvisen od izvedenega postopka in izpolnjevanja materialnih predpostavk. Če teh pogojev ni, država ne more in ne sme ukrepati.

Očitek Vrhovnega sodišča, da bi država morala Pluta vsaj poskusiti preganjati in pripreti, s čimer bi bilo preprečeno po-

znejšje kaznivo dejanje, implicira jamstvo države za povrnitev škode, ki jo povzroči nevaren posameznik. Tako razumljen namen zakona izkrivlja tudi pogled na vzročno zvezo, ki izhaja v predmetni sodbi kar iz naravne vzročnosti in kopice domnev. Stališče Višjega in Vrhovnega sodišča o neupoštevanju prispevka oškodovanca – Plutovega prijatelja in soobtoženca v drugih zadevah – ki Plutovega obiska in napada ni prijavil policiji, izpostavlja sodbo očitkom o nepravilnosti. Poleg tega Vrhovno sodišče na neprimeren način prejucira več odločitev kazenskega sodišča. Sodba Vrhovnega sodišča v zadevi Plut temelji na zgrešenem konceptu odgovornosti države za nevarnega posameznika. Iz nje izhaja obveznost organov pregona (države), da nevtralizirajo škodno nevarnost, ki izhaja od tega posameznika, sicer bo država povrnila škodo, ki jo bo tak posameznik povzročil. Odločba o temelju odgovornosti sicer na videz temelji na krivdni in protipravni povzročitvi škode, vendar se v resnici močno približuje objektivni odgovornosti, saj protipravnosti ne konkretizira, krivdo pa pripiše državi, pravzaprav ne glede na njeno ravnanje in torej tako rekoč brez možnosti razbremenitve.

Spraševanje o tem, ali bi moral biti Plut, ki je bil v času umora na prostosti, vendarle priprt na podlagi neke druge sodne odločbe (zaradi kaznivega dejanja v tujini), do katere pa ni prišlo zaradi očitanih opustitev organov pregona, se oddaljuje od bistva problema odgovornosti v tem primeru. Bistveno je vprašanje, ali, če in pod kakšnimi pogoji država odškodninsko odgovarja za kaznivo dejanje civilno in kazensko odgovornega posameznika, ki ni pod nadzorom države. Država mora seveda organizirati učinkovit pravosodni sistem, vendar splošno ne more odgovarjati za kazniva dejanja posameznikov. Država odgovarja za ravnanje svojih organov in uslužbencev. Le če ti vedo za konkretno ogroženost določljivih oseb, pa ne izvedejo nobenega izmed ukrepov, s katerim bi bilo mogoče razumno odvrti nevarnost, potem lahko rečemo, da je (so)povzročila škodo država. Tudi sodna praksa ESČP izhaja iz takšnega koncepta odvracanja nevarnosti od žrtev. In tako je v svoji vzorno obrazloženi sodbi odločilo tudi Okrožno sodišče v Ljubljani, ki je imelo po moji oceni v tej zadevi edino prav.

Dolžnost države ni, da zagotovi posameznikom absolutno varstvo pred drugimi posamezniki. Zato ne odgovarja za njihove posege, vključno s kaznivimi dejanji. Žrtev mora zahtevati povrnitev škode od storilca. Te pa pogosto ne more dobiti. Ne bi bilo prav, če bi žrtev ostala v takem položaju sama s celotno škodo. Socializaciji tega tveganja je – poleg splošnih, na solidarnosti utemeljenih institutov, kakršna sta obvezno zdravstveno in invalidsko zavarovanje – namenjen institut »odškodnine« žrtvam nasilnih kaznivih dejanj, ki enako obravnava vse žrtve, kadar ni mogoče pričakovati povrnitve škode od storilca.

Literatura

1. Bizjak, D. (2009). Odškodninska odgovornost države za škodo, ki izvira iz protipravnega delovanja inšpektorjev. *Uprava*, 8(1), 72.
2. Bukovec, M. (2006). Odgovornost države za neodvrčanje oziroma nepravilno odvrčanje nevarnosti. *Pravna praksa*, 25(38), II-V.
3. Bukovec, M. (2008). Pravica do povračila škode po 26. členu Ustave v praksi sodišč. *Pravna praksa*, 27(34), IV-VIII.
4. Cigoj, S. (1976). *Obligacije*. Ljubljana: Uradni list.
5. Jadek-Pensa, D. (1999). Novejši razvoj odškodninske odgovornosti: pravica do povračila škode po 26. členu ustave. *Podjetje in delo*, 25(6), 1290–1297.
6. Jadek-Pensa, D. (2002). Komentar 26. člena Ustave RS. V L. Šturm (ur.), *Komentar Ustave RS* (str. 297). Ljubljana: Fakulteta za podiplomske državne in evropske študije.
7. Juhart, M. (2005). Odgovornost države za nepravilno (protipravno) odločbo. V M. Seliškar-Toš (ur.), *Odgovornost države, lokalnih skupnosti in drugih nosilcev javnih pooblastil za ravnanje svojih organov in uslužbencev: zbornik Inštituta za primerjalno pravo pri Pravni fakulteti* (str. 11–18). Ljubljana: Inštitut za primerjalno pravo pri Pravni fakulteti.
8. Kazenski zakonik. (1994). *Uradni list RS*, (63/94).
9. Meyer-Ledewig, J. (2011). *Europäische Menschenrechtskonvention*. München: Beck.
10. Možina, D. (2013). Odškodninska odgovornost države. *Pravni letopis*, 141–165.
11. Schädler, W. (2008). Europäische Menschenrechtskonvention (čl. 2). V R. Hannich (ur.), *Karlsruher Kommentar zur Strafprozessordnung* (6. izd.). München: Beck.
12. Šipeč, M. (1993). Odškodninska odgovornost države zaradi napake državnega organa. *Pravna praksa*, 12(16/17), 18.
13. Evropska konvencija o človekovih pravicah [EKČP]. (1950/1994). *Uradni list RS*, (33/94).
14. Obligacijski zakonik. (2002). *Uradni list RS*, (83/01, zadnja sprememba 40/07).
15. Zakon o kazenskem postopku [ZKP]. (1994). *Uradni list RS*, (63/94, zadnja sprememba 47/13).
16. Zakon o odškodnini žrtvam kaznivih dejanj. (2005). *Uradni list RS*, (101/05).
17. Zakon o policiji. (1998). *Uradni list RS*, (49/98, zadnja sprememba 15/14).
18. Zakon o javnih uslužbencih. (2002) *Uradni list RS*, (56/02, zadnja sprememba 40/12).

Liability of the State for Criminal Acts of Dangerous Individuals

Damjan Možina, Ph.D., Associate Professor, Faculty of Law, University of Ljubljana, Slovenia. E-mail: damjan.mozina@pf.uni-lj.si

In cases where an evidently dangerous individual commits a violent crime, damage claims against the state based on liability for failing to protect the victims are not uncommon. The Supreme Court of the Republic of Slovenia has, in its judgement from 26 February 2012, held the State liable for a murder, committed by an ill-reputed criminal, Silvo Plut. According to the Court, the State was not diligent enough in persecuting him for a previous murder that was committed in another country; had he been in preventive custody, the (second) murder would not have taken place. The judgement is problematic, especially regarding to the duties of the State and their breaches (wrongfulness) and the causation with regard to omission. The article, based upon analysis of the judgement, explores the duties of the State to protect individuals from the criminal acts of other (dangerous) individuals. The Court interprets the duties of the State much too broadly, and the judgement implies that the State guarantees to reimburse losses caused by a dangerous individual. The State can deal with dangerous individuals by prosecuting them for the crimes committed, and the persecution may end with a conviction, followed by imprisonment or other security measure. Another possibility is detention in a psychiatric hospital which is supervised by a civil court. However, if there is not enough evidence or if other substantive and procedural conditions are not met, the individual is free. The State cannot be deemed responsible for neutralizing dangerous individuals or to be liable for the harm they cause - the state's duty to protect is not absolute. It applies only if the state is aware that a particular (or identifiable) person is concretely threatened. The state is liable for the actions of its agencies and officials only if they had the knowledge that a specific individual is threatened, and had not taken any reasonable measures to avert the threat; it may be said that the state has caused or contributed to the harm.

Keywords: liability of the state, criminal acts, wrongfulness, causality with regard to omissions

UDC: 343

Vpliv postopkovne pravičnosti in legitimnosti policijske dejavnosti na spoštovanje zakonov pri slovenskih mladostnikih¹

Gorazd Meško², Justice Tankebe³, Maja Jere⁴, Katja Eman⁵, Michael D. Reisig⁶

Med raziskovalci je vedno več študij o dejavnih upoštevanja zakonov pri ljudeh. Še posebej jih zanima, kako na to vplivata postopkovna pravičnost in legitimnost policijske dejavnosti. Naraščajoče število študij o legitimnosti potrjuje povečano zanimanje za empirično testiranje modela postopkovne pravičnosti, ki ga je oblikoval Tom Tyler, saj se še vedno porajajo vprašanja o univerzalni veljavnosti modela. Slednje je namen pričujoče študije, ki testira model postopkovne pravičnosti na vzorcu slovenskih polnoletnih mladostnikov. Uporabili smo analizo presečnih podatkov iz študije na vzorcu 638 slovenskih srednješolcev in izdelali regresijske modele. O spoštovanju zakonov med slovenskimi mladostniki smo ugotovili: 1) sodbe o postopkovni pravičnosti pomembno vplivajo na posameznikovo dožemanje legitimnosti policijske dejavnosti; 2) na podlagi legitimnosti policijske dejavnosti je mogoče pojasniti različne vrste spoštovanja zakonov. Študija pojasnjuje multivariatni model upoštevanja zakonov in potrjuje vpliv legitimnosti policijske dejavnosti na spoštovanje zakonov, kar predstavlja pomembno izhodišče za ravnanje policije v prihodnosti. Odnos in način ravnanja policistov v postopkih pomembno vplivata na stališča mladostnikov o legitimnosti policijske dejavnosti in do policije nasploh. Čeprav multivariatni model upoštevanja zakonov in rezultati potrjujejo splošno veljavnost Tylerjevega modela postopkovne pravičnosti pri mladih ljudeh, so kljub temu za zanesljivejše posploševanje ugotovitev na širšo populacijo v Sloveniji potrebne dodatne študije in analize na reprezentativnem vzorcu slovenske populacije.

Ključne besede: upoštevanje zakonov, postopkovna pravičnost, legitimnost policijske dejavnosti, Slovenija

UDK: 340.114+351.74/.76(497.4)

1 Uvod

Legitimnost bi lahko opisali kot sestavljanko različnih elementov (npr. pravila, ustrezna prepričanja, ustrezni ukrepi itd.). Beetham (1991a: 43) poudarja, da samo ob prisotnosti tovrstnih elementov ljudje verjamejo v legitimnost oblasti.

Njegovo trditev potrjujejo tudi Bradford, Huq, Jackson in Roberts (v tisku: 1), ki navajajo, da je legitimnost organov formalnega družbenega nadzorstva, predvsem policije, bistvenega pomena za zmožnost države, da deluje na normativno opravičljiv in učinkovit način (tj. da deluje legitimno). Z drugimi besedami legitimnost policijske dejavnosti in dela policistov nasploh je »bistveni element širše legitimnosti demokratičnih držav« (Bradford et al., v tisku: 11). Na podoben način model postopkovne pravičnosti predvideva, da vedenje, ki je povezano z zakonom, zlasti upoštevanje kazenskega prava in sodelovanje s pravosodnimi organi, močno oblikuje splošno dožemanje zakonitega dela policije in sodišč. Model predpostavlja, da je mogoče pojasniti razliko v zaznani legitimnosti s sodbami o poštenosti postopkov, s katerimi državni uslužbenci uresničujejo svojo avtoriteto (Tyler, 2003, 2006). Z drugimi besedami, državni organi v očeh javnosti uživajo višjo stopnjo legitimnosti, če javnost meni, da so spoštljivi, vljudni in da v postopkih s prebivalci sprejemajo poštene odločitve. Te tri predpostavke, ki tvorijo jedro modela postopkovne pravičnosti, so že bile empirično potrjene (glej npr. Reisig, Bratton in Gertz, 2007).

Raziskave na tem področju so številne in zelo vplivne, hkrati pa jih omejujejo različni dejavniki. Za začetek, nesoraz-

¹ Prispevek je nastal v okviru temeljnega raziskovalnega projekta *Legitimnost in zakonitost policijske dejavnosti, kazenskega pravosodja in izvrševanja kazenskih sankcij*, ki ga financira ARRS (projekt J5–5548, 1. 8. 2013–31. 7. 2016).

² Dr. Gorazd Meško je redni profesor za kriminologijo in dekan na Fakulteti za varnostne vede Univerze v Mariboru. E-pošta: gorazd.mesko@fvv.uni-mb.si

³ Dr. Justice Tankebe je raziskovalec na Institute of Criminology Univerze Cambridge, Velika Britanija. E-pošta: jt340@cam.ac.uk

⁴ Dr. Maja Jere je docentka za varnostne vede na Fakulteti za varnostne vede Univerze v Mariboru. E-pošta: maja.jere@fvv.uni-mb.si

⁵ Dr. Katja Eman je docentka za kriminologijo na Fakulteti za varnostne vede Univerze v Mariboru. E-pošta: katja.eman@fvv.uni-mb.si

⁶ Dr. Michael D. Reisig je redni profesor za kriminologijo na School of Criminology and Criminal Justice Arizona State Univerze, Združene države Amerike. E-pošta: reisig@asu.edu

meren delež študij modela postopkovne pravičnosti uporabljajo vzorce raziskav iz Združenih držav Amerike (v nadaljevanju ZDA) (glej npr. Sunshine in Tyler, 2003; Tyler in Fagan, 2008) kljub naraščajočemu številu študij, ki uporabljajo podatke iz drugih držav. Tudi ta skupina raziskav je omejena, ker se osredotočajo skoraj izključno na vpliv legitimnosti na samo eno obliko z zakonom povezanega vedenja – sodelovanje s policijo (glej npr. Murphy in Cherney, 2012b; Reisig in Lloyd, 2009; Tankebe, 2009). Število empiričnih študij zunaj ZDA, ki se osredotočajo na upoštevanje zakonov, je kljub porastu v zadnjih letih (Hinds in Murphy, 2007; Johnathan-Zamir in Weisburd, 2013; Murphy in Cherney, 2012a; Reisig in Meško, 2009; Šifer, Meško in Bren, 2013) še vedno skromno. Zanimivo pa je, da so teoretično razpravo, ki je enako usmerjena, na področju upravnega prava predstavili Tičar, Bohinc in Nahtigal (2010). Poleg tega sta temeljno razpravo o profesionalizaciji in legitimizaciji policijske dejavnosti v Sloveniji po letu 1991 prispevala Meško in Klemenčič (2007).

Pričujoča študija razširja dosedanje raziskovanje modela postopkovne pravičnosti v Sloveniji (glej npr. Reisig in Meško, 2009; Reisig, Tankebe in Meško, 2012) in drugje v svetu s postavitvijo dveh osnovnih hipotez: 1) razmerje med oceno postopkovne pravičnosti odločitev policije in dojemanjem legitimnosti policijske dejavnosti je pozitivno in statistično pomembno; 2) legitimnost policijske dejavnosti je pozitivno in pomembno povezana z upoštevanjem zakonov. Da bi izključila nepristranskost, ocena hipotez o legitimnosti in upoštevanju zakonov ne upošteva zgolj znanih razsežnosti kaznivega dejanja (npr. osebna morala in nizka samokontrola), ampak ovrednoti tudi učinke legitimnosti policijske dejavnosti na spoštovanje zakonov, kot so prepovedi kupovanja ukradene lastnine in uživanja drog. To bo zagotovilo pomembne informacije o obsegu pojasnjevanja uporabljenega modela postopkovne pravičnosti. Določeni raziskovalni cilji so bili doseženi z regresijsko analizo (OLS) z uporabo presečnih podatkov iz vzorca 683 slovenskih polnoletnih mladostnikov.

2 Model postopkovne pravičnosti

Vzpostavljane in ohranjanje družbenega reda verjetno za vsako družbo predstavlja (naj)pomembnejši izziv. Po mnenju Wronga (1994: 36) izvira izpostavljeni izziv iz »neizogibnega konflikta med interesi in željami posameznikov ter zahtevami družbe«. Motivi za upoštevanje zakonov ali izogibanje dejanjem, ki kakorkoli ogrožajo javni red, so različni in obsegajo navado, strah, nemoč in/ali lastni interes (Weber, 1978). Institucije formalnega družbenega nadzorstva precej pogosto poskušajo vzpostaviti red z uporabo sile. Vendar pa je lahko uporaba nasilnih oblik vzpostavljanja reda in miru draga strategija, ker pogosto zahteva obsežen in nenehen nadzor,

ki ga izvajajo organi pregona (Matheson, 1987). Poleg tega je poudarjanje uporabe prisile zakoreninjeno v ocenjevanju ljudi kot zgolj samozainteresiranih akterjev. Ljudje so med drugim t. i. 'moralni predstavniki' in njihove odločitve, ali bodo zakonska določila spoštovali, temeljijo tudi na podlagi legitimnosti, ne le na previdnosti in strahu pred kaznovanjem (Beetham, 1991a). Če ljudje dojemajo organe kazenskega pravosodja kot legitimne, je dejstvo, da predstavljajo ljudje t. i. 'moralni dejavnik', ki je lahko v veliko pomoč pri vzpostavljanju in doseganju reda v družbi (Bottoms in Tankebe, 2012). Z zakonodajo skladno ravnanje, ki temelji na legitimnosti, ni povezano zgolj s pomanjkanjem odpora na zahteve in ukaze državnih organov. Prav nasprotno – upoštevanje zakonov temelji tudi na stopnji moralnega soglasja s pravico oseb na izvršilnih položajih, da imajo to moč. Tyler in sodelavci (Lind in Tyler, 1988; Sunshine in Tyler, 2003; Tyler, 1990; Tyler in Fagan, 2008;) so ugotovili, da so spoštljivo ravnanje, nevtralni postopki in zanesljivost oblasti v celotnem procesu kazenskega postopka najbolj integralni dejavniki postopkovne pravičnosti. Ob tem Goodman-Delahunty (2010: 407) poudarja, da ostaja zaupanje ključna spremenljivka postopkovne pravičnosti in upoštevanja zakonov. Obe spremenljivki pomembno vplivata na legitimnost policije in drugih organov nadzorstva. Poleg tega so Reisig et al. (2007) in tudi Tyler in Fagan (2008) ter Goodman-Delahunty (2010) ugotovili, da je zaupanje v policijo pozitivno povezano z legitimnostjo in upoštevanjem zakonov.

Čeprav znanje o legitimnosti sega nazaj do Aristotela (Kaufmann, 1994; Rothschild, 1977)⁷, je koncept ostal na robu raziskovanja na področju kriminalitete in kazenskega pravosodja do zadnjih nekaj desetletij, ko smo na področju kriminologije zaznali »preobrat pri preučevanju legitimnosti« (Tankebe, 2013). Ta razvoj se je začel z vrsto vplivnih študij Toma Tylerja in njegovih kolegov. V začetni študiji, ki je uporabila zbirko podatkov iz Chicaga, je Tyler (2006) ugotovil, da so pri državljanih na njihovo dožemanje policije in sodišč bolj vplivali postopki in načini, kako so jih med postopkom pristojni organi obravnavali, kot pa dejanski izidi zaključenih uradnih (kazenskih) postopkov. Pomembna je ugotovitev, da ima skrb državljanov o postopku zelo malo opraviti s tem, ali so državljani sposobni nadzirati sami sebe (tj. samokontrola). Veliko več ima opraviti s tem, ali se

⁷ Še danes predstavlja izhodišče vseh resnih razmišljanj o vprašanju pravičnosti Aristotelov nauk o pravičnosti, ki ga je razvil v 5. knjigi Nikomahove etike (poimenovane po sinu Nikomahu). Jedro pravičnosti po Aristotelu je enakost. Medtem ko so kasnejši filozofi, npr. Kant, razumeli enakost kot formalno in numerično enakost, jo je Aristotel spoznal kot sorazmerno, geometrično in analogično. Ker pa je enako neka sredina, je tudi pravično neka sredina, kajti sorazmerno je v sredini, pravično pa je sorazmerno (Kaufmann, 1994).

obravnavajo na postopkovno pravičen način. Postopkovna pravičnost je sestavljena iz dveh ključnih elementov: kakovosti odločanja (npr. priložnost za ljudi, da svoj primer v celoti predstavijo policiji, nevtralnost policije in doslednost policijskih odločitev) in kakovosti medosebnega odnosa (npr. vljudno in spoštljivo vedenje policistov) (Sunshine in Tyler, 2003; Tyler, 2003). Podobno velja za pravosodne organe. Buhlmann in Kunz (2011) sta ugotovila, da sta poštenost in neodvisnost sodstva ključna dejavnika za splošno zaupanje javnosti v sodstvo. Analiza dejavnikov zaupanja v sodstvo je pokazala, da nepristranskost sodišč (tj. neodvisnost sodnikov) pozitivno vpliva na zaupanje posameznikov v pravosodni sistem. Avtorja navajata, da »prepričanje javnosti o zanesljivosti pravosodnih institucij ne izvira iz ustavnih pravil, ampak iz dejanskih dogodkov in resničnih življenjskih izkušenj« (Buhlmann in Kunz, 2011: 317).

V slovenskem prostoru sta leta 2005 Reisig in Meško (2009) empirično preverila Tylerjev model postopkovne pravičnosti na vzorcu zapornikov v Zavodu za prestajanje kazni zapora v Dobu pri Mirni. Raziskala sta njihovo upoštevanje pravil zavoda in ugotovila, da manj pogosto kršijo zavodska pravila tisti obsojenci, ki ocenjujejo avtoriteto uslužbencev zapora kot pravično. Nekaj let zatem so Šifrer et al. (2013) ponovno testirali model postopkovne pravičnosti. Raziskovali so, zakaj študenti različnih slovenskih fakultet spoštujejo zakone, kako zaznavajo legitimnost izvrševalcev zakonov in koliko so pripravljeni spoštovati zakone. Ugotovili so, da osebna morala in izkušnje s policijo (postopkovna in distributivna pravičnost) vplivajo na njihovo spoštovanje zakonov in da ima grožnja s kaznijo obraten vpliv od pričakovanega (študenti, ki verjamejo, da bodo kaznovani, so manj pripravljeni spoštovati zakone). Zanimivo je, da avtorji niso ugotovili pomembnosti vpliva legitimnosti na spoštovanje zakonov.

Poudarjena postopkovna pravičnost kaže na to, da lahko vsako policijsko srečanje z javnostjo legitimnost dodatno povečuje ali spodkopava (Tyler, 2011: 257). Model postopkovne pravičnosti predvideva, da ocenjevanje legitimnosti vpliva na pripravljenost ljudi, da spoštujejo zakone. Empirične študije o vplivu legitimnosti pogosto uporabljajo dve glavni razsežnosti za operacionalizacijo legitimnosti policijske dejavnosti: občutena dolžnost ubogati usmeritve policistov in zaupanje v policijo (Tyler, 2003). Pri preučevanju legitimnosti so Tyler in Huo (2002), Reisig et al. (2007), Sunshine in Tyler (2003), Tyler in Waksak (2004) ter Reisig et al. (2012) uporabili različne kombinacije štirih različnih razsežnosti (obveznost upoštevanja zakonov, izražena pripadnost ali podpora organom družbenega nadzorstva, cinizem do zakonov, zaupanje v institucije družbenega nadzorstva), ki jih je moč združiti v splošno razsežnost legitimnosti z vidika

stališč javnosti (Bottoms in Tankebe, 2012). Pomembno je opozoriti na to, da ta pristop k merjenju legitimnosti ni brez kritik, na primer, nekateri raziskovalci so dokazovali, da se obligacija in tudi zaupanje vsebinsko razlikujeta od legitimnosti (glej npr. Kaina, 2008; Tankebe, 2013). Ker je bil cilj te študije preveriti hipoteze o modelu postopkovne pravičnosti na način, ki je skladen z že obstoječimi raziskavami, smo uporabili tradicionalni pristop k operacionalizaciji legitimnosti policijske dejavnosti.

Posamične študije iz ZDA poročajo o podpori hipotez o modelu postopkovne pravičnosti. Sunshine in Tyler (2003) sta v študiji v mestu New York City ugotovila, da so sodbe o postopkovni pravičnosti vplivale na legitimnost policijske dejavnosti, ki je nadalje vplivala na upoštevanje zakonov. Pri državljanih je dojemanje učinkovitosti policije pozitivno povezano z legitimnostjo. Ravno nasprotno pa povezanost med učinkovitostjo policije in upoštevanjem zakonov ni bila potrjena. Podobno so Reisig et al. (2007) v študiji, ki je zajela vzorec odraslih na celotnem območju ZDA, ugotovili, da je bila postopkovna pravičnost ključna gonilna sila legitimnosti policijske dejavnosti. Podobno kot Sunshine in Tyler (2003) so tudi Reisig et al. (2007) ugotovili, da je legitimnost policijske dejavnosti empirično povezana z upoštevanjem zakonov. Ko je bila razsežnost legitimnosti policijske dejavnosti razdeljena na njene sestavne dele – zaupanje v policijo in obveznost ubogati – so regresijske ocene pokazale, da je razmerje legitimnost – podrejanje temeljilo zgolj na zaupanju, občutki obvezanosti ubogati policijo pa niso pokazali nobenega zaznanega vpliva na upoštevanje zakonov.

Gerber in Mendelson (2008) sta obravnavala vprašanje zaupanja v kazenskopravni sistem v Rusiji. Rezultati njune študije so pokazali, da negativne izkušnje v policijskih postopkih spodkopavajo zaupanje v policijo in sodstvo. Avtorja menita, da odkrita ambivalentnost kaže na možnost za povrnitev zaupanja javnosti v te institucije. Obnova zaupanja v ruske organe družbenega nadzorstva je možna pod pogojem, da so te uspešnejše in na ta način uspejo zagotoviti podlago za vzpostavitev legitimnosti prava, pravosodja in izvrševanja zakonov v Rusiji. Gerber in Mendelson (2008: 41) poudarjata, da je zaupanje javnosti v policijo in pravosodje v Rusiji odvisno od preteklih kršitev policije (predvsem vpletenosti v korupcijo in kriminalne dejavnosti v imenu države), ruske kulture podrejanja zakonom in preteklosti (zatiranje) ter trenutnega načina dela policije (reformne, ki jih dejansko ni).

Bradford et al. (v tisku) so izvedli študijo o legitimnosti policije v Južni Afriki in ugotovili, da izhaja legitimnost policijske delavnosti iz zaupanja v njeno pravičnost in učinkovitost v procesu izvajanja policijskih postopkov. Poleg tega so raziskovalci ugotovili, da ima v Južni Afriki družbeni dialog

med državljani in organi (družbenega nadzorstva) agencije vpliv na prepričanje javnosti o legitimnosti policije. Rezultati kažejo, da so v primeru Južne Afrike »povezave med dojemanjem kriminalitete, učinkovitosti in legitimnosti policije še posebej močne« (Bradford et al., v tisku: 11).

V Sloveniji obsežna pregledna študija o legitimnosti policije še ni bila opravljena, za vsaj bežen oris stanja pa se lahko opremo na slovenske javnomnenjske raziskave, ki pokrivajo tudi tematiko zaupanja v institucije formalnega družbenega nadzorstva. Glede na rezultate raziskav slovenskega javnega mnenja (Toš, 1999, 2004, 2009) se je stopnja zaupanja javnosti v policijo med letoma 1991 in 2009 precej spreminjala. Stopnja zaupanja v policijo je bila najnižja leta 1993, ko je le petina vprašanih zaupala policiji. Leta 1994 je skoraj 60 odstotkov vprašanih izrazilo zaupanje v policijo, vendar pa se je v letu 1995 stopnja zaupanja ponovno znižala in je policiji zaupala manj kot ena tretjina vprašanih. Takšen trend se je nadaljeval do leta 2000, ko je več kot polovica vprašanih izrazila visoko stopnjo zaupanja v policijo. Od takrat dalje ostaja stopnja zaupanja v policijo približno enaka, z manjšimi odstopanji – leta 2008 je zaupalo policiji skoraj dve tretjini vprašanih. Rezultati nedavne raziskave o zagotavljanju varnosti na lokalni ravni (Meško, Sotlar, Lobnikar, Jere in Tominc, 2012) kažejo, da tretjina vprašanih še vedno popolnoma zaupa policiji.

Ugotovitve raziskovanja kažejo, da se mladi ljudje odzovejo drugače, ko se srečajo s policijo (glej npr. Reisig, McCluskey, Mastrofski in Terrill, 2004). Nekateri raziskovalci so z uporabo vzorcev mladih odraslih poskušali testirati model postopkovne pravičnosti. Na primer, Fagan in Tyler (2005) sta ob uporabi vzorca od 10 do 16 let starih mladostnikov v ZDA potrdila Tylerjeve teoretične argumente. Avtorja sta ugotovila, da so otroci, ki so svojo policijsko obravnavo zaznavali kot kruto in nepravilno, bolj dovzetni za dvom v legitimnost zakonov. Prav tako sta ugotovila, da je bilo samonaznaitveno prestopništvo moč pojasniti z legitimnostjo, mrežo deviantnih vrstnikov, tveganjem za kaznovanost in impulzivnostjo. Nedavna raziskava Reisiga, Wolfa in Holtfreterja (2011) o povezanosti legitimnost – podrejanje je potrdila veljavnost modela postopkovne pravičnosti na vzorcu mladih odraslih. Ugotovitve njihove analize so bile podobne tistim, o katerih sta poročala Fagan in Tyler (2005), in pravijo, da zaznava legitimnosti policijske dejavnosti pri ljudeh vpliva na njihovo upoštevanje in spoštovanje zakonov.

Za razliko od zgoraj omenjenih študij, ki temeljijo na podatkih splošnega prebivalstva, je majhna skupina študij poskušala preveriti hipoteze o modelu postopkovne pravičnosti na vzorcu storilcev kaznivih dejanj. Piquero, Fagan, Mulvey, Steinberg in Odgers (2005) so ugotovili, da je dojemanje postopkovne pravičnosti pomembno vplivalo na pojmovanje

legitimnosti policije v skupini hujših adolescentnih kršiteljev zakonov. V podobni študiji so Papachristos, Meares in Fagan (2012) ugotovili, da je bilo pri nasilnih prestopnikih, ki so ocenjevali svoje izkušnje s policijo pozitivno, bolj verjetno, da dojemajo zakone kot legitimne. Poleg tega je bila zaznana legitimnost policijske dejavnosti povezana z večjo verjetnostjo upoštevanja prepovedi nošenja orožja. Vendar legitimnost ni prikazala statistično pomembnega vpliva na verjetnost, da bi se zapletli v spopad. Avtorji ugotavljajo, da je na podlagi dobljenih rezultatov možno sklepati, da »bi ljudje lahko bili bolj pod vplivom njihovega lastnega dojemanje zakonskih določil za kazniva dejanja, ki zahtevajo aktivno razmišljanje, za razliko od realnih situacij, kot so pretepi, ki se pogosto zgodijo izven nenačrtovanih situacijskih dejavnikov« (Papachristos et al., 2012: 437). Tak sklep je smiseln. Ključno je, da preprosto ne domnevamo, da legitimnost pojasnjuje vse oblike ubogljivosti. Njen vpliv je lahko omejen na določene zakone. Izhajajoč iz ugotovitev Papachristosa et al. (2012) pričujoča študija proučuje, ali je učinek legitimnosti policijske dejavnosti enoten za vse oblike zakonskih določil.

2.1 Posplošitev modela postopkovne pravičnosti – izzivi za raziskovanje

Inovativna trditev v delu Beethama (1991b) je koncept »legitimnost – neskladnost«, ki navaja, da »obstaja osnovna struktura legitimnosti, skupna vsem družbam, vendar pa se bo veliko njenih razsežnosti razlikovalo druga od druge« (Beetham, 1991b: 22). Povedano drugače, čeprav imajo države, kot so Gana, Saudska Arabija in ZDA, različno zgodovino in politične razmere, pa vendarle delijo isto osnovno strukturo legitimnosti. Beetham (1991b) trdi, da ta struktura obsega tri elemente: *zakonitost*, *skupne vrednote* in *privolitve*. Šele pred kratkim so posamezni raziskovalci skušali empirično preveriti to večrazsežno strukturo legitimnosti na področju policijskega dela (Tankebe, 2013). Prevladujoče predhodne raziskave so se osredotočile na dejavnike legitimnosti in na vpliv legitimnosti na upoštevanje zakonov oziroma ravnanje skladno s predpisi. Študije v ZDA, kjer so bile na podlagi modela postopkovne pravičnosti izvedene številne študije, doslej kažejo, da so stališča državljanov o legitimnosti policijske dejavnosti zakoreninjena v njihovih sodbah o postopkovni pravičnosti policije in pravosodja ter da legitimnost napoveduje upoštevanje zakonov.

Toda, vprašamo se, koliko je model postopkovne pravičnosti splošno uporaben tudi izven meja ZDA? V eni izmed prvih študij testiranja hipotez o modelu postopkovne pravičnosti izven ZDA sta Hinds in Murphy (2007) na vzorcu odraslih, ki prebivajo v avstralskem mestu, ugotovila, da je postopkovna pravičnost glavni predhodnik legitimnosti po-

licijske dejavnosti. V poznejši študiji, ki je prav tako uporabila podatke iz Avstralije, sta Murphy in Cherney (2012a) poročala, da so bila stališča ljudi o legitimnosti policijske dejavnosti oblikovana na podlagi sodb o postopkovni pravičnosti. Podobne ugotovitve o vlogi postopkovne pravičnosti sta dobila tudi Jonathan-Zamir in Weisburd (2013) v študiji v Izraelu.

Študije o modelu postopkovne pravičnosti so bile izvedene tudi v državah v razvoju. Na primer, v študiji na vzorcu jamajških dijakov sta Reisig in Lloyd (2009) ugotovila, da je bilo več pozitivnih sodb o postopkovni pravičnosti povezanih s povečano stopnjo legitimnosti policijske dejavnosti. Podobno so ob uporabi podatkov o prebivališčih žrtev kaznivih dejanj v Trinidadu in Tobagu, Kochel, Parks in Mastrofski (2013) poročali, da je bila postopkovna pravičnost pozitivno povezana z legitimnostjo policijske dejavnosti. Rezultati študij izven ZDA podpirajo argument, da sode o postopkovni pravičnosti variirajo neposredno z dojemanjem legitimnosti policijske dejavnosti. Res pa je, da je resnično število raziskav v neameriških raziskovalnih okoljih, kjer je bila hipoteza o modelu postopkovne pravičnosti celovito testirana, precej omejeno, kar poudarja potrebo po dodatnem raziskovanju.

V britanskih študijah je bila povezava legitimnost – podrejanje zakonom preverjana relativno redko. Ena izmed omemb vrednih izjem je analiza Jacksona, Bradforda, Stankove in Hohla (2012), ki so uporabili podatke iz nacionalne raziskave, izvedene v Angliji in Walesu. Njihovi rezultati govorijo v dobro modelu postopkovne pravičnosti. Vendar, ko so avtorji testirali to hipotezo, so ugotovili, da so ljudje pojmovali legitimnost policijskega dela na podlagi prepričanja o ujemanju lastne osebne morale z moralo policistov.

3 Metoda

Pričujoča študija se nanaša na preizkus modela postopkovne pravičnosti na podlagi rezultatov ankete med mladimi v Sloveniji. Postavili smo si dve raziskovalni vprašanji: 1) Ali imajo pozitivne sode o postopkovni pravičnosti pomemben in pozitiven vpliv na posameznikovo dožemanje legitimnosti policijske dejavnosti?; 2) Ali višja stopnja zaznane legitimnosti policijske dejavnosti pomembno vpliva na upoštevanje zakonov? Pri drugem vprašanju smo upoštevali samonaznane kršitve respondentov (nizka samokontrola in osebna moralnost) in pojmovanje postopkovne pravičnosti in drugih spremenljivk, povezanih z legitimnostjo. Empirična podpora modela postopkovne pravičnosti v slovenskem prostoru kaže tudi na to, da teoretični argumenti niso kulturno oziroma lokalno pogojeni (Nelken, 2010: 14–15), saj tudi predhodne

študije o drugih vidikih legitimnosti kažejo na podobne rezultate med Slovenijo in študijami v ZDA in Veliki Britaniji (Reisig in Meško, 2009; Šifrer et al., 2013).

3.1 Zbiranje podatkov

Anketa je bila izvedena na vzorcu polnoletnih mladostnikov (med 18. in 23. letom starosti) na šestih različnih slovenskih srednjih šolah (dve v Mariboru in štiri v Ljubljani). Pred začetkom raziskave smo vodstvom šol poslali prošnjo za odobritev izvajanja anketiranja. Člani raziskovalne skupine so anketo izvedli v novembru in decembru 2011. Pred izpolnjevanjem anketnega vprašalnika so člani raziskovalne skupine anketirance opozorili, da je njihovo sodelovanje popolnoma prostovoljno in da bo poskrbljeno za anonimnost njihovih odgovorov. Dobili so tudi navodila za izpolnjevanje anketnih vprašalnikov in člani raziskovalne skupine so odgovorili na njihova morebitna vprašanja. V povprečju so anketo izpolnjevali od 20 do 25 minut. Za končno obdelavo je bilo primernih 683 vprašalnikov. Zaradi nenaključnega vzorčenja ugotovitev ne moremo enostavno posploševati na celotno populacijo. Zaradi značilnosti vzorca so ugotovitve indikativne, saj testi ustreznosti vzorčenja, veljavnosti in zanesljivosti kažejo zadovoljive rezultate.

3.2 Spremenljivke in analiza podatkov

V okviru študije smo opravili faktorsko analizo vseh spremenljivk (lestvice) v vprašalniku⁸. Združeno spremenljivko *upoštevanje zakonov* sestavlja šest spremenljivk. Anketirance smo povprašali, kako pogosto so v zadnjih 12 mesecih prekršili različne zakone – od manjših prekrškov (»nezakonito odlaganje odpadkov«), prometnih prekrškov, zlorabe drog (»zloraba marihuane ali katere druge droge«), do resnejših kršitev (»nakup nečesa, kar bi lahko bilo ukradeno«). Podobne spremenljivke so bile uporabljene tudi v prejšnjih raziskavah (več v Reisig et al., 2007; Tyler, 2006). Postavljena so bila vprašanja zaprtega tipa, pri čemer so vprašani izbirali odgovore na lestvici od 1 (»pogosto«) do 4 (»nikoli«), višje številke izražajo večje upoštevanje zakonov. Združena spremenljivka ima trdne metrične lastnosti – pri analizi glavnih komponent so se spremenljivke porazdelile v eno komponento (lastna vrednost = 2,39, faktorska utež > 0,50). Prav tako je zanesljivost tega dela vprašalnika sprejemljiva (Cronbachov koeficient α = 0,69).

⁸ Opravili smo faktorsko analizo, ki je predstavljena v prispevku (Meško, Reisig in Tankebe, 2012), katerega nadgradnja je ta prispevek.

Naslednjo združeno spremenljivko *legitimnost policijske dejavnosti* sestavljata dve komponenti – dolžnost ubogati policijo (»morali bi storiti to, kar vam naroči policija, tudi če se ne strinjate« in »morali bi sprejeti odločitve policije, tudi če menite, da so napačne«) ter zaupanje v policijo (»policija v moji soseski je vredna zaupanja« in »ponosen sem na policijo v tej skupnosti«). Združeno spremenljivko *postopkovna pravičnost* prav tako sestavljata dve komponenti – kakovost obravnave (»policija je spoštljiva do državljanov, s katerimi pride v stik« in »policija vse ljudi obravnava z dostojanstvom«) ter kakovost odločanja (»policija se odloča na podlagi dejstev« in »policija razloži svoje odločitve ljudem, s katerimi ima opravka«). Obe združeni spremenljivki sta bili na podoben način uporabljeni že v prejšnjih raziskavah (več v Sunshine in Tyler, 2003). Postavljena vprašanja so bila zaprtega tipa, pri čemer so vprašani izražali svoje strinjanje s trditvami na lestvici od 1 (»sploh se ne strinjam«) do 4 (»popolnoma se strinjam«), višje številke izražajo višjo stopnjo zaznane legitimnosti policijske dejavnosti in bolj pozitivne sodbe o postopkovni pravičnosti. Stopnja zanesljivosti vprašanj je pri *legitimnosti policijske dejavnosti* (Cronbachov koeficient $\alpha = 0,63$) in pri *postopkovni pravičnosti* (Cronbachov koeficient $\alpha = 0,78$) zadovoljiva.

V raziskavo sta vključeni tudi dve spremenljivki, ki sta dokazano povezani z upoštevanjem zakonov – *nizka samokontrola* in *osebna morala*. Gottfredson in Hirschi (1990) trdita, da lahko kriminalno vedenje pripišemo razlikam v samokontroli. Ugotovitve številnih raziskav podpirajo njuno trditev in dokazujejo, da je nižja stopnja samokontrole povezana s kriminaliteto (Pratt in Cullen, 2000) in odklonskim vedenjem (Arneklev, Grasmick, Tittle in Bursik, 1993; Reisig in Pratt, 2011). Združeno spremenljivko tvori trinajst trditev, vključno z nadzorom impulzov (»pogosto reagiram brez, da bi pretehtal vse alternative«), samodisciplino (»želim si, da bi imel več samodiscipline«), zdravimi navadami (»zavračam tisto, kar je slabo zame«) in etiko delovnih navad (»sposoben sem učinkovito delati za dolgoročne cilje«) (Tangney, Baumeister in Boone, 2004). Anketiranci so na Likertovi lestvici od 1 (»sploh ne«) do 5 (»zelo«) opredelili, kako dobro jih opisujejo posamezne trditve. Kot je bilo pričakovati, je stopnja zanesljivosti tega dela vprašalnika sprejemljiva (Cronbachov koeficient $\alpha = 0,77$). V prejšnjih raziskavah je bilo ugotovljeno, da tudi *osebna morala* vpliva na upoštevanje zakonov (Tyler, 2006). V pričujoči raziskavi tvori združeno spremenljivko *osebna moralnost* 6 trditev. Na podlagi prejšnjih raziskav (več v Tyler, 2006: 190) smo anketirance spraševali po njihovem mnenju o resnosti nekaterih kršitev, na lestvici od 1 (»ni sporno«) do 3 (»zelo sporno«), pri čemer višje številke izražajo večjo resnost moralne obsodbe nespoštovanja zakonov (Cronbachov koeficient $\alpha = 0,63$).

V analizo sta vključeni tudi dve demografski spremenljivki – starost in spol (moški: 1 – »da«; 0 – »ne«). Prejšnje raziskave so namreč pokazale velike razlike med spoloma pri storitvah kaznivih dejanj (Heimer, 2000) in obratno razmerje med starostjo in kriminalno aktivnostjo (Hirschi in Gottfredson, 1983). Čeprav je velika večina anketirancev (77 odstotkov) starih 18 let, razlike vseeno obstajajo, zato smo anketirance prosili, naj svojo starost opredelijo na lestvici od 1 (»18 let«) do 5 (»22 let in več«).

V analizo so vključene tudi instrumentalne spremenljivke, in sicer *učinkovitost policije* in *moralna kredibilnost*. V prejšnjih raziskavah je bilo ugotovljeno, da so zaznave o tem, kako dobro policija obvladuje kriminaliteto, povezane z zaznano legitimnostjo (Sunshine in Tyler, 2003; Tankebe, 2008). Združena spremenljivka *učinkovitost policije* vsebuje tri trditve (npr.: »policija je uspešna pri nadzorovanju nasilne kriminalitete«), ki so porazdeljene v eno samo komponento (lastna vrednost = 1,55, faktorska utež > 0,60) in kažejo zadovoljivo stopnjo zanesljivosti tega dela vprašalnika (Cronbachov koeficient $\alpha = 0,52$). *Moralna kredibilnost* pa vsebuje eno samo trditev, pri kateri anketiranci izražajo svoje mnenje o tem, ali kazensko pravo pravično kaznuje tiste, ki so z moralnega vidika vredni graje (Robinson, 1995; Robinson, Goodwin in Reisig, 2010). Natančneje, prosili smo jih, da izrazijo stopnjo strinjanja (na lestvici od 1 – »sploh se ne strinjam« do 4 – »popolnoma se strinjam«) s trditvijo »večina prebivalcev moje soseske verjame, da so kriminalci kaznovani v tolikšni meri, kot si zaslužijo«. Pri obeh združenih spremenljivkah višje številke pomenijo bolj pozitivno oceno učinkovitosti policije oziroma višjo stopnjo prepričanja, da kazensko pravo pravično kaznuje tiste, ki so z moralnega vidika vredni graje.

4 Rezultati

Prva stopnja analize je zajemala ocenjevanje modela legitimnosti policije, in sicer z regresijsko analizo (Tabela 1), ki je pripomogla k uresničitvi dveh primarnih ciljev. Prvič, omogočila je rigorozni test hipoteze, da sodbe o postopkovni pravičnosti vplivajo na raven zaznave policije kot legitimne. T vrednost za koeficient postopkovne pravičnosti je statistično značilna. Glede na standardizirani regresijski koeficient (β) lahko ugotovimo, da povišanje postopkovne pravičnosti za en standardni odklon povzroči za 0,41 standardnega odklona višjo legitimnost policijske dejavnosti. Relativno velik učinek postopkovne pravičnosti poudarja izjemen pomen poštene in nepristranske obravnave ljudi v policijskih postopkih. Na primer, moč učinka postopkovne pravičnosti je približno 2,7-krat večja od naslednje najmočnejše korelacije (tj. učinkovitost policije). V smislu razlagalne moči predsta-

vlja postopkovna pravičnost (združena spremenljivka) 90,7 odstotka pojasnjene variance v modelu. Treba je še poudariti, da variančni inflacijski faktor neodvisnih spremenljivk v modelu ni presegel vrednosti 2 (povprečni VIF - 1,27), kar ovrže skrb glede kolinearnosti spremenljivk (Field, 2009). Predstavljene ugotovitve nedvoumno kažejo, da sodbe o poštenu obravnavi in odločanju policistov v policijskih postopkih močno vplivajo na zaznano legitimnost med polnoletnimi mladostniki v Sloveniji.

Tabela 1: Linearni regresijski model legitimnosti policijske dejavnosti

Spremenljivke	Legitimnost policijske dejavnosti		
	b (se)	β	t vrednost
Postopkovna pravičnost	0,30 (0,03)	0,41	10,23**
Moški	-0,32 (0,16)	-0,07	-2,02*
Starost	-0,22 (0,11)	-0,07	-2,10*
Učinkovitost policije	0,19 (0,05)	0,15	3,99**
Moralna kredibilnost	0,22 (0,11)	0,07	2,02*
Konstanta	3,82 (0,42)	---	9,12**
F-test R ²		58,08** 0,30	

Opomba: Stolpci so nestandardizirani regresijski koeficienti (b), standardne napake (se) v oklepajih in standardizirani regresijski koeficienti (β).

* $p < 0,05$, ** $p < 0,01$ (dvostranski test).

Drugi cilj regresijskega modela, predstavljenega v Tabeli 1, je oceniti primernost dveh zunanjih dejavnikov - policijske učinkovitosti in moralne kredibilnosti - za vlogo instrumentalnih spremenljivk, in sicer ob tehnični zahtevi, da sta obe spremenljivki eksplicitno empirično povezani z legitimnostjo policijske dejavnosti. Testna statistika v Tabeli 1 kaže, da tisti anketiranci, ki zaznavajo policiste kot bolj učinkovite v boju proti kriminalu, in tisti, ki ocenjujejo pravosodni sistem kot moralno bolj kredibilen, bolje ocenjujejo legitimnost policijske dejavnosti. Sklenemo lahko torej, da sta oba dejavnika primerna za vlogo instrumentalnih spremenljivk. Tako sta izračunani vrednosti iz regresijskega modela shranjeni in podatki se obravnavajo kot instrumentalna notranja spremenljivka. V naslednjih korakih analize opisana operacionalizacija legitimnosti policijske dejavnosti nadomesti združeno spremenljivko, sestavljeno iz štirih spremenljivk. S tem je zagotovljeno, da so napake enačbe nekorelirane in da

je omogočena nepristranska ter dosledna ocena parametrov. Uporaba takšnega analitičnega pristopa, da bi se izognili pomislekom v zvezi z endogenostjo, je pogosta tudi na drugih področjih, na primer gospodarstva in financ (glej npr. Irwin in Terviö, 2002; Mueller, 2010).

V Tabeli 2 so predstavljene tri regresijske enačbe. Model 1 testira, ali legitimnost policijske dejavnosti vpliva na upoštevanje zakonov, pri čemer sta izpuščeni dve znani razsežnosti kršenja zakonov (tj. nizek samonadzor in osebna moralnost). Rezultati Modela 1 služijo kot uporabno izhodišče za primerjavo parametrov iz enačbe, ki vsebuje instrumentalno spremenljivko (Model 2) in dve razsežnosti kriminalitete (Model 3). Kot je bilo mogoče pričakovati, je v Modelu 1 razmerje med legitimnostjo policijske dejavnosti in upoštevanjem zakonov statistično značilno ($p < 0,01$) in pozitivno, oziroma ko zaznave legitimnosti policijske dejavnosti naraščajo, narašča tudi upoštevanje zakonov. Učinki obeh izmerjenih razsežnosti, uporabljenih za operacionalizacijo legitimnosti na upoštevanje zakonov, so bili ocenjevani tudi neodvisno (ni prikazano). Podobno kot v prejšnjih raziskavah variirajo velikosti učinkov. Natančneje, regresijska ocena zaupanja v policijo je značilna pri stopnji 0,01 ($\beta = 0,25$; $t = 6,65$), dolžnost ubogati policijo pa ne doseže statistične značilnosti ($p = 0,58$). Izpostavljamo še dve drugi ugotovitvi - prvič, statistična značilnost F-testov za Model 1 in Model 3 kaže, da pojasnjene variance ne gre pripisovati naključju, in drugič, dejanski delež pojasnjene variance Modela 1 je nizek (9 odstotkov).

Tabela 2: Linearni regresijski model upoštevanja zakonov

Spremenljivke	Upoštevanje zakonov					
	Model 1		Model 2		Model 3	
	b (se)	t vrednost	b (se)	t vrednost	b (se)	t vrednost
Moški	-1,40 (0,25)	-5,67**	-1,38 (0,25)	-5,55**	-1,19 (0,21)	-5,53**
Starost	-0,12 (0,25)	-0,69	-0,07 (0,17)	-0,41	-0,05 (0,14)	-0,38
Legitimnost policijske dejavnosti	0,30 ^a (0,05) [0,21]	5,65	0,47 ^b (0,10) [0,18]	4,80**	0,21 ^a (0,05) [0,15]	4,61**
Nizka samokontrola	---	---	---	---	-0,16 (0,01) [-0,39]	-12,18**
Osebnostna moralnost	---	---	---	---	0,36 (0,04) [0,27]	8,14**
Konstanta	17,00 (0,60)	28,50**	15,27 (1,03)	14,86**	18,62 (0,99)	18,89**
<i>F</i> -test R ²	22,82** 0,09		19,86** 0,08		72,97** 0,35	

a Združena spremenljivka, sestavljena iz štirih spremenljivk

b Instrumentalna spremenljivka

Opomba: Vnosi so nestandardizirani regresijski koeficienti (*b*), standardne napake (*se*) v oklepajih in standardizirani regresijski koeficienti (β) v oglatih oklepajih.

* $p < 0,05$, ** $p < 0,01$ (dvostranski test).

V Modelu 2 je uporabljena instrumentalna različica legitimnosti policijske dejavnosti. Rezultati Sarganovega testa potrjujejo ničelno hipotezo, da instrumentalna spremenljivka legitimnost policijske dejavnosti ne korelira z ostanki ($\chi^2 = 0,053$, $p = 0,77$), kar vodi do zaključka, da je spremenljivka legitimnost policijske dejavnosti v Modelu 2 resnično eksogena. Testna statistika kaže, da učinek legitimnosti policijske dejavnosti na upoštevanje zakonov ostaja (t vrednost = 4,80). Na splošno je učinek legitimnosti policijske dejavnosti v Modelu 2 zelo podoben učinku v Modelu 1, čeprav je moč učinka približno za 14 odstotkov šibkejša ob uporabi instrumentalne različice legitimnosti policijske dejavnosti. To pomeni minimalno odstopanje velikosti učinka. Skratka, endogenost ne predstavlja problema, zato je v nadaljnji analizi uporabljena združena spremenljivka legitimnost policijske dejavnosti sestavljena iz štirih spremenljivk.

Model 3 testira, ali ostaja učinek legitimnosti policijske dejavnosti na upoštevanje zakonov tudi ob upoštevanju dveh znanih razsežnosti kršenja zakonov - nizke samokontrole in osebne morale. Treba je še poudariti, da so skrbi glede ko-

linearnosti spremenljivk ovržene (povprečni VIF = 1,05). Iz primerjave ocen parametrov (tj. Model 1 z Modelom 3) je razvidno, da vključitev samokontrole in moralnosti zmanjša vrednost standardiziranega koeficienta legitimnosti policijske dejavnosti za približno 28,6 odstotkov. T vrednost za legitimnost policijske dejavnosti ostaja statistično značilna pri stopnji 0,01. Te ugotovitve kažejo, da je učinek legitimnosti policijske dejavnosti precej robusten in ni niti odločilno povezan niti prepleten z variacijami v osebni moralnosti ali samokontroli. Primerjalno gledano, je učinek legitimnosti policijske dejavnosti na upoštevanje zakonov manj izrazit. Vrednost standardiziranega koeficienta nizke samokontrole je 2,6-krat večji, standardiziran učinek osebne moralnosti pa je 80 odstotkov večji. Determinacijski koeficient (R^2) vseh treh modelov kaže na velik pomen samokontrole in moralnosti. Delež pojasnjene variance naraste za skoraj štirikrat, ko vključimo v model nizko stopnjo samokontrole in osebne moralnosti. Ugotovitve kažejo, da so zaznave legitimnosti policijske dejavnosti pomembne za razumevanje upoštevanja zakonov med polnoletnimi mladostniki v Sloveniji.

Nabor empiričnih ugotovitev je konsistenten, ostajajo pa odprta vprašanja o robustnosti učinka legitimnosti policijske dejavnosti. Poudarjen je pojasnjevalni obseg legitimnosti policijske dejavnosti. Ali po prilagoditvi za ostale neodvisne spremenljivke pri vseh šestih specifičnih zvrsteh upoštevanja zakonov (npr. kraja, promet, droge) še lahko govorimo o obstoju učinka legitimnosti policijske dejavnosti? To je pomembno vprašanje. Analize, ki smo jih predstavili do zdaj, se močno zanašajo na združeno spremenljivko upoštevanje zakonov, pri tem pa lahko ostanejo prikriti variacije velikosti učinka legitimnosti policijske dejavnosti na različne zvrsti upoštevanja zakonov. Regresijski modeli, predstavljeni v Tabeli 3, osvetljujejo to področje.

Ta zaključek je podprt tudi s podatkom, da sta povprečna učinka nizke samokontrole (povprečna vrednost $\beta = 0,24$) in osebne moralnosti (povprečna vrednost $\beta = 0,17$) veliko močnejša. Obe razsežnosti imata močnejši vpliv kot legitimnost policijske dejavnosti tudi v tem, da je vsaka od razsežnosti značilno ($p < 0,01$) povezana z vsemi šestimi zvrstmi upoštevanja zakonov. Na podlagi rezultatov, predstavljenih v Tabeli 3, lahko sklenemo, da stopnja legitimnosti policijske dejavnosti, ki jo zaznavajo polnoletni mladostniki v Sloveniji, vpliva na stopnjo njihovega upoštevanja zakonov neodvisno od vpliva znanih razsežnosti kršenja zakonov.

Tabela 3: Regresijski model specifičnih zvrsti upoštevanja zakonov (samonaznanitev)

Spremenljivke	Odpadki	Hrup	Promet	Tatvina	Alkohol	Droge
	b (se)	b (se)	b (se)	b (se)	b (se)	b (se)
Moški spol	0,07 (0,07)	-0,28** (0,06)	-0,34** (0,07)	-0,15** (0,05)	-0,24** (0,07)	-0,25** (0,06)
Starost	0,00 (0,05)	0,06 (0,04)	-0,09 (0,05)	-0,05 (0,03)	0,05 (0,05)	-0,02 (0,04)
Legitimnost policijske dejavnosti	0,04** (0,01) [0,11]	0,05** (0,01) [0,13]	0,02 (0,02) [0,05]	0,02* (0,01) [0,07]	0,04* (0,02) [0,08]	0,04** (0,01) [0,10]
Nizka samokontrola	-0,03** (0,00) [-0,22]	-0,03** (0,00) [-0,26]	-0,02** (0,01) [-0,17]	-0,01** (0,00) [-0,16]	-0,04** (0,00) [-0,31]	-0,03** (0,00) [-0,30]
Osebna moralnost	0,08** (0,01) [0,22]	0,06** (0,01) [0,18]	0,05** (0,02) [0,12]	0,03** (0,01) [0,11]	0,07** (0,02) [0,18]	0,07** (0,01) [0,19]
Konstanta	2,10** (0,31)	3,00** (0,29)	3,07** (0,34)	3,75** (0,22)	3,24** (0,33)	3,47** (0,29)
F-test R ²	20,64** 0,13	33,02** 0,20	15,18** 0,10	11,48** 0,08	30,80** 0,19	33,46** 0,20

Opomba: Vnosi so nestandardizirani regresijski koeficienti (b), standardne napake (se) v oklepajih in standardizirane regresijske koeficiente (β) v oglatih oklepajih.

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$ (dvostranski test)

Skladno s pričakovanji je legitimnost policijske dejavnosti značilno ($p < 0,05$) in pozitivno povezana z upoštevanjem zakonov v zvezi z odlaganjem odpadkov, povzročanjem hrupa, kupovanjem ukradenih predmetov ter zlorabo alkohola in drog. T vrednost legitimnosti policijske dejavnosti znotraj modela upoštevanja prometnih predpisov ni statistično značilna ($p = 0,16$). Na splošno pojasnjevalna moč procesnega modela obstaja, vendar pa moč učinka legitimnosti policijske dejavnosti v vseh šestih regresijskih modelih, ki obravnavajo upoštevanje zakonov glede specifičnih kršitev (Tabela 3), kaže, da so povezave zmerne (povprečna vrednost $\beta = 0,09$).

5 Razprava

Pričujoča študija na več ravneh presega do sedaj opravljene raziskave procesnega modela postopkovne pravičnosti. V dopolnitev predhodnih raziskav v slovenskem prostoru, ta študija ponovno testira pričakovano pozitivno korelacijo med razsodbami o postopkovni pravičnosti in legitimnostjo policijske dejavnosti. Prav tako smo poskušali ugotoviti, ali legitimnost policijske dejavnosti vpliva na upoštevanje zakonov. Širše gledano, pričujoča študija pojasnjuje multivariatni model upoštevanja zakonov, ki vsebuje dve znani razsežnosti

kršenja zakonov (tj. nizka samokontrola in osebna moralnost), in ugotavlja učinke legitimnosti policijske dejavnosti na upoštevanje zakonov (npr. odlaganje odpadkov, povzročanje hrupa, kršitve v prometu, tatvine, zlorabo alkohola in drog). Rezultati regresijskih analiz so na splošno skladni s pričakovanji, čeprav je natančnejša analiza razkrila, da je učinek legitimnosti policijske dejavnosti na upoštevanje prometnih predpisov ničen, medtem ko vpliva na druge kršitve zakonov. Glede na te rezultate poudarjamo tri področja, ki zahtevajo dodatno obravnavo.

Prvič, rezultati so zelo podobni ugotovitvam drugih neameriških študij - iz Avstralije (Murphy in Cherney, 2012a), Jamajke (Reisig in Lloyd, 2009) ter Anglije in Walesa (Jackson et al., 2012) - kar gre šteti v korist možnosti posploševanja procesnega modela postopkovne pravičnosti. Smith (2007: 31) pa trdi, da postopkovna pravičnost ni »edini ali osrednji temelj legitimnosti v vseh družbah na vsaki stopnji njihovega razvoja«. Očitno podobno velja za legitimnost in upoštevanje zakonov. Na primer, v večini neameriških študij se testira uporabnost omejenega nabora vnaprej določenih dejavnikov (npr. postopkovna pravičnost in legitimnost). Dejavniki, vezani na specifično državo, so navadno obravnavani kot eksogene spremenljivke in so tako večinoma zanemarljeni. V prihodnje bi morali raziskovalci vključiti v analize tudi vpliv lokalnih dejavnikov. Na tak način bi lahko, ne samo bolj robustno testirali Tylerjeve hipoteze (glej npr. Reisig in Lloyd, 2009: 56), ampak tudi potencialno razširili meje raziskovanja procesnega modela postopkovne pravičnosti.

Drugo odprto vprašanje se nanaša na vlogo legitimnosti pri upoštevanju zakonov. Najpogosteje temeljijo sklepi o povezavi legitimnost - podrejanje na splošni teoriji procesnega modela postopkovne pravičnosti, ki pojasnjuje upoštevanje vseh vrst zakonov v času in prostoru. V pričujoči študiji legitimnost policije ni vplivala na upoštevanje prometnih predpisov. V kombinaciji z ostalimi študijami (npr. Papachristos et al., 2012) lahko sklepamo, da bi se bilo bolj preudarno in smiselno izogniti obravnavanju procesnega modela kot splošne teorije in jo raje obravnavati kot teorijo »srednjega domača« z omejenim pojasnjevalnim obsegom (glej Boudon, 1991). Nadaljnji zaplet se pojavi zaradi možnosti, da utegne spoštovanje zakonov, pojasnjeno z legitimnostjo, variirati glede na različne družbene okoliščine.

Tretje vprašanje se nanaša na način, kako je zasnovana legitimnost. V zadnjem času se namreč pojavlja nasprotni konceptualni pristop. Temelječ na Beethamovem (1991a) delu, Bottoms in Tankebe (2012) trdita, da sta legitimnost in dolžnost konceptualno različna. Občutek dolžnosti ubogati navodila policije je mogoče pojasniti z množico dejavnikov, vključujoč legitimnost, strah in nemoč. Bottoms in Tankebe

(2012) predpostavljata, da je legitimnost policije večrazsežna in obsega postopkovno pravičnost, distributivno pravičnost, učinkovitost in zakonitost. Našteto naj bi napovedovalo upoštevanje zakonov - neodvisno ali po zaznani dolžnosti, kar potrjujejo ugotovitve londonske študije (Tankebe, 2013). Od prihodnjih študij se pričakuje, da bodo prispevale k naraščajočemu obsegu literature o temi procesni model postopkovne pravičnosti.

Kljub ugotovljenim ugotovitvam te študije, ki so v skladu s Tylerjevo teorijo o legitimnosti, je treba omeniti tudi nekaj omejitev. Prva je ta, da so bili za testiranje usmerjenih hipotez uporabljeni presečni podatki. Čeprav rezultati podpirajo specificirane usmerjene hipoteze, so povezave po svoji naravi korelacijske (ne vzročne), te ugotovitve pa so skladne s preteklimi longitudinalnimi raziskavami (glej npr. Tyler, 2006). To pomeni, da legitimnost in nekatere z legitimnostjo povezane spremenljivke delujejo podobno (z različno intenziteto) v različnih družbah. Naslednja možna omejitev je v tem, da so podatki nenaključni, kar omejuje posploševanje ugotovitev na širšo populacijo, vendar kljub temu koeficienti ustreznosti vzorčenja, podatki o zanesljivosti in robustnosti konstruktov kažejo, da je študijo možno razlagati kot veljavno za mlade ljudi. Seveda pa sta izziva za naprej uporaba in kombinacija rezultatov ankete z drugimi podatki (npr. European Social Survey o legitimnosti in zaupanju v policijo in pravosodje, ki so jo začeli izvajati po zaključenem projektu Euro-Justis) (Hough in Sato, 2011) in novem projektu o zaupanju in legitimnosti pravosodja – FIDUCIA (Jackson et al., 2013). Težavo enostranskosti podatkov (glej Podsakoff, MacKenzie in Podsakoff, 2012: 548) lahko zmanjšamo, če kombiniramo podatke iz anket s podatki iz drugih virov, na primer iz javnih evidenc, podatkov iz opazovanj in podobno. To je izziv za nadaljevanje raziskovanja na tem področju, saj bodo novejši reprezentativni podatki o legitimnosti in zaupanju v policijo in pravosodje v Evropi (v okviru *European Social Survey* oziroma *Slovenskega javnega mnenja*) omogočali evropske primerjalne študije s Slovenijo.

Literatura

1. Arneklev, B. J., Grasmick, H. G., Tittle, C. R. in Bursik, R. J. (1993). Low self-control and imprudent behavior. *Journal of Quantitative Criminology*, 9(3), 225–247.
2. Beetham, D. (1991a). Max Weber and the legitimacy of the modern state. *Analyse & Kritik*, 13(1), 34–45.
3. Beetham, D. (1991b). *The legitimation of power*. London: Macmillan.
4. Bottoms, A. in Tankebe, J. (2012). Beyond procedural justice: A dialogic approach to legitimacy in criminal justice. *Journal of Criminal Law and Criminology*, 102(1), 101–152.
5. Boudon, R. (1991). What middle-range theories are. *Contemporary Sociology*, 20(4), 519–522.

6. Bradford, B., Huq, A., Jackson, J. in Roberts, B. (v tisku). What price fairness when security is at stake? Legitimacy in South Africa. *Regulation and Governance*. doi: 10.1111/rego.12012
7. Buhlmann, M. in Kunz, R. (2011). Confidence in the judiciary: Comparing the independence and legitimacy of judicial systems. *West European Policy*, 34(2), 317–345.
8. Fagan, J. in Tyler, T. R. (2005). Legal socialization of children and adolescents. *Social Justice Research*, 18(3), 217–242.
9. Field, A. (2009). *Discovering statistics using SPSS*. Los Angeles: Sage.
10. Gerber, T. P. in Mendelson, S. E. (2008). Public experiences of police violence and corruption in contemporary Russia: A case of predatory policing? *Law & Society Review*, 42(1), 1–44.
11. Goodman-Delahunty, J. (2010). Four ingredients: New recipes for procedural justice in Australian policing. *Policing*, 4(4), 403–410.
12. Gottfredson, M. R. in Hirschi, T. (1990). *A general theory of crime*. Stanford: Stanford University Press.
13. Heimer, K. (2000). Changes in the gender gap in crime and women's economic marginalization. V *Criminal Justice 2000. Vol. 1, The nature of crime: Continuity and change* (str. 427–483). Washington: National Institute of Justice.
14. Hinds, L. in Murphy, K. (2007). Public satisfaction with police: Using procedural justice to improve police legitimacy. *Australian and New Zealand Journal of Criminology*, 40(1), 27–43.
15. Hirschi, T. in Gottfredson, M. (1983). Age and the explanation of crime. *American Journal of Sociology*, 89(3), 552–584.
16. Hough, M. in Sato, M. (2011). *Trust in justice: Why it is important for criminal policy, and how it can be measured: Final report of the Euro-Justis project*. Helsinki: HEUNI.
17. Irwin, D. A. in Terviö, M. (2002). Does trade raise income? Evidence from the twentieth century. *Journal of International Economics*, 58(1), 1–18.
18. Jackson, J., Bradford, B., Stanko, E. A. in Hohl, K. (2012). *Just authority? Trust in the police in England and Wales*. Oxford: Routledge.
19. Jackson, J., Kuha, J., Hough, M., Bradford, B., Hohl, K. in Gerber, M. M. (2013). *Trust and legitimacy across Europe: A FIDUCIA report on comparative public attitudes towards legal authority*. Pridobljeno na http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2272975
20. Jonathan-Zamir, T. in Weisburd, D. (2013). The effects of security threats on antecedents of police legitimacy: Findings from a quasi-experiment in Israel. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 50(1), 3–32.
21. Kaina, V. (2008). Legitimacy, trust and procedural fairness: Remarks on Marcia Grimes' study. *European Journal of Political Research*, 47(4), 510–521.
22. Kaufman, A. (1994). *Uvod v filozofijo prava*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
23. Kochel, T. R., Parks, R. B. in Mastrofski, S. M. (2013). Examining police effectiveness as a precursor to legitimacy and cooperation with police. *Justice Quarterly*, 30(5), 895–925.
24. Lind, E. A. in Tyler, T. (1988). *The social psychology of procedural justice*. New York: Plenum.
25. Matheson, C. (1987). Weber and the classification of forms of legitimacy. *British Journal of Sociology*, 38(2), 199–215.
26. Meško, G. in Klemenčič, G. (2007). Rebuilding legitimacy and police professionalism in an emerging democracy: The Slovenian experience. V T. R. Tyler (ur.), *Legitimacy and criminal justice: International perspectives* (str. 84–114). New York: Russell Sage Foundation.
27. Meško, G., Reisig, M. D. in Tankebe, J. (2012). Postopkovna pravičnost, legitimnost policije in sodelovanje javnosti s pravosodnimi organi. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 63(2), 112–123.
28. Meško, G., Sotlar, A., Lobnikar, B., Jere, M. in Tominc, B. (2012). *Občutek ogroženosti in vloga policije pri zagotavljanju varnosti na lokalni ravni: CRP (V5-1038 A): poročilo ciljnega raziskovalnega projekta*. Ljubljana: Fakulteta za varnostne vede.
29. Mueller, E. (2010). Returns to private equity: Idiosyncratic risk does matter! *Review of Finance*, 15(3), 545–574.
30. Murphy, K. in Cherney, A. (2012a). Fostering cooperation with the police: How do ethnic minorities in Australia respond to procedural justice-based policing? *Australian & New Zealand Journal of Criminology*, 44(2), 235–257.
31. Murphy, T. in Cherney, A. (2012b). Understanding cooperation with police in a diverse society. *British Journal of Criminology*, 52(1), 181–201.
32. Nelken, D. (2010). *Comparative criminal justice: Making sense of difference*. London: Sage.
33. Papachristos, A. V., Meares, T. L. in Fagan, J. (2012). Why do criminals obey the law? The influence of legitimacy and social networks on active gun offenders. *Journal of Criminal Law and Criminology*, 102(2), 397–440.
34. Piquero, A., Fagan, J., Mulvey, E. P., Steinberg, L. in Odgers, C. (2005). Developmental trajectories of legal socialization among serious adolescent offenders. *Journal of Criminal Law and Criminology*, 96(1), 267–298.
35. Podsakoff, P. M., MacKenzie, S. B. in Podsakoff, N. P. (2012). Sources of method bias in social science research and recommendations on how to control it. *Annual Review of Psychology*, 63, 539–569.
36. Pratt, T. C. in Cullen, F. T. (2000). The empirical status of Gottfredson and Hirschi's general theory of crime. *Criminology*, 38(3), 931–964.
37. Reisig, M. D. in Lloyd, C. (2009). Procedural justice, police legitimacy, and helping the police fight crime. *Police Quarterly*, 12(1), 42–62.
38. Reisig, M. D. in Meško, G. (2009). Procedural justice, legitimacy, and prisoner misconduct. *Psychology, Crime & Law*, 15(1), 41–59.
39. Reisig, M. D. in Pratt, T. C. (2011). Low self-control and imprudent behavior revisited. *Deviant Behavior*, 32(7), 589–625.
40. Reisig, M. D., Bratton, J. in Gertz, M. G. (2007). The construct validity and refinement of process-based policing measures. *Criminal Justice and Behavior*, 34(8), 1005–1028.
41. Reisig, M. D., Tankebe, J. in Meško, G. (2012). Procedural justice, police legitimacy, and public cooperation with the police among young Slovene adults. *Varstvoslovje*, 14(2), 147–164.
42. Reisig, M. D., Wolfe, S. E. in Holtfrete, K. (2011). Legal cynicism, legitimacy, and criminal offending: The non-confounding effect of low self-control. *Criminal Justice and Behavior*, 38(12), 1170–1184.
43. Reisig, M. D., McCluskey, J. D., Mastrofski, S. D. in Terrill, W. (2004). Suspect disrespect toward the police. *Justice Quarterly*, 21(1), 241–268.
44. Robinson, P. H. (1995). Moral credibility and crime. *Atlantic Monthly*, 275(3), 72–78.
45. Robinson, P. H., Goodwin, G. P. in Reisig, M. D. (2010). The disutility of injustice. *New York University Law Review*, 85(6), 1940–2033.
46. Rothschild, J. (1977) Observations on legitimacy in contemporary Europe. *Political Science Quarterly*, 92(3), 487–501.

47. Smith, D. J. (2007). The foundations of legitimacy. V T. R. Tyler (ur.), *Legitimacy and criminal justice: International perspectives* (str. 30–58). New York: Russell Sage Foundation.
48. Sunshine, J. in Tyler, T. R. (2003). The role of procedural justice and legitimacy in shaping public support for policing. *Law and Society Review*, 37(3), 513–547.
49. Šifrer, J., Meško, G. in Bren, M. (2013). Zakaj mladi spoštujejo zakon – empirična izhodišča Tylerjeve teorije. *Varstvoslovje*, 15(1), 45–63.
50. Tangney, J. P., Baumeister, R. F. in Boone, A. L. (2004). High self-control predicts good adjustment, less pathology, better grades, and interpersonal success. *Journal of Personality*, 72(2), 271–324.
51. Tankebe, J. (2008). Police effectiveness and police trustworthiness in Ghana: An empirical appraisal. *Criminology & Criminal Justice*, 8(2), 185–202.
52. Tankebe, J. (2009). Public cooperation with the police in Ghana: Does procedural fairness matter? *Criminology*, 47(4), 1265–1293.
53. Tankebe, J. (2013). Viewing things differently: The dimensions of public perceptions of police legitimacy. *Criminology*, 51(1), 103–135.
54. Tičar, B., Bohinc, R. in Nahtigal, M. (2010). Recepcija rimske antične vrednote fides – poštenosti in zvestobe dani besedi – v sodobnem slovenskem upravnem pravu. *Acta Histriae*, 18(4), 874–864.
55. Toš, N. (ur.) (1999). *Vrednote v prehodu II: slovensko javno mnenje 1990–1998*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, Inštitut za družbene vede, Center za raziskovanje javnega mnenja.
56. Toš, N. (ur.) (2004). *Vrednote v prehodu III: slovensko javno mnenje 1999–2004*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, Inštitut za družbene vede, Center za raziskovanje javnega mnenja.
57. Toš, N. (ur.) (2009). *Vrednote v prehodu IV: slovensko javno mnenje 2004–2009*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, Inštitut za družbene vede, Center za raziskovanje javnega mnenja.
58. Tyler, T. (1990). *Why people obey the law*. New Haven: Yale University Press.
59. Tyler, T. R. (2003). Procedural justice, legitimacy, and the effective rule of law. *Crime and Justice: A Review of Research*, 30, 283–357.
60. Tyler, T. R. (2006). *Why people obey the law*. Princeton: Princeton University Press.
61. Tyler, T. R. (2011). Trust and legitimacy: Policing in the USA and Europe. *European Journal of Criminology*, 8(4), 254–266.
62. Tyler, T. R. in Fagan, J. (2008). Legitimacy and cooperation: Why do people help the police fight crime in their communities? *Ohio State Journal of Criminal Law*, 6(1), 231–275.
63. Tyler, T. in Huo, Y. (2002). *Trust in the law: Encouraging public cooperation with the police and courts*. New York: Russell Sage Foundation.
64. Tyler, T. R. in Wakslak, C. J. (2004). Profiling and police legitimacy: Procedural justice, attributions of motive, and acceptance of police authority. *Criminology*, 42(2), 253–282.
65. Weber, M. (1978). *Economy and society: An outline of interpretive sociology*. Berkeley: University of California Press.
66. Wrong, D. H. (1994). *The problem of order*. New York: Free Press.

Impact of Procedural Justice and Police Legitimacy on Compliance with Law among Slovenian Adolescents

Gorazd Meško, Ph.D., Full Professor of Criminology, Faculty of Criminal Justice and Security, University of Maribor, Slovenia. E-mail: gorazd.mesko@fvv.uni-mb.si

Justice Tankebe, Ph.D., Researcher, Institute of Criminology, University of Cambridge, United Kingdom. E-mail: jt340@cam.ac.uk

Maja Jere, Ph.D., Assistant Professor of Security Studies, Faculty of Criminal Justice and Security, University of Maribor, Slovenia. E-mail: maja.jere@fvv.uni-mb.si

Katja Eman, Ph.D., Assistant Professor of Criminology, Faculty of Criminal Justice and Security, University of Maribor, Slovenia. E-mail: katja.eman@fvv.uni-mb.si

Michael D. Reisig, Ph.D., Full Professor of Criminology, School of Criminology and Criminal Justice, Arizona State University, United States of America. E-mail: reisig@asu.edu

Among researchers, there is an increasing number of attempts to understand compliance with law, especially an interest in the impact of procedural justice and legitimacy of policing. A growing list of studies on legitimacy shows increasing numbers of empirical tests of a procedural justice model. The model, designed by Tom Tyler, still raises questions about its universal validity. Latter is the purpose of the present study that tested the procedural justice model on a sample of Slovenian adolescents. For this we used a cross-sectional analysis of data from a study on a sample of 638 Slovenian secondary school students and created regression models. In regards to the compliance with law among the Slovenian adolescents, we found out that 1) procedural justice judgements have a significant impact on an individual's perception of the policing legitimacy; and 2) based on the policing legitimacy, it is possible to explain the different kinds of law-abiding behaviour. The study utilizes a multivariate model of compliance with law and confirms the impact of police legitimacy on compliance with law. This finding represents an important beginning for police activities in the future, and attitudes and actions of police officers have a significant impact on adolescents' views about the legitimacy of policing and the police in general. Despite the fact that this study clarifies the multivariate model of compliance with law and that the results confirm the general validity of the procedural justice model, to generalize the findings to a wider population in Slovenia further study and analyses are required.

Keywords: compliance with law, procedural justice, legitimacy of policing, Slovenia

UDC: 340.114+351.74/.76(497.4)

Potrošnja medijskih novic o kriminaliteti in stališča do kriminalitete: kvalitativna študija

Karmen Erjavec¹

Obstoječe raziskave o vplivu medijev na oblikovanje stališč do kriminalitete in strahu pred kriminaliteto so razen redkih izjem (Boda in Szabó, 2011) predvsem kvantitativne. Še vedno ni podrobno raziskano, kako občinstvo sprejema, filtrira in interpretira medijska sporočila, zato skuša članek na podlagi kvalitativne raziskave ugotoviti, kakšno vlogo imajo novičarski mediji in drugi intervenirajoči dejavniki pri oblikovanju stališč občinstva do kriminalitete in strahu pred kriminaliteto. Članek predstavlja pristope k proučevanju odnosa med medijsko potrošnjo ter stališči do kriminalitete in strahom pred kriminaliteto, temelji pa na ugotovitvah recepcijskih študij. 84 udeležencev iz Ljubljane je bilo intervjuvanih v 13 fokus skupinah. Ugotovitve kažejo, da je večina udeležencev pridobila informacije o kriminaliteti iz množičnih medijev. Udeleženci so uporabljali diskurz o kriminaliteti, ki je bil zelo podoben dominantnemu medijskemu diskurzu o njej, zato lahko sklepamo, da mediji vplivajo na oblikovanje stališč o kriminaliteti. Udeleženci so izrazili stališče, da splošno naraščajo vse oblike kriminalitete, še posebej kriminaliteta z elementi nasilja, gospodarska kriminaliteta in politična korupcija, čeprav uradni statistični podatki tega ne dokazujejo. Udeleženci menijo, da mediji močno vplivajo na oblikovanje stališč o kriminaliteti, vendar ne na njihova stališča. Ključna ugotovitev raziskave je, da vpliv medijev na oblikovanje stališč o kriminaliteti in strahu pred kriminaliteto ni neposreden, ampak filtriran z družbenimi, skupinskimi, medosebnimi in individualnimi interpretativnimi procesi.

Ključne besede: kriminaliteta, stališča do kriminalitete, strah pred kriminaliteto, mediji, medijska potrošnja, vpliv medijev, Slovenija

UDK: 343.9:659.3(497.4)

1 Uvod

Številni kriminologi (npr. Bohm, 1986; Dowler, 2003; Eschholz, 1997; Heath in Gilbert, 1996; Pfeiffer, Windzio in Kleimann, 2005; Surrette, 1998) in komunikologi (npr. Cohen, 1972; Fishman, 1978; Gerbner, Gross, Morgan in Signorielli, 1986) že desetletja proučujejo odnos med mediji in kriminaliteto in se osredotočajo na vprašanja, kako medijska potrošnja vpliva na oblikovanje stališč o kriminaliteti, kazensko-pravosodnih institucij in strahu pred kriminaliteto. Pri tem utemeljujejo svoj argument o velikem vplivu množičnih medijev na treh predpostavkah (Chadee in Ditton, 2005): večina ljudi nima neposredne osebne izkušnje z nasilno kriminaliteto, zato so glavni viri za oblikovanje stališč o kriminaliteti posredni; množični mediji so ključni viri informacij večini prebivalcev razvitih družb; novičarski mediji objavljajo velik delež prispevkov o kriminaliteti, ki jo predstavljajo popačeno. Te predpostavke zelo verjetno veljajo tudi za Slovenijo. Zadnji razpoložljivi podatki viktimizacijske študije iz leta 2000 kažejo, da znaša delež žrtev nasilne kriminalitete (napad, grožnje in ropi) v enoletnem obdobju 5,6 odstotka, kar je trikrat manj kot delež žrtev premoženjske kriminalitete (16,7 odstotka)

(Umek, 2004). Poročilo o delu policije za leto 2012 navaja, da znaša število hudo poškodovanih oseb v Sloveniji 286, število lahko poškodovanih pa skoraj devetkrat več, tj. 2.553 (Policija, 2013). Prebivalci Slovenije pridobijo večino informacij o družbenih dogodkih iz množičnih medijev (Volčič in Erjavec, 2012). Slovenski novičarski mediji tudi pogosto objavljajo prispevke o kriminaliteti. Na primer, Prpič je v analizi dnevno-informativnih oddaj na javni in komercialni televiziji ugotovil, da so prispevki o kriminaliteti na tretjem mestu po številu objavljenih prispevkov za prispevki na področjih notranje politike in vojn/konfliktov ter obsegajo v povprečju približno deset odstotkov vseh prispevkov (Prpič, 2006). Številne slovenske raziskave (npr. Bučar Ručman, 2011, 2013; Meško et al., 2000; Petrovec, 2003; Vodopivec, 1997) tudi kažejo, da novičarski mediji ne glede na empirične podatke o kriminaliteti v glavnem predstavljajo izkrivljeno podobo kriminalitete.² Ali z drugimi besedami, »mediji igrajo pomembno vlogo

¹ Dr. Karmen Erjavec je redna profesorica na Fakulteti za družbene vede Univerze v Ljubljani. E-pošta: karmen.erjavec@fdv.uni-lj.si

² Na podlagi analize različnih študij (npr. Bučar Ručman, 2011, 2013; Meško et al., 2000; Petrovec, 2003; Vodopivec, 1997) lahko ugotovimo, da so ključne značilnosti prevladujočega slovenskega novinarstva na področju poročanja o kriminaliteti naslednje: izrazito selektivna izbira dogodkov in privilegiranje nasilne kriminalitete, poenostavljena in enostranska reprezentacija dogajanja brez analize strukturnih odnosov moči, ki temelji predvsem poznavanju uradnih in rutinskih virov, pri čemer tabloidni mediji

pri identifikaciji in ustvarjanju mitov o kriminaliteti» (Meško, 2000: 307). Ključen vzrok za to je izrazita tržna naravnost večine novičarskih medijev v razvitem svetu, ki usmerja delo novinarjev po principu čim več občinstva za čim manj stroškov (McManus, 1994).

Interdisciplinarne komunikološko-kriminološke študije (npr. Boda in Szabó, 2011; Jewkes, 2011; Muraskin in Domash, 2007; Westfeldt in Wicker, 1998) ugotavljajo, da kljub številčnosti obstoječe raziskave še vedno niso ponudile neovrgljivega dokaza o vzročno-posledični povezavi med medijsko potrošnjo in stališči do kriminalitete. Obstoječe raziskave prevladujoče temeljijo na kvantitativnem pristopu in zanemarijajo proučevanje tega, kako občinstvo sprejema, filtrira in interpretira medijska sporočila. Kateri dejavniki sooblikujejo vpliv medijev na oblikovanje stališč do kriminalitete in strahu pred kriminaliteto? Ali imajo mediji manjši vpliv na oblikovanje stališč, kot to dokazujejo kvantitativne analize? Ta vprašanja igrajo pomembno vlogo pri oblikovanju strategij komuniciranja z javnostjo o kriminaliteti. S kvalitativno raziskavo, ki temelji na 13 fokus skupinah s 84 udeleženci iz Ljubljane, skušamo ugotoviti, kako ljudje pridobivajo informacije o kriminaliteti in kakšno vlogo imajo množični mediji in drugi intervenirajoči dejavniki pri oblikovanju stališč občinstva do kriminalitete in strahu pred kriminaliteto. Predvidevamo, da udeleženci raziskave pridobivajo večino informacij o kriminaliteti s pomočjo množičnih medijev, vendar pa njihov vpliv ni neposreden, ampak filtriran z družbenimi, skupinskimi, medosebnimi in individualnimi interpretativnimi procesi.

2 Pristopi k proučevanju odnosa med medijsko potrošnjo ter stališči o kriminaliteti in strahu pred kriminaliteto

Na začetku prejšnjega stoletja je teorija hipodermične igle³ trdila, da mediji z nasilnimi sporočili neposredno, močno in univerzalno vplivajo na misli in obnašanje ljudi, kot da bi medijska sporočila vbrizgali v kri občinstva. Čeprav obstaja soglasje o neveljavnosti tega argumenta, ga lahko vedno znova zaznamo v kampanjah proti objavljanju nasilnih vsebin v medijih. Kritična teorija frankfurtske šole se z elitističnim teoretiziranjem o uničujočem vplivu množičnih medijev na

pasivno občinstvo ni bistveno razlikovala od teorije hipodermične igle.

Sredi prejšnjega stoletja je pristop o omejenem vplivu množičnih medijev podvomil o modelu neposrednega vpliva⁴ in na podlagi empiričnih raziskav trdil, da množični mediji niso edini vzrok za spreminjanje stališč občinstev, ampak da vplivajo takrat, kadar drugi dejavniki vplivajo tako kot mediji ali pa sploh ne delujejo. Hovland (1959) je opozoril, da občinstvo spremlja predvsem medije, ki jim pripisuje veliko verodostojnost, in da imajo zelo verodostojni mediji precej večji takojšnji učinek na stališča občinstva kot malo verodostojni mediji. Lazarsfeld, Berelson in Gaudet (1948) so poudarili pomen vpliva mnenjskih voditeljev na interpretacijo medijskih sporočil. Mnenjski voditelji so dobro informirani posamezniki, ki jih bolj pasivni člani občinstva spoštujejo in s katerimi v medosebni komunikaciji (re)interpretirajo medijska sporočila. Lewin (1948) je poudaril pomen vpliva pripadnosti skupine na (re)interpretacijo medijskih sporočil. V eksperimentih je dokazal, da najbolj učinkovito vplivajo na spremembo stališč v skupini sprejete odločitve o medijskih sporočilih.

V sedemdesetih letih prejšnjega stoletja je pristop moralne panike poudarjal, da mediji čezmerno objavljajo sporočila o protisocialnih dejanjih, kar lahko sproži pri ljudeh strah pred kriminaliteto in zahtevo po ostrejši kaznovalni politiki (npr. Cohen, 1972; Fishman, 1978; Hall, Critcher, Jefferson, Clarke in Roberts, 1978). Moralno paniko so opredelili kot odziv ljudi na napačno ali pretirano dožemanje kriminalitete, temelječe na pristranskih medijskih sporočilih. Ta pristop je trdil, da intenzivna medijska potrošnja neposredno povzroča strah pred kriminaliteto (Cohen, 1972).

Najbolj vpliven pristop k proučevanju medijske potrošnje in dožemanju kriminalitete je v osemdesetih letih prejšnjega stoletja razvil George Gerbner s sodelavci. Poimenoval ga je kultivacijska teorija.⁵ Trdili so, da se vpliv televizijskega nasilja kaže v tem, da oblikuje oz. *kultivira* gledalčev pogled na

vključujejo še osebne zgodbe z uporabo čustveno zaznamovanega jezika, pretiravanje in moraliziranje.

³ Teorija hipodermične igle je nastala na začetku prejšnjega stoletja (1900–1930), ko sta radio in kino pritegnila veliko pozornost občinstva. Brez ugotovitev empiričnih raziskav so avtorji te teorije trdili, da mediji močno in na enak način vplivajo na člane občinstva, ki so izolirani, pasivni in nemočni posamezniki (McQuail, 1987).

⁴ Ključna kritika teorije hipodermične igle se nanaša na neupoštevanje dejstva, da občinstvo sestavljajo posamezniki, ki se na medijske vsebine ne odzivajo nujno pasivno. Člani občinstva tudi niso izolirani, ampak so vpeti v družbene okvirje, mreže in dejavnosti, kjer prihaja do različne interakcije. Medijsko sporočilo ni nikoli le signal, na katerega bi se vsi člani občinstva odzvali takoj in enako, ampak vključuje raznolike pomen (McQuail, 1987).

⁵ Gerbner s sodelavci je med leti 1960 in 1970 izvedel kvantitativne analize medijskih besedil in ugotovil, da je velika razlika med realnim in televizijskim svetom. V raziskavah je pokazal, da si posamezniki, ki veliko gledajo televizijski program (več kot štiri ure na dan), oblikujejo stališče, da živijo v nevarni družbi, polni kriminalitete. Ključna ideja kultivacijske teorije je, da intenzivna medijska potrošnja oblikuje oz. *kultivira* stališče, ki je bolj konsistentno s televizijsko kot z vsakdanjo resničnostjo (Gerbner et al., 1986).

realni svet. Gledalci, ki veliko gledajo televizijske programe, prej verjamejo, da je nasilje v realnem svetu pogosto, bojijo se kriminalitete in se skušajo zaščititi pred njim (Gerbner et al., 1986). V svoji obsežni metaanalizi različnih kultivacijskih študij Grabe in Drew (2007) trdita, da so številne sodobne kultivacijske študije potrdile korelacijo med medijsko potrošnjo⁶ ter oblikovanjem stališč do kriminalitete in strahu pred kriminaliteto, čeprav kultivacijska teorija na vprašanje vzročnosti ni nepreklicno odgovorila.

Številni avtorji so kritizirali kultivacijsko teorijo (npr. Gauntlett, 1998; Sparks, 1992; Zillmann in Wakshlag, 1985) in trdili, da ta napačno predpostavlja homogeno interpretacijo medijskih besedil pri občinstvu⁷ in linearni prenos medijskih sporočil⁸ ter tako zanemara intervenirajoče dejavnike, kot so družbeni, skupinski, medosebni in osebni element sporočanja.⁹ Kritiki so pozvali k uporabi kvalitativnih metod raziskovanja, ki so bolj občutljive do občinstva. Ugotavljajo tudi, kakšen pomen si občinstvo ustvari iz medijskih besedil in kako kontekst sooblikuje interpretacije medijskih besedil. Zato je potrebno tudi pri raziskovanju vloge medijev pri oblikovanju stališč občinstva do kriminalitete s kvalitativnim pristopom upoštevati ključne intervenirajoče dejavnike. Edina kvalitativna raziskava,¹⁰ ki je proučevala vlogo medijev pri oblikovanju stališč do kriminalitete in je upoštevala medosebni kontekst, je ugotovila, da mnenjski voditelji filtrirajo medijska sporočila o kriminaliteti in pomembno vplivajo na interpretacijo medijskih sporočil (Boda in Szabó, 2011), a je zanemarila druge dimenzije interpretativnih procesov.

3 Metoda

Da bi ugotovili, kako ljudje pridobivajo informacije o kriminaliteti in kakšno vlogo imajo množični mediji pri oblikovanju stališč do kriminalitete in strahu pred kriminaliteto, smo izvedli kvalitativno raziskavo, v kateri smo intervjuvali 84 udeležencev v 13 fokus skupinah. Intervjuji v fokus skupinah so ustrezali našemu namenu, saj so omogočili vpogled v izvore kompleksnega vedenja in motivacij ter odkritje dejavnikov, ki so v ozadju mnenj, stališč, vedenj in motivacije (Morgan, 1996). Obenem so nam omogočili, da kljub kvalitativnemu pristopu vključimo razmeroma veliko število udeležencev. Udeležence smo zbrali s pomočjo metode snežne kepe. Intervjuji v fokus skupinah so bili izvedeni februarja, marca in aprila 2013 v Ljubljani. Za prvo kvalitativno raziskavo smo izbrali udeležence iz Ljubljane, ker slovenske in mednarodne raziskave kažejo, da se velik del kaznivih dejanj zgodi predvsem v večjih mestih (Umek, 2004). Tako je Policijska uprava Ljubljana v letu 2012 obravnavala 49,6 odstotkov kaznivih dejanj od vseh 89.236 evidentiranih kaznivih dejanj v Sloveniji (Policijska, 2013). Udeleženci so bili stari od 18 do 70 let, in sicer od 18 do 30 let (22), od 31 do 55 let (40), od 56 do 70 let (22). 41 udeleženk je bilo žensk in 43 moških. Skoraj polovica udeležencev (41) je imela dokončano srednješolsko izobrazbo, 32 jih je imelo končano visokošolsko in 11 osnovnošolsko izobrazbo. Intervjuji fokus skupin so bili izvedeni v razmeroma homogenih skupinah glede na starost, spol in izobrazbo, ker homogene skupine hitreje vzpostavijo interakcijo in so bolj produktivne pri generiranju idej (Kitzinger in Barbour, 1999). Tako je v fokus skupinah sodelovalo od pet do osem udeležencev.

Teme intervjujev s ključnimi vprašanji so bile: a) pridobivanje informacij o kriminaliteti (Kakšne izkušnje imate s kriminaliteto v zadnjem letu? Kako v glavnem pridobivate informacije o kriminaliteti?); b) medijska potrošnja informacij o kriminaliteti (Katere medije spremljate? Katere medije spremljate, da pridobite informacije o kriminaliteti? Zakaj spremljate te medije?); c) vpliv medijev na oblikovanje stališč o kriminaliteti (Kako mediji na splošno vplivajo na občinstvo? Kako mediji vplivajo na oblikovanje stališč o kriminaliteti? Kako spremljate sporočila o kriminaliteti? Kaj je pomembno pri spremljanju medijskih sporočil?); d) oblikovanje pomena o medijskih sporočilih o kriminaliteti (Kakšna je kriminaliteta v Ljubljani? Zakaj je takšna kriminaliteta?); d) strah pred kriminaliteto (Kako varni se počutite v Ljubljani? Zakaj se počutite tako? Kako mediji vplivajo na oblikovanje stališč o strahu pred kriminaliteto?). Intervjuji so potekali v javnih prostorih, v glavnem v visokošolskih institucijah, osnovnih in srednjih šolah. Trajali so od 120 do 160 minut in bili posneti, prepisani ter analizirani, kot je to običajno v kvalitativnih študijah (Lindlof in Taylor, 2002). Zaradi prošnje udeležencev

⁶ Sodobne raziskave so pokazale, da na stališče o kriminaliteti ne vpliva le intenzivno gledanje televizije, ampak tudi poslušanje radija (Chiricos, Eschholz in Gerz, 1997), branje tabloidnih časopisov (Jaehing, Weaver in Fico, 1981) ter gledanje filmov in spremljanje novih medijev (Perse, Ferguson in McLeod, 1994).

⁷ Recepcijske študije oz. študije sprejemanja medijskih sporočil so pokazale, da člani občinstva redno prihajajo do svojih, pogosto raznolikih interpretacij medijskih besedil (Ang, 1991; Morley, 1980).

⁸ Recepcijske študije so pokazale, da komunikacijski proces ne poteka neposredno in linearno od medija k občinstvu (Ang, 1991; Morley, 1980).

⁹ To so dejavniki, ki dodatno sooblikujejo na vpliv medijev na občinstvo. Tako je vpliv medijev na različne gledalce glede na njihove osebne, skupinske in socialne položaje različen (Buckingham, 1993).

¹⁰ Boda in Szabó (2011) sta izvedla tri fokus skupine s študenti v Budimpešti. Njuna raziskava je temeljila le na Lazarsferdovi teoriji. Zato je raziskava ugotavljala predvsem pomen medosebne komunikacije kot ključnega intervenirajočega dejavnika vpliva medijev na oblikovanje stališča do kriminalitete in kazensko-pravosodnega sistema.

po anonimni predstavitvi njihovih izjav navajamo le njihovo ime in starost. Ker je raziskava pokazala, da obstajajo ključne razlike v stališčih glede na spol in starost, sta to kriterija za izbor izjav v članku.

4 Rezultati

4.1 Pridobivanje informacij

V raziskavi smo najprej skušali ugotoviti, kakšne izkušnje s kriminaliteto imajo udeleženci. Največ udeležencev fokus skupin (75) je trdilo, da v zadnjem letu nimajo osebnih izkušenj ali izkušenj družinskih članov s kriminaliteto z elementi nasilja, kot so hudi telesni napadi, ropi, umori in spolni napadi. Več kot polovica pa jih je poročala o tem, da imajo izkušnje s tatvinami.

Vsakega udeleženca smo tudi vprašali, kako pridobiva večino informacij o kriminaliteti. Večina udeležencev (67) je dejala, da informacije o kriminaliteti pridobi v glavnem iz množičnih medijev. Samo dva udeleženca sta poročala, da primarno dobijo informacije o kriminaliteti pri svojem delu, saj delata v kazensko-pravosodnih institucijah in zaradi prekomernosti teh informacij redko spremljata medijsko sporočanje o kriminaliteti. Tipična je bila izjava 39-letnega Boštjana: »Jaz imam že v službi dovolj tega, zato si res ne želim teh informacij še v prostem času.«

Drugi udeleženci (15), ki so bili razmeroma dobro socialno omreženi v smislu povezanosti z drugimi osebami, socialne opore in občutka varnosti (Vaux, 1988), so poleg medijev poudarili tudi pomen socialne mreže pri pridobivanju informacij o kriminaliteti. Bolje informirani posamezniki posredujejo informacije o kriminaliteti ljudem, ki so manj informirani. Raziskava je pokazala, da se vzorec pridobivanja informacij razlikuje tudi glede na vsebino informacij.

Šest udeležencev je poročalo, da jih poleg medijev seznanijo z informacijami družinski člani in prijatelji, ki imajo dober dostop do informacij o kriminaliteti, ker delajo v kazensko-pravosodnih institucijah in medijih. Tako se udeleženci seznanijo tudi z informacijami, ki niso objavljene v medijih. Tipična izjava je bila od 68-letnega Romana: »Jaz redno berem kroniko, vsak dan. Ja, to me zanima. Poleg tega mi pa sin, ki dela na policiji, razlaga stvari, ki jih moja žena in drugi ne smejo slišati.«

Posebna skupina udeležencev (5), v kateri so bili predvsem starejši udeleženci, je poročala, da sicer redno spremlja medijske informacije o kriminaliteti, a informacije prejmejo tudi od članov socialne mreže, npr. prijateljev, sosedov in družinskih članov. Ti nimajo boljšega dostopa do informa-

cij o kriminaliteti kot zgoraj omenjena skupina, so pa bolje obveščeni kot udeleženci, ker pridobijo dodatne informacije predvsem z aktivnim iskanjem in spremljanjem informacij v različnih medijih. Tipična je bila izjava 69-letnega Franca:

Meni veliko pove tudi sosed, ki spremlja vse, kar je povezano s kriminalom. Njega kriminal res zanima. On gleda televizijo, ne samo našo, tudi hrvaško in nemško. Pa po internetu brska. Če se kaj zgodi blizu nas, gre on kar tja in vpraša sosede. Če ne veš, kaj se dogaja, lahko samo njega vprašaš. /.../ Ja, in potem o tem na veliko govori. Za vsak primer si zgradi posebno teorijo.

Naslednja skupina udeležencev (4) je sicer najprej poročala, da prejme večino informacij o kriminaliteti od zelo dobro informiranih prijateljev ali kolegov, a je razprava pokazala, da ti ne posredujejo izvornih, dodatnih ali bolj poglobljenih informacij, ampak le običajne medijske informacije. Tipičen primer je bil pogovor med 32-letno Bojano in 44-letno Vido:

Bojana: Pri meni pa ni tako. Jaz nimam časa spremljati medijev, ker imam dva mala otroka, ampak sem kljub temu boljše obveščena kot vi, ker mi vse poroča zelo dobro obveščena sodelavka Maja pri malici.

Moderator: Nam lahko na primeru poveste, kako ste bolje obveščeni od ostalih udeležencev?

Bojana: No, najboljši primer je ta od včeraj, ko je Maja razlagala o groznem posilstvu, ki se je v soboto zjutraj zgodilo za Gospodarskim razstaviščem. Posiljevalec je bil tako nasilen, da je dvajsetletnici vse noter raztrgal. Si predstavljate? Mislim, to je res grozljivo. In bojda je bil že obsojen.

Vida: Pa kaj ti je še povedala Maja?

Bojana: Kako misliš?

Vida: Si kaj pozabila povedati, kar ti je ona rekla?

Bojana: Ne, mislim, da sem vam vse povedala. A to ni dovolj grozljivo?

Vida: Seveda je zelo grozljivo, toda poanta ni v tem. To, kar si povedala, vem tudi jaz. Ne vem, zakaj praviš, da si bolje obveščena kot mi. To so objavili vsi mediji. Ker jim je samo to lahko povedala policija. Jaz sam malo bolje spremljala ta primer, ker sem tam blizu doma, pa me je malo strah. Glej, hočem ti povedati, da imaš ti iste informacije kot jaz in verjetno kot večina v tej sobi, samo da jih ti pač ne pridobiš sama, ampak ti jih servirajo drugi pri malici.

4.2 Potrošnja medijskih informacij

Čeprav namen raziskave ni bil pridobiti natančne in poglobljene informacije o medijski potrošnji, saj bi bila zato potrebna posebna raziskava, smo za odgovor na vprašanje o vlogi medijev potrebovali vsaj grobe podatke o medijski potrošnji. Zato so udeleženci najprej individualno odgovarjali na vprašanje o splošni medijski potrošnji in nato o potrošnji medijskih informacij o kriminaliteti.

Raziskava je razkrila razmeroma obsežno medijsko potrošnjo pri večini udeležencev. Več kot polovica (51) udeležencev je dejala, da je njihova medijska potrošnja obsega v povprečju več kot štiri ure na dan. Medijska potrošnja pa ni homogena, saj so udeleženci različnih starostnih skupin poročali o uporabi različnih medijev. V skupinah z mlajšimi udeleženci je prevladovalo poročanje o spletni potrošnji (v povprečju tri do štiri ure na dan), v skupinah s starejšimi udeleženci pa o gledanju televizije in poslušanju radia (v povprečju štiri do pet ur na dan). Večina udeležencev srednje in starejše generacije je poročala, da redno gledajo dnevno-informativne oddaje in spremljajo tedenske oddaje o javnih zadevah, ki objavljajo tudi informacije o kriminaliteti. Večina mlajših udeležencev je dejala, da redko poslušajo radio in berejo dnevne časopise. Tudi skupina udeležencev srednje generacije je prevladujoče trdila, da redno berejo informacije o kriminaliteti na spletu, le starejša generacija je poročala, da redno spremljajo informacije o kriminaliteti predvsem na televiziji, nekateri pa tudi poslušajo radijski program in berejo dnevni časopis na to temo. Raziskava je pokazala, da je za večino udeležencev mlajše in srednje generacije splet ključen vir informacij o kriminaliteti, za starejšo generacijo pa televizija.

4.3 Vpliv medijev

Vsi udeleženci so se strinjali s tem, da mediji močno vplivajo splošno na ljudi, na oblikovanje njihovih stališč o kriminaliteti in strah pred kriminaliteto. Večina je dejala, da mediji močno vplivajo na človekove misli in čustva, nekateri so celo dejali, da manipulirajo z občinstvom. Torej, udeleženci so se strinjali s tem, da mediji močno vplivajo na oblikovanje stališč in strah pred kriminaliteto še posebej pri otrocih, ki zaradi pomanjkanja izkušenj in znanja ne znajo oceniti primernosti medijskih sporočil.

V nasprotju s predhodno trditvijo so udeleženci vseh fokus skupin soglasno dejali, da mediji ne vplivajo nanje, saj sprejemajo veljavnost medijskih sporočil samo, če so skladna z njihovim stališčem o tej temi. To so trdili na splošno in na primeru vpliva medijev na oblikovanje stališč o kriminaliteti. Stališče o kriminaliteti so si oblikovali v družbenih, skupinskih, medosebnih in individualnih interpretativnih procesih. Tipična je bila izjava 33-letne Ane: »Mislim, nesmiselno je trditi, da mediji nimajo velikega vpliva na ljudi. Še posebej velikega imajo na otroke, ker ti nimajo znanja o kriminalu. Toda name zagotovo ne vplivajo, ker imam že izoblikovano svoje prepričanje o kriminalu.« V nadaljevanju bomo predstavili samo ključne vloge posameznih vmesnih členov, ki prispevajo k izboru medijev in (re)interpretaciji medijskih sporočil in oblikovanju stališč do kriminalitete, saj bi bila za natančen opis posameznega dejavnika potrebna posebna raziskava.

4.3.1 Verodostojnost medija

Večina starejših udeležencev je dejala, da informacije o kriminaliteti redno sprejemajo tako, da gledajo tabloidne dnevno-informativne oddaje, kot sta *24ur* in *Svet na Kanalu A*, in/ali bere tabloidni dnevnik *Slovenske novice* in tabloidni brezplačnik *Žurnal*. Večina udeležencev srednje generacije je k temu dodala, da bere tabloidni spletni novičarski portal *24ur.com*, ki je prevladoval pri mlajših udeležencih. Ta medijska potrošnja je skladna z rezultati medijske potrošnje med prebivalci Slovenije (Moss, 2013; Nacionalna raziskava brčnosti, 2013). Ključen argument izbire tabloidnih medijev je bila verodostojnost medija, ki so jo udeleženci argumentirali kot medijsko predstavljanje (potencialno) njihovih zgodb. Z uporabo personifikacije poročanja oz. predstavljanja dogajanja z osebnimi zgodbami »običajnih« ljudi so udeleženci prepoznali zgodbo kot lastno ter se identificirali in sočustvovali z žrtvami. Verodostojnost so argumentirali tudi s preprostim razumevanjem dogajanja, ki temelji na medijski redukciji kompleksnega družbenega problema kriminalitete na dvo-dimenzionalni konflikt (dobri vs. slabi). K verodostojnosti je prispevalo tudi ujemanje sporočilnosti zgodbe z lastno interpretacijo resničnosti, ki temelji na jasno predstavljenem moralnem nauku. Tipični sta izjavi 59-letne Tatjane in 43-letne Marjane:

Tatjana: Gledam Svet, ker kažejo zanimive informacije.

Moderator: Kaj mislite s tem?

Tatjana: To pomeni, da govorijo o stvareh, ki me zanimajo. To pomeni, da objavljajo novice, ki zanimajo nas navadne ljudi, kar se nam dogaja. To, kar se lahko meni zgodi. /.../ In da povedo, kako navadni ljudje to vidijo, mislim, ne le samo kako politiki ali ekonomisti kot na Odmevih. Hočem reči, da intervjuvajo navadni ljudi in povedo tako, kot je, da vidiš, kaj se drugim dogaja in se lahko tudi tebi.

Marjana: Ja, podpišem to, kar je rekla gospa pred mano, dodala bi le, da se na Svetu nič ne bojijo povedati, kdo je kriv. In to mi je všeč. Tovšakova in drugi so kradli, zato so povedali, da treba vse tajkune v zapor. Na Svetu se ne bojijo tudi jasno povedati, da Cigani živijo na naš račun.

Nekateri (12) posamezniki so poleg prej omenjenih posameznih medijev spremljali tudi druge medije, v glavnem časopisa *Delo* in *Dnevnik* ter novičarska portala *siol.net* in *rtvslo.si*. Najbolj pa so izstopali trije posamezniki, ki so jasno dejali, da ne spremljajo »rumenih medijev«, ampak berejo verodostojne tednike. Dva udeleženca sta dejala, da bereta *Mladino*, in eden *Reporter*, v vseh primerih pa so verodostojnost argumentirali predvsem kot skladnost medijske in lastne interpretacije realnosti. Tipična je bila izjava 29-letnega Tineta:

Jaz sem v glavnem na Facebooku, od teh starih medijev pa berem le Mladino. Edino Mladino kupim, ker se spleča, ker to,

kar napišejo, drži. Jaz isto mislim. Ne glede, ali so to prispevki o kriminalu ali politiki. Jaz, če bi znal, bi isto napisal. Vse ostalo je rumeno, navadno sranje. TV Slovenija je ista kak POP TV.

4.3.2 Vloga mnenjskega voditelja

Več kot polovica udeležencev (46) je ne glede na starost, spol in starost dejala, da imajo pomembno vlogo v njihovi recepciji medijskih informacij dobro informirani posamezniki, ki jih udeleženci spoštujejo in s katerimi v medosebni komunikaciji (re)interpretirajo medijska sporočila. Lazarsfeld et al. (1948) so jih poimenovali mnenjski voditelji. Tipični primer izjave, ki kaže na pomembno vlogo prijatelja pri oblikovanju stališča o kriminaliteti, je izjava 23-letnega Nejca:

Nejc: Seveda imajo mediji velik vpliv na občinstvo, še posebej na otroke.

Moderator: Kako pa se kaže ta vpliv? Prosim, razložite.

Nejc: Ja, oni ne znajo presoditi, kaj to pomeni in so tudi bolj prestrašeni, ker dobesedno razumejo to, kar vidijo. In mislijo, da je to edino, kar obstaja.

Moderator: Kaj pa vi? Kako pa medijski prispevki o kriminalu vplivajo na vas?

Nejc: Na mene ne vpliva, ker to, kar preberem na spletu, na nek način primerjam s tem, kar vem.

Moderator: Kako primerjate? Nam lahko prosim poveste, kako to poteka.

Nejc: Največkrat predebatiram vroče primere z Maretom, prijateljem, ki res ve, kako to poteka. Full se poglobi, res, not pade kot kakšen kriminalist. To, kar on pove, drži. Ja, zato mu verjamem.

4.3.3 Vloga skupine

Posamezni udeleženci (8) so v razpravi poudarili pomembno vlogo skupine in njenih vrednot pri oblikovanju stališč o kriminaliteti. V skupini se pogovarjajo o medijskih informacijah o kriminaliteti in jih (re)interpretirajo. Pri tem so poudarili članstvo v prostocasnih skupnostih, kot sta lovska zveza in strelsko društvo, in delovno-študijskih skupnostih, kot so zaposleni v kazensko-pravosodnih institucijah, študenti in diplomanti novinarstva, komunikologije in varstvoslovja. Tipična je bila izjava 52-letnega Jureta, ki se je kot lovec predstavil kot strokovnjak za medijsko interpretacijo informacij o kriminaliteti:

Mi lovci imamo izkušnje z orožjem, zato lahko mirno rečem, da smo strokovnjaki. No, vsekakor imamo boljši pogled v stvar kot drugi. Glejte, vedno je potrebno pogledati orožje, ki je uporabljeno v teh primerih. To pove, kakšen je domet storilca. Glejte, ta primer v Bostonu. Ravno v soboto smo se pogovarjali o tem. Kakšno zgodbo so mediji naredili iz bombe iz ekonom-lonca! To je tako poceni! Ampak s to zgodbo iz Bostona so do-

segli, da Amerika ne bo pozabila na teroriste. Zanimivo je, ker je bilo to ravno v času, ko je Obama hotel ukiniti pravico do orožja. Poslušajte, to je absurd, ne morejo vsi imeti orožja.

4.3.4 Vloga družbenega konteksta in osebnostnih značilnosti

Skupina udeležencev, ki so jo sestavljali predvsem predstavniki starejše srednje in starejše generacije, je poudarila, da zaradi družbenega konteksta, tj. gospodarske krize v Sloveniji, v kateri so se jim zmanjšali prihodki in življenjski standard, bolj spremljajo medijsko sporočanje o gospodarski kriminaliteti in politični korupciji in zaradi te izkušnje drugače interpretirajo medijska sporočila. Tipična je bila izjava 53-letne Mojce:

Mojca: Na mene medijske informacije o kriminalu ne vplivajo tako kot na druge, ker dobesedno čutim gospodarsko krizo na svoji koži.

Moderator: Nam lahko to natančneje razložite.

Mojca: Ja, bom poskusila, če ne, pa me bodi drugi dopolnili, saj smo se pred tem ravno o tem pogovarjali ... Na primer, v zadnjem letu me neprimerno bolj prizadene ... ne, to ni dobra beseda, razbesni vsako poročanje medijev o kraji, korupciji, dvigu plač. Včasih sem si mislila, naj delajo, kar hočejo, zdaj pa tega ne zdržim več. Nam v računovodstvu so vsem zmanjšali plače, pobrali so nam vse dodatke, pa sploh niso bili dodatki, kot jih zdaj prikazujejo, ti so nam samo pomagali, da smo imeli normalno plačo. Zdaj imam 44 odstotkov nižjo plačo, delam pa še več. Oni lopovi pa še kar kradejo najprej. Če človek to krizo doživi na svoji koži, kot jaz, je neprimerno bolj občutljiv na medijsko poročanje o kriminalu. Meni se je vse spremenilo. Zdaj komaj živimo. Nisem mislila, da bom to doživela.

Moderator: Kdo so lopovi, kot ste jim rekli?

Mojca: Politiki, bankirji. Zakaj moram jaz reševati NLB, direktor pa si je kupil novi audi, izplačali so si največje regrese. No, vidite, sem se spet razburila. Včasih se nisem.

Moderator: Zakaj se včasih niste?

Mojca: Ne, morem priznati, da mi je bilo bolj vseeno, ker sem lahko normalno živela. Pač v tistih okoliščinah normalno. Priznam, to je bila tudi moja, naša napaka, ker smo na ta način dopustili, da so nas oni v tem času pokradli. Ampak, zdaj me to spravlja v obup. Poglejte to, kar sem včeraj gledala na POP TV, da so Bavčar in drugi tajkuni, ki so nas pokradli, vpisali na premoženje hipoteko in jim ga ne morejo vzeti. A meni pa lahko kar vse vzamejo!

V razpravi so se pokazale tudi razlike v interpretaciji medijskih sporočil na osebni ravni. Na primer, posamezni udeleženci, ki so se znašli v podobnem položaju (radikalno znižanje plače), so zaradi drugačnega pogleda na svet drugače interpretirali medijska sporočila. Tako je 51-letna Teja tolažila sodelavko Mojco:

Mojca, prosim, ne razburjaj se tako, ker si samo še bolj škodiš in boš zbolela zaradi tega. Bomo že to krizo premagali. Saj veš, da je meni z dvema otrokoma in brezposelnim možem še težje. Ne smeš teh medijev jemati tako resno, ker strašijo in pretiravajo. Ne bomo pustili, da nam ti menedžerji in politiki uničijo Slovenijo. Meni drugega ne preostane, da sem optimistična! Mislim si, da je bilo v naši zgodovini še hujše, pa smo se zmazali. Ali ni tako? Moj nasvet je, ko imaš preveč politikov, ti kar preklopi na drug program, pa glej kaj bolj veselega.

4.4 Konstrukcija pomena

Vsi člani fokus skupine so soglašali s tem, da je kriminaliteta eden od večjih in pomembnih družbenih problemov v Sloveniji. Menil so, da je danes več kriminalitete kot leto prej, pri čemer so dejali, da je več t. i. »malega kriminala«, kot so tatvine, pa tudi t. i. »velikega kriminala«, kot so umori in ropi, predvsem pa je več »gospodarskega kriminala«, kot sta korupcija in kraja premoženja. Udeleženci srednje in starejše generacije so posebej poudarili »tipično slovensko« kriminaliteto, ki temelji na klijentalistični mreži, sestavljeni iz politikov, gospodarstvenikov, bančnikov in advokatov, ki so zlorabili kapitalistični sistem. Razlika med temi udeleženci je bila le v tem, da so eni za gospodarsko kriminaliteto okrivili desno vlado, drugi pa levo vlado in tretji obe. Tipični sta bili razpravi 38-letnega Tomaža in 46-letnega Vojka:

Tomaž: Kriminal je naš velik problem. Vedno več ga je in to tako malega, kot so kraje, kot velikega. Tu mislim na umore. Ti so bili včasih zelo redki, zdaj pa je streljanje in štihanje skoraj vsak dan. Smo pa Slovenci soočeni z novimi oblikami kriminala, kar je tipično slovensko. To je korupcija politikov in kraja tajkunov, pa tudi sedanjih direktorjev.

Vojko: Lahko jaz tukaj nekaj dodam?

Moderator: Ja, seveda, izvolite.

Vojko: Ta kvazi elita, kot je rekel Tomaž, je med seboj povezana klika gospodarstvenikov, politikov, bankirjev, odvetnikov, ki je dobila kredite zato, da nam je lahko pokradla dobra podjetja, svoj denar odnesla v tujino, mi pa moramo s svojim denarjem reševati banke. In njim se nič ne zgodi, mene pa takoj oglobijo, če peljem prehitro. Položnice in kredit moram takoj plačati, njim pa seveda ni treba, ker bomo mi plačali. Poglejte, ta seznam davčnih neplačnikov. Država ne zna pobrati davke in zato nima denarja, moj sin z doktoratom pa je na cesti, ker mu inštitut ne sme podaljšati pogodbe. In zdaj je pri 30-tih spet doma. In govorijo, kako na mladih svet stoji in kako pomembno je znanje. Pa še to vam povem: vsi so isti, vsi so me razočarali.

V razpravi se je tudi pokazalo, da je večina udeležencev razumela medijsko poročanje o gospodarski kriminaliteti kot poročanje o deviacijskih dejanjih posameznikov. Samo nekaj udeležencev različnih generacij, spola in izobrazbe (5)

je subverzivno razumelo medijsko poročanje, da je gospodarska kriminaliteta sestavni del kapitalističnega sistema ter da mediji obsojajo samo posamezne krivce, da bi normalizirali kapitalistični sistem. Tipična je bila izjava 24-letne Saše:

Najbolj pa se mi gravža o teh medijskih umorih posameznih direktorjev lastnikov. Zdaj so križali Tovšakovo, Bavčarja, Šrota, pa tistega iz Merkurja, ne spomnim se več imena, pa tudi ni bistveno. To je za njih preiskovalno novinarstvo. /.../ Križajo ene, da bi nam vsilili občutek, da je s sistemom vse v redu. Mediji kot del sistema želijo prikriti, da je sam sistem kriminalen, da sistem ne more uspeti, če ne zlorablja, izkorišča ljudi in naravo. Zato morajo najti posamezne krivce in pokazati, da sistem deluje.

Čeprav udeležencev nismo posebej spraševali o stališčih in zaupanju v kazensko-pravosodne institucije, jih je večina udeležencev označila kot nepravilne in nepošteno, saj vzpostavljajo razliko pri preiskovanju in kaznovanju elite in navadnih ljudi, na katere se osredotočajo. Drugi so dejali, da predstavniki kazensko-pravosodnih institucij samo izvajajo svoje delo in da so krivi politiki, ker so oblikovali zakone, ki služijo eliti. Pri tem se je v več kot polovici skupin razvila vroča razprava o »krivičnih prometnih predpisih«, ki so oblikovani tako, da lahko policija pobira visoke kazni od večine prebivalstva. Posebej so poudarili, da jim skuša policija dodeliti vlogo kriminalcev, proti pravih kriminalcem pa ne ukrepa. Tipična je izjava 69-letne Marine:

Marina: Veste, kaj me najbolj jezi? Jezi me, ko začno mediji moralizirati o prometni kulturi in zvišanju kazni in kako policija potrebuje več denarja za prometni nadzor. Sploh pa ne povedo, da je sama policija problem. Jaz kar ponorim ob takšnem poročanju.

Moderator: Zakaj?

Marina: Glejte, mediji govorijo o navadnih prekrškarjih, kot da smo divjaki in kriminalci, pravih kriminalcev pa se ne upajo lotiti. Moram vam povedati, kaj mi je moja vnukinja zadnjič rekla, ko sem sama dobila položnico za prehitro vožnjo. Rekla mi je babi, zdaj ko niti babice ne zmorejo počasi peljati avto, lahko sama vidiš, da so ti znaki tako nenormalno nastavljeni, da se jasno vidi, da želi policija samo kasirati denar. Morate vedeti, da ji jaz vedno pridigam, da mora počasi voziti po predpisih, da ne bo plačala. Ampak, tam je bil klanec in samo ena hiša ob strani ... Razumete, povsem nesmiselno se je tam peljati 50 in ne 70. Tu ni logike. /.../ In veste, kaj me je najbolj motilo? Da me je en mulc tam obravnaval, kot da sem kriminalcec in mi govoril o prometni kulturi, meni bivši učiteljci, na prave kriminalce pa se ne upa spraviti! In ti lopovi kradejo še naprej. Naš denar. To je tako nepravilno!

4.5 Strah pred kriminaliteto

Večina udeležencev je poročala, da se boji nasilne kriminalitete. Dejali so, da imajo občutek, da je svet nevaren in nepredvidljiv, poln kriminalitete, katere žrtev je lahko vsak. Tipična je bila izjava 29-letne Vanje, ki tudi kaže, da so ženske udeleženke še posebej poudarile, da se bojijo spolnega nasilja in ropa:

Jaz se strinjam s tem, kar je že prej moja sosedka na desni povedala. Priznam, da se bojim, da me bodo napadli, ko grem iz zvečer domov iz službe. Zdaj se toliko govori o posilstvih in ropih, da grem raje vse tam okrog parkirišča, kjer je bolj osvetljeno, pa čeprav sem noro utrujena in bi najraje šla kar čez parkirišče. /.../ Mislim, Ljubljana in Slovenija je danes res postala bolj nevarna, kot je bila pred leti, še lani. Vedno bolj je nevarna in še huje bo zaradi krize. Kar stisne tu notri.

Večina udeležencev srednje in starejše generacije je tudi dejala, da se na podlagi informacij iz medijev bojijo gospodarske kriminalitete in politične korupcije, ki bi povzročila gospodarski in družbeni propad Slovenije in ogrozila njihovo eksistenco. Ta trditev je nasprotovala trditvi, da mediji ne vplivajo nanje. Razprava je pokazala, da udeleženci razlikujejo med pomenom besede »vpliv«, ki ima izrazito negativno konotacijo, in »informiranjem«, ki po njihovem mnenju ne pomeni vpliva medijev, ampak le seznanjanje brez sprejemanja informacij in ima pozitivno konotacijo. Tipična je bila izjava 52-letne Barbare:

Barbara: Veste, kaj je mene strah? Da nas bodo ti politiki in tajkuni vse pokradli in vse uničili. Da bomo pri nas imeli Grčijo in Ciper. Glejte, zdaj bi morali ukrepati, pa jih zanima, kdo bo imel nadzor nad resorjem, kjer še obstaja denar. Kje je tu zdaj skupno dobro? Samo pogledajte, kako se borijo politiki za energiko in infrastrukturo! Pa saj jim gre le za svoje male biznise, država pa naj potone, mi, navadno ljudstvo pa sploh nismo pomembni. Pa kaj bodo naredili z bankami. Spet bo šel naš denar tja, kjer je središče kraje. Pa kako so lahko dobili takšne kredite, jaz jih pa za hišo nisem dobila!

Moderator: Kako to veste?

Barbara: Ne vem natančno več, v kateri oddaji sem to išla.

Moderator: Prej ste pa rekli, da mediji na vas ne vplivajo?

Barbara: Eno je vplivanje, drugo pa informiranje. Informiran moraš biti, da veš, kaj se dogaja.

5 Diskusija in zaključek

Članek je skušal na podlagi kvalitativne raziskave ugotoviti, kakšno vlogo imajo novinarski mediji in drugi intervenirajoči dejavniki pri oblikovanju stališč občinstva do kri-

minalitete in strahu pred kriminaliteto. Motiv te kvalitativne raziskave ni bil pridobiti rezultate, ki bi bili reprezentativni, in ugotoviti razširjenost stališč o vplivu medijev na oblikovanje stališč o kriminaliteti. Raziskava je skušala razkriti stališče udeležencev do vpliva medijev na oblikovanje stališč do kriminalitete in pri tem identificirati ključne intervenirajoče dejavnike in razumeti njihovo vlogo. Ker kvantitativna raziskava zaradi številčnosti spremenljivk in obsežnosti ankete ne more vključiti vseh potencialnih intervenirajočih spremenljivk, je prednost kvalitativne raziskave v identifikaciji in poglavljenem razumevanju relevantnih spremenljivk (Anderson, 2012). Tega se zavedajo tudi številni raziskovalci, zato postaja kvalitativni pristop k raziskovanju odnosa med mediji in občinstvom prevladujoč (ibid.). Ker je na področju vpliva medijev na oblikovanje stališč do kriminalitete še vedno malo tovrstnih raziskav (Boda in Szabó, 2011), smo skušali vsaj delno zapolniti to raziskovalno vrzel.

Raziskava je pokazala, da imajo mediji pomembno vlogo v življenju udeležencev. Skoraj vsi naši udeleženci so dejali, da so mediji njihovi primarni viri informacij o kriminaliteti. Več kot polovica udeležencev bi po Gerbnerju in sodelavcih (Gerbner, Gross, Morgan in Signorielli, 1980, 1986) spadala med t. i. intenzivne medijske potrošnike, saj uporabljajo medije več kot štiri ure na dan. Raziskava je predvsem pokazala, da so udeleženci fokus skupin uporabljali dominantni medijski diskurz o kriminaliteti, ki poudarja kriminaliteto z elementi nasilja, tabloidni še posebej gospodarsko kriminaliteto, kakovostni pa politično korupcijo (Bučar Ručman, 2013). Udeleženci so prevladujoče spremljali tabloidne medije, zato so se strinjali s tem, da na splošno narašča vsa kriminaliteta, še posebej pa kriminaliteta z elementi nasilja, gospodarska kriminaliteta in tudi politična korupcija. Življenje naj bi bilo letos bolj nevarno kot lani in še prej. Udeleženci so menili, da živijo v nevarnem svetu, ki je nepredvidljiv in poln kriminalitete kljub dejstvu, da po uradnih statističnih podatkih slovenske policije število nasilnih kaznivih dejanj v zadnjih letih ne narašča oz. celo upada (Policija, 2013). V Ljubljani je bilo npr. leta 2005 sedem umorov, leta 2008 štirje, leta 2010 pa trije (Mestna občina Ljubljana, 2011). Primerjava z drugimi državami kaže, da je v Sloveniji in Ljubljani nasilne kriminalitete pomembno manj kot v glavnih mestih držav na področju nekdanje Jugoslavije (Meško et al., 2012). Ker so med medijskim diskurzom in stališči udeležencev o kriminaliteti velike podobnosti, lahko sklepamo, da medijska potrošnja vpliva na oblikovanje stališč do kriminalitete.

Udeleženci so bili trdno prepričani, da mediji vplivajo na oblikovanje stališč o kriminaliteti, vendar ne vplivajo nanje. To sta v svoji raziskavi ugotovila tudi Boda in Szabó (2011), še prej pa Buckingham (1993), ki je razkril, da so mladostniki soglasno trdili, da medijska sporočila z nasilnimi sporočili

vplivajo samo na otroke, nanje pa ne. Toda, kaj to pomeni? Ker je vpliv medijev na posameznika splošno sprejeto družbeno neželjeno dejanje, česar se zavedajo že otroci in mladostniki (Buckingham, 1993), so udeleženci naše raziskave kljub intenzivni medijski potrošnji zanikali vpliv medijev in namesto besede »vpliv« uporabljali besedo »informiranje«, ki ima družbeno pozitivno konotacijo. Druga ključna ugotovitev raziskave je, kako udeleženci argumentirajo vpliv medijev: da bi sebe prikazali v družbeno želeni luči, so udeleženci zanikali vpliv medijev in ga prenesli na družbeno šibkejše člane občinstva, pomensko pa so ga nadomestili z evfemistično besedo »informiranje«.

Tretja ključna ugotovitev raziskave je, da je vpliv medijev omejen z družbenimi, skupinskimi, medosebnimi in individualnimi interpretativnimi procesi. Raziskava je potrdila ugotovitve avtorjev t. i. tradicije omejenih vplivov množičnih medijev, ki so poudarili, da mediji sicer imajo vpliv, a je ta omejen prek različnih vmesnih členov, kot so npr. dojemanje verodostojnosti medija (Hovland, 1959), mnenjski voditelji (Lazarsfeld et al., 1948) in mnenja skupin (Lewin, 1948). Raziskava je pokazala, da občinstvo primarno selektivno izbira medije, ki jih dojemajo kot verodostojne, predvsem po skladnosti lastnega in medijskega modela interpretacije resničnosti. Udeleženci so predvsem spremljali različne tabloidne medije, ki so jih dojemali kot verodostojne, ker so jim s personifikacijo dogajanja z osebnimi zgodbami »običajnih« ljudi omogočili prepoznati zgodbe kot (potencialno) lastne, identifikacijo in sočustvovanje. Verodostojno je bila argumentirana tudi s preprosto razumljivostjo zgodbe, doseženo z redukcijo kompleksnega problema na dvodimenzionalni konflikt in z nedvoumnim ujemanjem sporočilnosti medijske zgodbe z lastno interpretacijo realnosti, doseženo z objavo jasnega moralnega nauka. Interpretacijski model slovenskih tabloidov je običajno skladen z dominantnim družbenim diskurzom in se kaže prevladujoče v jasni negativni konotaciji marginalnih družbenih skupin, kot so spolno, etnično, raso in nazorsko drugače usmerjeni ljudje (Volčič in Erjavac, 2012). Raziskava je pokazala ujemanje rasističnega diskurza informantov in televizijskega tabloida.

Drugi ključni intervenirajoči dejavniki vpliva medijev so osebne značilnosti udeležencev, kot so spol, starost, izkušnje in pogled na svet. Raziskava je pokazala, da so posamezni udeleženci, ki so se znašli v podobnem položaju, zaradi drugačnega pogleda na svet drugače interpretirali medijska sporočila. Tretji dejavnik so mnenjski voditelji. Družinski člani, prijatelji, sodelavci in sosedji, ki so dobro informirani, so v medosebni komunikaciji z udeleženci (re)interpretirali medijska sporočila. Četrta ključni dejavnik je skupinska pripadnost. Udeleženci so (re)interpretirali medijske pomenke tudi glede na vrednote skupine. Peti ključni dejavnik je družbeni

kontekst. Udeleženci so jasno vzpostavili razliko med dojetjem medijskih sporočil pred in med gospodarsko krizo. Namreč, zaradi krize kapitalizma se je izostrilo »strukturno nasilje«, ki vključuje pojave, kot so družbenoekonomska negotovost, ekstenzivna in intenzivna ekspanzija delovnih obremenitev, zastraševanje, izsiljevanje in izkoriščanje delavcev, različne oblike legaliziranih in normaliziranih kraj ali prevar, krivična ali etično nevzdržna (re)distribucija gmotnega bogastva in dohodkov (Kanduč, 2010). Izostriili so se tranzicijski pojavi, kot so privatizacija in denacionalizacija z zakonitimi in nezakonitimi oblikami plenjenja, nesorazmerno visoke plače in nagrade finančne elite, strpen odnos do protagonistov nenehnih škandalov, katerih skupni imenovalec so korupcija, klientelizem in druge oblike grabežljive privatizacije javnih funkcij oziroma zlorabljanje zaupanja državljanov (ibid.). Vendar pa vzrok ni le v pohlepu, ampak tudi v strukturnih dejavnikih, ki so povezani z vrednotami postmoderne neoliberalnega kapitalizma, kot sta kultura narcističnega individualizma, tekmovanja in zapovedanega hedonizma, težnja po razkazovanju komercialnih simbolov družbenega razlikovanja, katerega sidrišče je v maksimiranju denarja (ibid.). Raziskava je pokazala veliko nakopičeno jezo udeležencev, temelječo na vsakdanji izkušnji, da je nepošteno in protipravno pridobitništvo donosnejše od zakonitega dela, znanja in pridnosti ter da so posledice za nesankcionirano plenjenje peščice razpršene na vse državljane. Udeleženci so tudi jasno artikulirali krizo kazensko-pravosodnega sistema, ki se prevladujoče kaže kot prizanesljivost do pripadnikov klientalistične mreže in neprizanesljivost do »navadnih« državljanov. Ta nesankcionirana kraja ima številne socialne in kulturne posledice, ki so pri udeležencih jasno vidne kot večja sprejemljivost in reprodukcija normativnih kršitev v smislu »saj vsi kradejo, zakaj ne bi še jaz« in zmanjšanje sramotnosti kriminalne etikete v smislu »zakaj bi se sam sramoval, če to počno tudi višji od mene«. Večina udeležencev je kot večina medijev usmerjala svojo jezo na peščico tajkunov kot deviantnih posameznikov, ki jih je treba obsoditi. Toda, raziskava je jasno pokazala, da so sicer maloštevilni udeleženci tudi subverzivno interpretirali medijska sporočila o gospodarski kriminaliteti: mediji poročajo o gospodarski kriminaliteti kot o deviantnosti posameznikov, da lahko normalizirajo kapitalistični sistem, ki pa je v svojem bistvu nepravilen in plenilen (Harvey, 2012). Ta praksa je del hegemonkega principa delovanja medijskega sistema, ki ustvarja soglasje o osnovnih postavkah delovanja sistema med medijskimi ustvarjalci in občinstvom (Gitlin, 1965/2003). Na ta način smo potrdili tudi ugotovitve sodobnih recepcijskih študij (npr. Ang, 1991; Gauntlett, 1998; Morley, 1980), da imajo udeleženci aktivno vlogo pri izbiri in interpretaciji medijskih sporočil.

Četrta ključna ugotovitev raziskave je, da obstajajo pomembne razlike pri oblikovanju strahu pred kriminaliteto

med spoloma, kar je tudi ugotovila študija Meška, Fallshora, Muratbegovića in Fieldsa (2008). Ženske udeleženke so prevladujoče poročale, da se bojijo kriminalitete z elementi nasilja. Za razlago si lahko izposodimo Ferrarov (1995) argument: čeprav so moški veliko pogostejše žrtve vseh kaznivih dejanj, razen spolnega nasilja, strah pred spolnim nasiljem pri ženskah poveča strah pred kaznivimi spolnimi dejanji. Kot drugo možno razlago pa bi lahko uporabili argument Heatha in Petraitisa (1987): ženske se bolj bojijo nasilne kriminalitete, ker se lažje identificirajo z medijskimi liki žrtev, ki so prevladujoče ženski. Ugotovili smo tudi razlike po starosti. Udeleženci srednje in starejše generacije so z razliko od mlajših prevladujoče poročali o strahu pred gospodarsko kriminaliteto. Predvidevamo lahko, da srednja in starejša generacija v času krize bolj občuti izgubo denarja kot mlajša. Da so starejši nadpovprečno prestrašeni, potrjujejo tudi številne druge slovenske raziskave (npr. Meško, Hirtenlehner in Vošnjak, 2009; Meško, Šifrer in Vošnjak, 2012).

Zaključimo lahko, da bi se konceptualizacija vpliva medijev na stališča ljudi o kriminaliteti in strahu pred kriminaliteto morala izogniti skrajnim stališčem o pretiranem ali neobstoječem vplivu medijev. Zato bi morale prihodnje študije oblikovati model, ki bi vključeval družbene, socialne in individualne dejavnike, ki kontekstualizirajo medijski vpliv. Ta raziskava je prva na tem področju, zato ima številne omejitve, npr. majhen vzorec in le eno kvalitativno metodo zbiranja podatkov. Raziskava je bila omejena le na ljubljanski prostor in zaostren kontekst gospodarske krize, zato bi bilo v prihodnje smiselno izvesti raziskave, ki ne bi bile tako ozko geografsko in časovno omejene. Prihodnje bi bilo treba še posebej natančno raziskati zanikanje vpliva medijev ob intenzivni medijski potrošnji. Za začetek bi bilo treba preveriti, ali bi udeleženci zanikali vpliv medijev tudi pri uporabi drugih metod zbiranja podatkov ali je to posledica skupinskega pritiska v fokus skupinah.

Rezultati raziskave lahko vplivajo na oblikovanje strategij komuniciranja na področju kriminalitete. Zaključki ponujajo izhodišče za premislek o vplivu medijev na stališča do kriminalitete in strahu pred kriminaliteto, saj v ospredje ne postavljajo le medijev, ampak tudi osebnostne, medosebne, skupinske in družbene dejavnike, ki določajo dožemanje kriminalitete in zaupanje v kazensko-pravne institucije in njihovo legitimnost. Torej, za izkrivljeno reprezentacijo kriminalitete ne moremo okriviti le medijev, če nam enake pomene sporoča celotno okolje.

Literatura

1. Anderson, J. (2012). *Media research methods*. Los Angeles: Sage.
2. Ang, I. (1991). *Desperately seeking the audience*. London: Routledge.
3. Boda, Z. in Szabó, G. (2011). The media and attitudes towards crime and the justice system: A qualitative approach. *European Journal of Criminology*, 8(2), 329–342.
4. Bohm, R. (1986). Crime, criminal and crime control policy myths. *Justice Quarterly*, 3(3/2), 193–214.
5. Buckingham, D. (1993). *Children talking television*. London: The Falmer Press.
6. Bučar Ručman, A. (2011). Medijsko poročanje o kriminaliteti v Sloveniji. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 62(1), 23–38.
7. Bučar Ručman, A. (2013). Crime news discourse in Slovenia: Critical reflection two decades after transition to 'democracy'. *Crime, Law and Social Change*, 59(1), 21–37.
8. Chadee, D. in Ditton, J. (2005). Fear of Crime and the media. *Crime, Media, Culture*, 1(3), 322–332.
9. Chiricos, T., Eschholz, S. in Gerz, M. (1997). Crime, news and fear of crime. *Social Problems*, 44(3), 342–357.
10. Cohen, S. (1972). *Folk devils and moral panics*. St Albans: Paladin.
11. Dowler, K. (2003). Media consumption and public attitudes toward crime and justice. *Journal of Criminal Justice and Popular Culture*, 10(2), 109–126.
12. Eschholz, S. (1997). The media and fear of crime: A survey of the research. *Journal of Law and Public Policy*, 9(1), 37–59.
13. Ferraro, K. (1995). *Fear of crime*. Albany: State of New York University Press.
14. Fishman, E. J. (1978). Crime waves as ideology. *Social Problems*, 25(4), 531–543.
15. Gauntlett, D. (1998). Ten things wrong with the 'effects' model. V R. Dickinson, R. Harindranath in O. Linne (ur.), *Approaches to audiences* (str. 120–131). London: Arnold.
16. Gerbner, G., Gross, L., Morgan, M. in Signorielli, N. (1980). The "mainstreaming" of America: Violence profile no. 11. *Journal of Communication*, 30(3), 10–29.
17. Gerbner, G., Gross, L., Morgan, M. in Signorielli, N. (1986). Living with television. V J. Bryant in D. Zillman (ur.), *Perspectives on media effects* (str. 17–40). Hillsdale: Lawrence Erlbaum.
18. Gitlin, T. (1965/2003). *The whole world is watching: Mass media in the making and unmaking of the left* (2nd ed.). Berkeley: University of California Press.
19. Grabe M. E. in Drew, D. G. (2007). Crime cultivation: A comparison across media genres and channels. *Journal of Broadcasting & Electronic Media*, 51(1), 147–171.
20. Hall S., Critcher, C., Jefferson, T., Clarke, J. H. in Roberts, B. (1978). *Policing the crisis: Mugging, the state and law and order*. London: Macmillan.
21. Harvey, D. (2012). *Kratka zgodovina neoliberalizma*. Ljubljana: Studia humanitatis.
22. Heath, L. in Gilbert, K. (1996). Mass media and fear of crime. *American Behavioral Scientist*, 39(3), 379–386.
23. Heath, L. in Petraitis, J. (1987). Television viewing and fear of crime: Where is the mean world? *Basic and Applied Social Psychology*, 8(1/2), 97–123.
24. Hovland, C. (1959). Reconciling conflicting results derived from experimental and survey studies of attitude change. *American Psychologist*, 14(1), 8–17.

25. Jaehing W. B., Weaver D. H. in Fico, F. (1981) Reporting crime and fearing crime in three communities. *Journal of Communication*, 31(1), 88–96.
26. Jewkes, Y. (2011). *Crime & media*. London: Sage.
27. Kanduč, Z. (2010). Krizna tranzicija (ali postmodernizacija), kriminaliteta in strukturno nasilje – kriminološki vidik. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 61(1), 51–63.
28. Kitzinger, J. in Barbour, R. S. (1999). *Developing focus group research*. London: Sage.
29. Lazarsfeld P. F., Berelson, B. in Gaudet, H. (1948). *The people's choice: How the voter makes up his mind in a presidential campaign*. New York: Columbia University Press.
30. Lewin, K. (1948). *Resolving social conflicts*. Washington: APA.
31. Lindlof, R. T. in Taylor, B. (2002). *Qualitative communication research methods*. Thousand Oaks: Sage.
32. McManus, J. (1994). *Market-driven journalism*. London: Sage.
33. McQuail, D. (1987). *Mass communication theory*. London: Sage.
34. Mestna občina Ljubljana. (2011). *Varnostne razmere na območju občine Ljubljana v obdobju 2005–2010*. Pridobljeno na www.ljubljana.si/file.9.-toka---predstavitev-varnostnih-razmer.pdf
35. Meško, G. (2000). Miti o kriminaliteti v ZDA. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 51(4), 305–313.
36. Meško, G., Hirtenlehner, H. in Vošnjak L. (2009). Izkušnje s kriminaliteto in občutek ogroženosti v Linzu in Ljubljani - preskus kognitivne teorije strahu pred viktimizacijo. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 60(4), 292–308.
37. Meško, G., Šifrer, J. in Vošnjak, L. (2012). Strah pred kriminaliteto v mestnih in vaških okoljih v Sloveniji. *Varstvoslovje*, 14(3), 259–276.
38. Meško, G., Fallshore, M., Muratbegović, E. in Fields, C. B. (2008). Fear of crime in two post-socialist capital cities – Ljubljana, Slovenia and Sarajevo, Bosnia and Herzegovina. *Journal of Crime Justice*, 36(5), 546–553.
39. Meško, G., Vošnjak, L., Muratbegović, E., Budimlić, M., Bren, M. in Kury, H. (2012). Fear of crime in urban neighbourhoods: A comparative analysis of six capitals. *Varstvoslovje*, 14(4), 397–421.
40. Meško, G., Umek, P., Gorenak, V., Dobovšek, V., Kolenc, T., Mikulan, M. in Žaberl, M. (2000). *Strah pred kriminaliteto, policijsko preventivno delo in javno mnenje o policiji*. Ljubljana: Visoka policijsko-varnostna šola.
41. Morgan, D. L. (1996). Focus group. *Annual Review of Sociology*, 22, 129–152.
42. Morley, D. (1980). *The "nationwide" audience*. London: British Film Institute.
43. Moss. (2013). *Merjenje obiskanosti spletnih strani*. Pridobljeno na http://www.moss-soz.si/si/rezultati_moss/obdobje/default.html
44. Muraskin, R., in Domash, S. F. (2007). *Crime and the media: Headlines vs. reality*. New Jersey: Pearson.
45. Nacionalna raziskava branosti. (2013). *Valutni podatki za leto 2012*. Pridobljeno na <http://www.nrb.info/podatki/2012-2.html>
46. Perse E. M., Ferguson D. A. in McLeod, D. M. (1994). Cultivation in the newer media environment. *Communication Research*, 21(1), 79–104.
47. Petrovec, D. (2003). *Mediji in nasilje: obseg in vpliv nasilja v medijih v Sloveniji*. Ljubljana: Mirovni inštitut.
48. Pfeiffer, C., Windzio, M. in Kleimann, M. (2005). Media use and its impacts on crime perception, sentencing attitudes and crime policy. *European Journal of Criminology*, 2(3), 259–285.
49. Policija. (2013). *Poročilo o delu policije v letu 2012*. Pridobljeno na <http://www.policija.si/images/stories/Statistika/LetnaPorocila/PDF/LetnoPorocilo2012.pdf>
50. Prpič, M. (2006). Poročanje o dnevnih dogodkih v osrednjih večernih poročilih. V B. Petković, S. Bašić Hrvatini, L. J. Kučić, I. Jurančič, M. Prpič in R. Kuhar (ur.), *Mediji za državljane* (str. 77–118). Ljubljana: Mirovni inštitut.
51. Sparks, R. (1992). *Television and the drama of crime: Moral tales and the place of crime in public life*. Buckingham: Open University Press.
52. Surrrette, R. (1998). *Media, crime, and criminal justice: Images and realities*. New York: Wadsworth.
53. Umek, P. (2004). Viktimizacijska študija 2001. V G. Meško (ur.), *Preprečevanje kriminalitete: teorija, praksa, dileme* (str. 148–162). Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti.
54. Vaux, A. (1988). *Social support*. New York: Praeger.
55. Vodopivec, K. (1997). Kriminaliteta: mediji in raziskovalci. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 48(3), 307–308.
56. Volčič, Z. in Erjavec, K. (2012). A continuous battle: Relationships between journalists and politicians in Slovenia. *Global media journal*, 7(2), 1–9.
57. Westfeldt, W. in Wicker, T. (1998). *Indictment: The news media and the criminal justice system*. Nashville: First Amendment Center.
58. Zillmann, D. in Wakshlag, J. (1985). Fear of victimization and the appeal of crime drama. V D. Zillmann in B. Jennings (ur.), *Selective exposure to communication* (str. 141–156). Hillsdale: Lawrence Erlbaum.

Impact of the Media on Crime and Attitudes about Crime: A Qualitative Study

Karmen Erjavec, Ph.D., Full Professor of Communication Studies, Faculty of Social Sciences,
University of Ljubljana, Slovenia. E-mail: karmen.erjavec@fdv.uni-lj.si

While existing research on the impact of the media on attitudes toward crime and fear of crime, with the exception of one study (Boda in Szabó, 2011), has focus primarily on how the audience receives, filters and interprets the messages, this paper uses qualitative research to determine what role the news media and other intervening factors have in shaping attitudes towards crime and fear of crime. This study of the relationship between media consumption and attitudes toward crime and fear of crime, is based on the findings of reception studies conducted previously. Eighty-four participants in 13 focus groups from Ljubljana were interviewed. The results indicate that the participants generally obtain information about crime through the mass media, and since all participants clearly used a discourse on crime that has much in common with the dominant media discourse about crime, we can conclude that media consumption impacts attitudes toward crime. The participants expressed an attitude that crime is generally increasing, especially violent crime, economic crime and political corruption, although official statistics do not support these claims. The participants believe that the media exerts a strong effect in shaping attitudes toward crime. A key finding of the research is that the impact of the media on the construction of attitudes toward crime and fear of crime is not direct, but filtered through social, collective, interpersonal and individual interpretative processes.

Keywords: crime, attitudes toward crime, fear of crime, media, media consumption, media impact, Slovenia

UDC: 343.9:659.3(497.4)

Intimnopartnerski umori v Sloveniji in njihova spolna zaznamovanost

Jasna Podreka¹

Tip umora, pri katerem posebno izstopa spolna zaznamovanost, je nedvomno umor, ki je storjen v heteroseksualnih intimnopartnerskih razmerjih (trajajočih ali prekinjenih). To dokazujejo mednarodne raziskave in tudi statistični podatki za Slovenijo. Podatki kažejo, da gre za tip umora, ki prizadene osebe ženskega spola v večjem deležu kot osebe moškega spola in je najpogostejši vzrok nasilnih smrti žensk po vsem svetu. Prav tako je značilno, da je pri večini intimnopartnerskih umorov moških in žensk prisotno poprejšnje intimnopartnersko nasilje nad žensko partnerko. Zaradi tega se intimnopartnersko nasilje razume kot osnovni dejavnik tveganja za intimnopartnerski umor. Pri proučevanju tipologije teh umorov in njihovih poskusov je analiza kazenskih spisov v Sloveniji pokazala, da obstajajo pri storitvah pomembne specifične razlike glede na spol storilca, in sicer pri dinamikah, vzrokih in povodih zanje. Prav tako je treba takšne zločine razumeti v kontekstu neenakomerne razporeditve moči med spoloma v družbi.

Glavne besede: umori, uboji, poskusi umora, poskusi uboja, intimnopartnersko nasilje, spolna neenakost, moč, dominacija

UDK: 343.611(497.4)

1 Uvod

*»Človekovo življenje je nedotakljivo.«
(17. člen Ustave Republike Slovenije)*

Umor je po najširši in splošni definiciji protipraven in naklepen odvzem življenja ene osebe s strani druge osebe (Bartol, 1995; Brookman, 2005; Dundović, 2007; Pešič, 1972; Sterle, 1999). Kaznivo dejanje umora² sodi med najhujša ka-

zniva dejanja, ki jih pozna človeštvo, saj pomeni, kakor pojasnjuje Sterle (1999: 351), »uničenje človeškega življenja kot najvišje osebne in družbene vrednote«, ali kakor pravi Falk (1990: xi), »življenje je edina posest, ki jo vsak od nas resnično ima«. Umor (tudi njegov poskus) nima negativnih posledic le za žrtev, temveč običajno prizadene tudi njen širši družinski in prijateljski krog, pa tudi storilce in skupnost kot celoto (Brookman, 2005). Prav zato znanstveni krogi in širša javnost posvečajo kaznivim dejanjem umora veliko pozornosti, čeprav je njihov delež med nasilnimi kaznivimi dejanji zelo majhen.³

Kljub velikemu zanimanju za problematiko te najbolj okrutne oblike nasilja pa umori že dolgo niso bili proučevani

¹ Jasna Podreka je profesorica zgodovine in univ. dipl. sociologinja kulture ter mlada raziskovalka na Oddelku za sociologijo na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani. E-pošta: jasnapodreka@gmail.com

² V slovenski zakonodaji je Kazenski zakonik, ki je začel veljati 1. 11. 2008 (KZ-1, 2008) vpeljal razlikovanje med ubojem in umorom. Stari Kazenski zakonik Republike Slovenije, ki je veljal od leta 1995 (KZ, 1994), je razlikoval le med pojmom umor in uboj na mah. Umor je opredeljeval 127. člen, in sicer zelo splošno kot dejanje, ko nekdo komu vzame življenje, uboj na mah pa 128. člen: »Kdor koga ubije na mah, ker ga je ta brez njegove krivde z napadom ali hudimi žalitvami močno razdražil [...]«. Novi kazenski zakonik je vpeljal pojem uboj, umor pa oblikoval kot njegovo kvalificirano obliko. Kaznivo dejanje uboja 115. člen KZ-1 (2008) opredeljuje splošno kot dejanje, ko nekdo komu vzame življenje. V 116. členu zakon posebej opredeljuje umor kot dejanje, ko nekdo nekoga umori s tem, da mu vzame življenje: 1. na grozovit ali zahrbtn način; 2. zaradi ukrepanja pri uradnih dejanjih varovanja javne varnosti ali v predkazenskem postopku ali zaradi odločitev državnih tožilcev ali zaradi postopka in odločitev sodnikov ali zaradi ovadbe ali pričanja v sodnem postopku; 3. za-

radi kršitve enakopravnosti; 4. iz morilske sle, iz koristoljubnosti, zato da bi storil ali prikril kakšno drugo kaznivo dejanje, iz brezobzirnega maščevanja ali iz kakšnih drugih nizkotnih nagibov; 5. z dejanjem, storjenim v hudodelski združbi za storitev takih dejanj. Dejanje uboja na mah opredeljuje 117. člen KZ-1 (2008) in njegova definicija ni spremenjena. Kaznivo dejanje uboja je tako po kazenskopravni definiciji lažje kaznivo dejanje, za katerega je predpisana milejša kazen, od pet do petnajst let, za umor pa najmanj petnajst let. V nadaljevanju bom uporabljala le pojem umor, ki zajema kaznivo dejanje uboja (KZ-1, 2008: 115. čl.) in tudi kaznivo dejanje umora (KZ-1, 2008: 116. čl.).

³ V letu 2011 je po poročilu slovenske policije celotna slovenska kriminaliteta obsegala 88.722 primerov. Od tega je bilo 44 primerov dokončanih ubojev in umorov ter poskusov uboja in umora, kar je 0,049-odstotni delež v celotni kriminaliteti (MNZ, Policija, 2012a).

podrobno in specifično glede na spol.⁴ Polk (1994) meni, da je treba za poglobljeno razumevanje problematike razlikovati med različnimi oblikami umorov in te razlike proučiti glede na spol. Številne teorije so za analize po spolu »slepe« in so zato neuspešne v kritični analizi umorov. Umore je treba kvalitativno razlikovati, saj »kakor ne obstaja neka enotna entiteta, imenovana 'zločin', tako ni enotnega fenomena umora. Analiza kvalitativno različnih umorov osvetljuje specifične vidike konfliktov med različnimi ljudmi, v različnih situacijah in različnih časovnih obdobjih« (Brookman, 2005: 118).

Spolna zaznamovanost posebno izstopa pri umorih v heteroseksualnih intimnopartnerskih razmerjih⁵ (trajajočih in prekinjenih). V tem članku jih bom imenovala intimnopartnerski umori.⁶ Mednarodne raziskave in statistični podatki kažejo na to, da gre za tip umora, ki prizadene ženske v nesorazmerno večjem deležu kakor moške in je najpogostejši vzrok nasilnih smrti žensk (Baldry, 2008; Browne, Williams in Dutton, 1999; Creazzo, 2011; De Suremain, 2011; Garcia, Soria in Hurwitz, 2007; Ioratti in Sánchez, 2011; Karadole in Pramstrahler, 2011; Myght Leth, 2009; Radford in Russell 1992; United Nations Office on Drugs and Crime [UNODC], 2011). Raziskave prav tako nesporno dokazujejo, da je bilo pri večini intimnopartnerskih umorov moških in žensk predhodno prisotno intimnopartnersko nasilje nad žensko, zaradi česar je to nasilje razumljeno kot osnovni dejavnik tveganja za intimnopartnerski umor (Aldridge in Browne, 2003; Campbell, 1992; Campbell, Glass, Sharps, Laughon in Bloom, 2007; Campbell et al., 2003; Smith, Moracco in Butts, 1998). Takšne ugotovitve rušijo stereotipna prepričanja, da so intimnopartnerski umori osamljeni dogodki ali nesreče, ki se zgodijo nepričakovano, zaradi trenutnega besa ali »izbruha strasti« pri sicer nenasilnih (moških) posameznikih,

in dokazujejo, da gre praviloma za končni akt v kontinuumu nasilja v intimnopartnerskem odnosu. Raziskave opozarjajo tudi na pomembne razlike v dinamiki, vzrokih in povodih pri intimnopartnerskih umorih žensk v primerjavi z intimnopartnerskimi umori moških.

V članku predstavljam kvalitativno analizo intimnopartnerskih umorov in ubojev ter njihovih značilnosti glede na spol. Poleg kaznivih dejanj umora in uboja bom obravnavala tudi poskuse teh kaznivih dejanj. Čeprav lahko v kazensko-pravni teoriji najdemo zelo različne in nasprotujoče si razprave o poskusu umora in uboja, zagovarjam stališče, da pri resnosti in teži dejanja med dokončanostjo in poskusom ni razlike. Kazenski zakonik v 34. členu opredeljuje poskus⁷ kot ravnanje, ko je nekdo »naklepno kaznivo dejanje začel, pa ga ni dokončal« (KZ-1, 2008), pri čemer pa storilec od dokončanja kaznivega dejanja ne odstopi prostovoljno,⁸ temveč dokončanje navadno preprečijo druge okoliščine.

V članku predstavljam kvalitativno analizo 30 intimnopartnerskih umorov in poskusov umora, ki so se zgodili v Sloveniji v letih 2000–2011. Proučila sem njihove osnovne značilnosti in jih primerjala z ugotovitvami mednarodnih raziskav, ki dokazujejo, da gre za izrazito spolno zaznamovano obliko nasilja. Predstavljene bodo tudi ugotovitve iz Evrope in Slovenije, čeprav je raziskovanje intimnopartnerskih umorov tu precej pomanjkljivo in še nerazvito.⁹ Spolno

⁴ Na problematičnost spolno nevtralnega proučevanja in raziskovanja nasilja so prve opozorile feministične avtorice v sedemdesetih letih 20. stoletja. S statističnimi analizami so pokazale, da nekatere oblike nasilja, kot so posilstvo, nasilje v družini in med partnerjema, zalezovanje, spolne zlorabe otrok, prostitucija, spolno nadlegovanje, intimnopartnerski in družinski umori v nesorazmerno večjem deležu prizadenejo osebe ženskega spola, storilci pa so največ osebe moškega spola (Brownmiller, 1988; Price, 2005).

⁵ S pojmom heteroseksualno intimnopartnersko razmerje razumem razmerja med zakonskimi, zunajzakonskimi in drugimi intimnimi partnerji različnega spola.

⁶ Intimnopartnerski umori so v Sloveniji v znanstveni literaturi (Sterle, 1999; Voglar, 1997) in v medijski javnosti pogosto obravnavani pod tipologijo družinskih umorov, kamor sodijo še umori staršev ali potomcev, sorojencev ali drugih ožjih sorodnikov. Tako kot pojma družinsko nasilje ali nasilje v družini je tudi pojem družinski umor neustrezen iz več razlogov (Veselič, 2004), med drugim zaradi različnih, tudi zakonskih definicij družine (gl. npr. različni definiciji v Zakonu o zakonski zvezi in družinskih razmerjih (2004) in Zakonu o preprečevanju nasilja v družini (2008)).

⁷ Kakor pojasnjujejo Bavcon, Šelih, Korošec, Ambrož in Filipič (2009), vprašanje v zvezi s poskusom vzbuja zelo burne in kontraktorne razprave v kazensko-pravni teoriji in sodni praksi. Teorija ločuje med objektivno in subjektivno stranjo poskusa. Pri objektivni storilec uresniči bodisi samo nekatere (nedokončan poskus) bodisi vse znake kaznivega dejanja (dokončan poskus) in s tem spravi v nevarnost zavarovano dobrino, ob tem pa ne uresniči prepovedane posledice. Pri subjektivni strani poskusa ravna naklepno oziroma odločno in na zunaj vidno, tako da izrazi svojo voljo – uresničiti prepovedano posledico. Stališča se razlikujejo glede na pripisovanje večjega pomena bodisi objektivni bodisi subjektivni strani poskusa (ibid.: 310). Odločitev za vključitev poskusov intimnopartnerskih umorov in ubojev podpiram s stališčem o subjektivni strani poskusa, ki kaže na storilčevo voljo, da uresniči kaznivo dejanje.

⁸ Prostovoljni odstop je posebej opredeljen v 36. členu KZ-1 (2008): »Storilcu, ki je poskušal storiti kaznivo dejanje, pa je prostovoljno odstopil od njegove storitve, se sme odpustiti kazen«, ter: »Če storilec prostovoljno odstopi od storitve kaznivega dejanja, se ga kaznuje za tista dejanja, ki pomenijo kakšno drugo samostojno kaznivo dejanje«.

⁹ Čeprav je tradicija raziskovanja problematike intimnopartnerskega in družinskega nasilja dolga, so tematiko intimnopartnerskih umorov dolgo – in jo ponekod še vedno – precej zanemarjali v sociologiji, kriminologiji, socialnem delu in v drugih strokovnih in akademskih krogih. Prav tako je bilo za žrtve in storilce intimnopartnerskih umorov majhno zanimanje pri raziskovanju

zaznamovanost intimnopartnerskih umorov bom preverjala s pomočjo štirih osnovnih hipotez: prvič, v Sloveniji je delež intimnopartnerskih umorov in poskusov umora žensk bistveno višji od deleža intimnopartnerskih umorov ter poskusov umora moških; drugič, intimnopartnerski umor je najpogostejši vzrok nasilnih in namernih smrti žensk; tretjič, najresnejši dejavnik tveganja za intimnopartnerski umor moških in žensk je predhodno intimnopartnersko nasilje partnerja nad partnerko; in četrtič, značilnosti, motivi oz. povodi in dinamike intimnopartnerskih umorov žensk so največ povezani z izrazitim ljubosumjem, ki izhaja iz »posestništva« moškega nad partnerko in se izraža v dominaciji, nadzorovanju, posesivnosti, česar pri intimnopartnerskih umorih moških skoraj ni. Kvalitativno analizo bom podprla s statističnimi podatki o deležu intimnopartnerskih umorov in ubojev ter poskusov umora in uboja, ki so se v Sloveniji zgodili v letih 2000–2011, s poudarkom na razliki med spoloma.¹⁰

2 Delež intimnopartnerskih umorov ter razlika po spolu

Mednarodne raziskave in statistični podatki kažejo pomenljivo spolno razliko v deležih intimnopartnerskih umorov žensk in moških. Urad ZN za droge in kriminal v poročilu »Global Study on Homicide« (UNODC, 2011)¹¹ ugotavlja, da so na globalni ravni umori žensk povezani s predhodnim intimnopartnerskim oz. družinskim nasiljem. Osnovni trend pri umorih, ki prizadenejo ženske, je povezan s stopnjo intimnopartnerskega oz. družinskega nasilja, ne pa s strelnimi spopadi, organizirano kriminaliteto ali uličnim nasiljem, kar je zlasti značilno za umore moških. V Evropi so v letu 2008 več kakor polovico žensk umorili družinski člani, in sicer v 35 odstotkih primerov nekdanji ali aktualni zakonski partner,¹² v 17 odstotkih pa drugi sorodniki. Moške so v 5 odstotkih

primerov umorile aktualne ali nekdanje zakonske partnerke, v 10 odstotkih pa drugi družinski člani. Poročilo zaključuje, da so intimnopartnerski umori najpogostejši tip umora žensk na globalni ravni (UNODC, 2011). Po statističnih podatkih je v ZDA v letih 1976–2005 intimnopartnerski umor predstavljal 30 odstotkov vseh umorov žensk¹³ in 5 odstotkov vseh umorov moških¹⁴ (Bureau of Justice Statistics, 2012). Podobna razmerja kažejo številne mednarodne raziskave na podlagi nacionalnih statističnih podatkov. Aldridge in Browne (2003) navajata statistične podatke za Anglijo in Wales za obdobje 1999–2000; delež žensk, ki so jih umorili nekdanji ali aktualni zakonski ali intimni partnerji, je bil 37 odstotkov, delež moških, ki so jih umorile nekdanje ali aktualne zakonske ali intimne partnerke, pa 6 odstotkov. Avstralska raziskava¹⁵ poroča o podobnem razmerju; v letih 1989–1999 je bilo 57,6 odstotka žensk žrtev intimnopartnerskega umora, medtem ko je bil delež moških žrtev takšnega umora 11 odstotkov (Mouzens, 2001). Na območju južne Danske ugotavljajo, da intimnopartnerski umori predstavljajo več kakor četrtino vseh umorov v tej regiji ter da so žrtve takih umorov večinoma ženske, storilci pa moški; skoraj polovico (45 odstotkov) vseh umorov žensk v tej regiji so storili nekdanji ali aktualni intimni partnerji (Mygind Leth, 2009).

Statistični podatki za Slovenijo kažejo podobne trende. Po podatkih Ministrstva za notranje zadeve je bilo v letih 2000–2011 v Sloveniji 212 žensk žrtev poskusa kaznivih dejanj umora ali uboja ter dokončanega umora ali uboja. Od tega so 92 (43 odstotkov) umorov in ubojev ter poskusov umora in uboja storile osebe, zapisane v kategorijah »nekdanji zakonec oziroma intimni partner«, »intimni partner« in »zakonec«.¹⁶ Ženske v Sloveniji le redko umorijo osebe, s katerimi nimajo odnosov ali niso v sorodstvu (Graf 1). Popolnoma drugačni so podatki o moških žrtvah (Graf 2). Delež moških med žrtvami umorov in ubojev ter poskusov umora in uboja je sicer znatno višji kakor delež žensk. Tako je bilo v letih 2000–2011 med žrtvami kaznivih dejanj umora in uboja ter poskusa umora in uboja 486 oseb moškega spola, 35 teh kaznivih dejanj (7 odstotkov) pa so povzročile osebe, evidentirane v kategorijah

nasilja nad ženskami (Stout, 2001: 41), kar se je spremenilo šele v zadnjem desetletju. Glavnina raziskav je nastala v feminističnem konceptualnem okviru. Najdaljšo tradicijo raziskovanja intimnopartnerskih umorov imajo ZDA in Kanada, bogato tradicijo pa tudi Velika Britanija in Avstralija, zato se bo naš teoretični pregled opiral zlasti na raziskave iz teh držav.

¹⁰ Statistični podatki so bili pridobljeni na Ministrstvu za notranje zadeve. To je edini organ v Sloveniji, ki – od leta 1999 – vodi statistiko o umorih glede na odnos med žrtvijo in storilcem.

¹¹ Študija je zajela večino držav sveta, med njimi Slovenijo.

¹² Študija je zajela le umore med aktualnimi in nekdanjimi zakonskimi partnerji in izpustila zunajzakonske oz. intimne partnerje, ki pa, kakor dokazujejo številne študije in bo v nadaljevanju razvidno iz podatkov za Slovenijo, predstavljajo pomemben delež storilcev intimnopartnerskih umorov, ta delež pa v zadnjem času tudi narašča (Campbell et al., 2007). Zato je upravičena domneva, da je podcenjen delež, ki ga navaja UNODC.

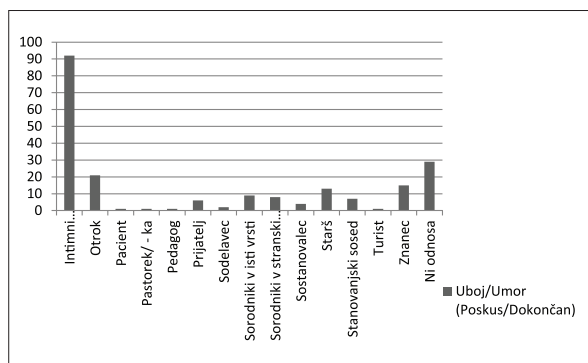
¹³ V 18,3 odstotka primera je bil morilec zakonec, v 1,4 odstotka nekdanji zakonec, v 10,4 odstotka pa zunajzakonski partner.

¹⁴ V 3 odstotkih primerov je bila morilka zakonska partnerka, v 0,2 odstotka nekdanja zakonska partnerka in v 1,8 odstotka zunajzakonska partnerka.

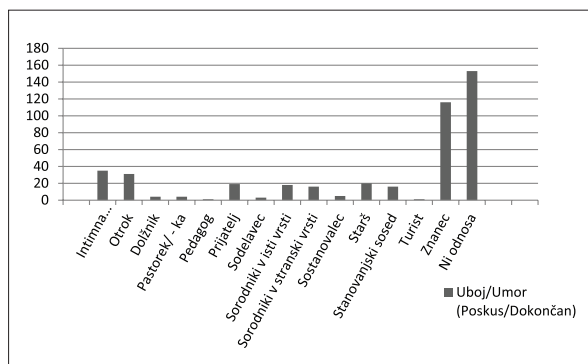
¹⁵ Podatki so povzeti po National Homicide Monitoring Program, s katerim združijo vse umore v Avstraliji, ki jih identificirajo država in teritorialne policijske enote. Podatki obsegajo skupaj 2.821 umorov, ki so se zgodili od 1. 7. 1989 do 30. 6. 1998 (Mouzens, 2001: 166).

¹⁶ Drugi najpogostejši storilci umorov žensk so osebe, zabeležene v kategoriji »ni odnosa« (13,67 odstotka), na tretjem mestu pa so »otroci« (9,09 odstotka).

»nekdanji zakonec oziroma intimni partner«, »intimni partner« in »zakonec«. ¹⁷ Moške so najpogostejše umorile osebe, evidentirane v kategorijah »ni odnosa« (31,48 odstotka) in »znanci« (23,86 odstotka).

Graf 1: Število obravnavanih kaznivih dejanj umora in uboja (vključno s poskusi) v letih 2000–2011 z žrtvami ženskega spola glede na odnos osumljenca do žrtve
Vir: MNZ, Policija (2012b)

Graf 2: Število obravnavanih kaznivih dejanj umora in uboja (vključno s poskusi) v letih 2000–2011 z žrtvami moškega spola glede na odnos osumljenca do žrtve
Vir: MNZ, Policija (2012c)

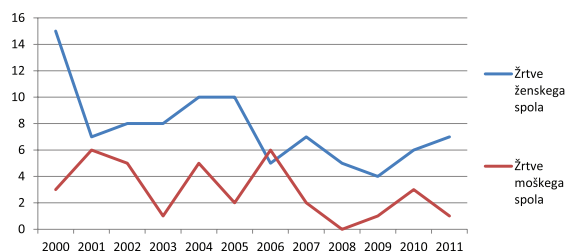
V letih 2000–2011 je bilo v Sloveniji 127 intimnopartnerskih umorov in ubojev ter poskusov umora in uboja,

pri čemer je bilo med žrtvami 92 (72,44 odstotka) žensk in 35 (27,55 odstotka) moških. Iz Grafa 3 je razvidno, da se je delež intimnopartnerskih ubojev in umorov ter poskusov ubojev in umorov v zadnjih desetih letih znatno zmanjšal, čeprav se delež intimnopartnerskih umorov žensk od leta 2009 ponovno povečuje. ¹⁸ O splošnem upadanju deleža intimnopartnerskih umorov moških in žensk poročajo tudi raziskave v Kanadi in ZDA, ki upadanje pripisujejo največ pomembnim družbenim in institucionalnim spremembam v zvezi z ukvarjanjem, razumevanjem in reševanjem problematike intimnopartnerskega in družinskega nasilja v zadnjih tridesetih letih (Campbell et al., 2007; Gartner, Dawson in Crawford, 2001). ¹⁹

¹⁸ Leta 2009 so bili štirje intimnopartnerski umori žensk, leta 2010 šest in leta 2011 sedem (MNZ). Policija je leta 2011 v primerjavi z letom poprej zaznala 18,2-odstotno zmanjšanje obravnavanih kaznivih dejanj nasilja v družini in 3,9-odstotno zmanjšanje kršitev javnega reda in miru zaradi nasilja v družini, vendar se je v istem obdobju število intimnopartnerskih umorov žensk povečalo. Tako je policija v letu 2010 obravnavala 2.344, v letu 2011 pa 1.917 kaznivih dejanj nasilja v družini; v letu 2010 je zaradi nasilja v družini obravnavala 3.857 kršitev Zakona o varstvu javnega reda in miru, leto pozneje pa 3.705. Policija ugotavlja, da je to lahko med drugim posledica doslednega izrekanja ukrepa prepovedi približevanja določenemu kraju oziroma osebi, s čimer so v več primerih preprečili ponovitev kaznivnega dejanja (MNZ, Policija, 2012a).

¹⁹ Campbell et al. (2007) poročajo, da se je v ZDA delež intimnopartnerskih umorov zelo zmanjšal, vendar je to zmanjšanje bistveno večje pri intimnopartnerskih umorih moških kot pri intimnopartnerskih umorih žensk. Gartner et al. (2001) prav tako ugotavljajo za Ontario v Kanadi, da se je sicer v obdobju 1974–1994 znatno znižal delež intimnopartnerskih umorov na splošno, vendar predvsem na račun upada intimnopartnerskih umorov moških, saj se delež intimnopartnerskih umorov žensk ni bistveno zmanjšal. Avtorice povezujejo upad deleža takšnih umorov moških z rastjo in razvojem storitev za pomoč ženskam – žrtvam nasilja v družini po letu 1984. S tem naj bi se zmanjšalo predvsem tveganje za moške, da jih umorijo intimne partnerke, medtem ko pri ženskah ostaja tveganje sorazmerno enako. Eno od možnih razlag vidijo v tem, da so storitve pomoči učinkovitejše pri zaščiti nasilnežev pred ofenzivnim ravnanjem njihovih partnerk in pa v zaščiti žensk pred nasiljem (Gartner et al., 2001: 152), saj se ženske bolj nagibajo k umoru partnerja, kadar so poprej same dolgo žrtve njegovega nasilja, in umorijo takrat, ko ne vidijo drugega izhoda (Browne, 1987). Če so dostopne storitve in zatočišča za žrtve nasilja, žrtve v njih vidijo možnost za izhod iz nasilnega odnosa (Gartner et al., 2001: 152) in redkeje posežejo po tako skrajni obliki nasilja, kot je umor.

¹⁷ Iz podatkov ni mogoče razbrati, kakšen je delež umorov in ubojev ter poskusov umora in uboja v homoseksualnih parih, saj ministrstvo statistično vodi le podatke glede na spol storilca in/ali spol žrtve posebej, ne pa v njuni medsebojni korelaciji. Na osnovi ugotovitev tujih raziskav je možna domneva, da je delež intimnopartnerskih umorov in ubojev ter poskusov umora in uboja v homoseksualnih razmerjih minimalen.

Graf 3: Število intimnopartnerskih umorov in poskusov umorov žensk in moških v Sloveniji v letih 2000–2011
Vir: MNZ, Policija (2012b, 2012c)

Predstavljeni podatki tako ne puščajo dvoma o sklepu, da tudi v Sloveniji ženske najpogosteje umorijo osebe, s katerimi imajo tesna intimna razmerja, kar za moške ne velja.

3 Spolna dinamika intimnopartnerskih umorov

V strokovni literaturi v zvezi z intimnopartnerskimi umori in uboji poudarjajo kot absolutne dejavnike tveganja predhodno intimnopartnersko nasilje in neposredne grožnje s smrtjo, grožnje ženske s prekinitvijo partnerske zveze ali njena prekinitve ter izrazito ljubosumje in zalezovanje (Browne, 1987; Browne et al., 1999; Campbell, Webster in Glass, 2009; Campbell et al., 2007; Campbell et al., 2003; Dixon, Hamilton-Giachritsis in Browne, 2008; Glass, Laughon, Rutto, Bevacqua in Campbell, 2008; McFarlane et al., 1999; Radford in Russell, 1992; Russell in Harmes, 2001; Smith et al., 1998; Wilson in Daly, 1998).²⁰ Nekateri avtorji in avtorice posebej opozarjajo na dve značilnosti intimnopartnerskih umorov žensk, pri katerih so storilci moški, in sicer na uporabo ekstremnega nasilja pri storitvi kaznivega dejanja (Campbell, 1992; Gartner et al., 2001) ter »kolateralne« umore (Programme Daphne III – 2007, 2010) oziroma umore multiplih žrtev (Serran in Firestone, 2004).

3.1 Metodologija

V članku se opiram na pregled 30 naključno izbranih pravnomočno zaključenih kazenskih zadev iz vseh okrožnih

sodišč v Sloveniji²¹ za kazniva dejanja umora in poskusa umora po 127. členu KZ (1995) (29 primerov) in po 116. členu KZ-1 (2008) (1 primer), ki so bila storjena v obdobju od leta 2000 do 2011. V proučenih kazenskih zadevah so bili v 24 primerih storilci teh kaznivih dejanj osebe moškega in žrtve ženskega spola, v 6 primerih pa so bile storilke ženskega spola, žrtve pa moškega spola. V vseh primerih je bilo med žrtvijo in storilcem še trajajoče ali pa prekinjeno intimnopartnersko razmerje. Intimnopartnersko razmerje pri tem razumem širše, neodvisno od njegovega trajanja ali pravnega statusa. To pomeni, da so bile v analizo vključene aktualne in nekdane zakonske in izvenzakonske skupnosti ter intimnopartnerska razmerja, ki jih zaradi trajanja, legalnega statusa ali oblike ne moremo kategorizirati kot zakonska ali izvenzakonska razmerja. To so npr. razmerja, kjer žrtev in storilec nista nikoli živela skupaj, v razmerju pa sta bila kratek čas ali le občasno.

Kazenske zadeve sem analizirala s proučevanjem kazenskih spisov, ki so bili osrednji vir informacij o osebnih podatkih storilca in žrtve, o okoliščinah, povezanih z zgodovino njunega odnosa, in o storitvi kaznivega dejanja. Vsak kazenski spis je namreč opremljen z dokumentacijo, ki jo sodišče pridobi za potrebe odločanja o krivdi storilca, vrsti kaznivega dejanja ter ustrezni vrsti in višini kazni. V spisih se hranijo kazenske ovadbe za očitano kaznivo dejanje; obtožnice; uradni zaznamki o izjavah obdolženega oz. obdolženke, prič in preživele oškodovanke oz. preživelega oškodovanca; psihiatrično izvedensko mnenje obdolženega oz. obdolženke (s katerim dobimo natančen vpogled v duševno stanje obdolženega oz. obdolženke); obdukcijski zapisniki v primerih umorov; pri poskusih umora zdravniška poročila o poškodbah žrtve; poročila različnih institucij (npr. centrov za socialno delo, policije, zdravstvenega osebja) o predhodnih obravnavah, vpletenih zaradi nasilja; pravnomočne sodbe ter zelo različna druga dokumentacija, ki je relevantna za kazenski postopek. Tako je bilo mogoče pridobiti vse osebne podatke storilcev (letnica in kraj rojstva, poklic, izobrazba, mesečni dohodek, premoženje, predhodna kaznovanost ter vpletenost v druge kazenske postopke) in večino osebnih podatkov žrtev. Natančne osebne podatke žrtve je bilo mogoče pridobiti zlasti v primerih, ko je žrtev preživela napad, saj je bila priča v postopku. Nekoliko težje je bilo razbrati nekatere osebne podatke pokojnih žrtev (na primer izobrazbo in poklic), saj jih sodišče, razen če so o njih poročale priče, ni posebej zbiral.²²

²⁰ Kot relevantne dejavnike, povezane z intimnopartnerskimi umori, strokovna literatura navaja tudi zlorabo alkohola in drugih psihoaktivnih substanc, motnje v duševnem zdravju ter nekatere socialno-demografske dejavnike, kot so odnos med žrtvijo in storilcem, znatna razlika v starosti med žrtvijo in storilcem, nižji izobrazbeni in socialni status ter nezaposlenost, kar bomo v tem članku izpustili zaradi prostorske omejitve.

²¹ V Sloveniji je 11 okrožnih sodišč: v Celju, Kopru, Novi Gorici, Kranju, Krškem, Ljubljani, Novem mestu, Mariboru, Murski Soboti, Ptuj in Slovenj Gradcu.

²² V primerih pokojnih žrtev sem lahko razbrala osebne podatke iz uradnih zaznamkov zaslišanih prič ali obdolženca.

3.1.1 Zgodovina intimnopartnerskega nasilja

Zgodovina predhodnega intimnopartnerskega nasilja se pri pregledu izbranih primerov izkaže za najpomembnejši dejavnik tveganja za intimnopartnerski umor. V veliki večini pregledanih primerov intimnopartnerskih umorov in poskusov umora je bila prisotna zgodovina intimnopartnerskega nasilja nad žensko partnerko, pa naj sta bila žrtev ženska ali moški.²³

Kadar so bile žrtve ženskega spola, je v veliki večini primerov (87 odstotkov ali pri 21 od 24) mogoče brez dvoma govoriti o zgodovini intimnopartnerskega nasilja, ki mu Johnson (2008) pravi »*intimni terorizem*«. To pomeni, da je nasilni partner uporabljal multiple taktike nasilja (fizično, psihično, spolno, ekonomsko nasilje in zalezovanje) z namenom, da bi permanentno in dolgoročno nadzoroval partnerko, partnerka pa nasilja ni vračala. V dveh tretjinah primerov (14 od 21 ali 67 odstotkov), v katerih je bilo prisotno predhodno nasilje, so nasilni partnerji nad partnerkami izvajali fizično in psihično nasilje,²⁴ medtem ko v tretjini primerov (7 od 21 ali 33 odstotkov) partner ni bil fizično nasilen, je pa nad partnerko izvajal različne oblike psihičnega nasilja,²⁵ kot so izrazito ljubosumje, nadzorovanje, zalezovanje, nadlegovanje, posesivnost, verbalno nasilje in poniževanje. V nekaterih, sicer redkih primerih so žrtve poročale tudi o spolnem nasilju, kar pomeni, da so jih partnerji silili v nezaželene spolne odnose.²⁶ Nasilje je bilo

v večini primerov prisotno zelo dolgo, od deset do trideset let. Le v nekaj primerih so nasilna razmerja trajala dve leti ali manj, le dve razmerji pa od pet do deset let.²⁷

Z analizo primerov je bilo mogoče pri žrtvah in v okolici ugotoviti problem neprepoznavanja nekaterih oblik psihičnega nasilja in s tem njegove nevarnosti. Če je bil partner fizično agresiven nad partnerko, so širša okolica, zaslišane priče in preživele žrtve takšno vedenje brez dvoma označile za nasilno in moškega za nasilnega. Če sicer psihično nasilen partner ni bil fizično nasilen, so priče in/ali preživele žrtve bolj kakor o psihičnem nasilju govorile o ljubosumju, ki se je pogosto stopnjevalo v hude izbruhe jeze, pri čemer pa ne preživele žrtve in ne priče v postopku takšnega ravnanja niso označile za nasilno ali posebno problematično, kar ponazarjata tudi citata iz pravnomočnih sodb:

Primer A: »*Priče skladno povedo, da obdolženi fizično naj ne bi bil nikoli nasilen, samo izredno ljubosumen.*«

Primer B: »*Po pričevanju oškodovanke sta se pred tem dobro razumela, partner je bil le zelo ljubosumen.*«

Ljubosumje se pogosto enači z oblikami vedenja, kot so pretirane zahteve po pozornosti, nadzorovanje, preprečevanje socialnih stikov, zasledovanje. Uporaba izraza ljubosumje za opisovanje takšnih oblik vedenja se ne zdi ustrezna, saj je čustvo ljubosumja, čeprav ga strokovna literatura obravnava zelo različno, pogosto razumljeno v povezavi s čustvom ljubezni in strahu pred izgubo ljubljene osebe (Milivojević, 2004). Opisane oblike vedenja z ljubeznijo nimajo veliko skupnega, saj izražajo »posestniško« in dominirajočo držo do drugega, ki se prenaša po navidezno »prefinjjenih« poteh, zaradi česar žrtve ne zaznava negativnih učinkov tega vedenja.²⁸

odnose kot svojo dolžnost znotraj partnerske zveze in jih zaradi tega ne razumejo kot nasilje.

²⁷ Koliko let je v povprečju trajalo nasilje, je zelo težko ugotoviti, saj ne žrtve ne priče ne znajo natančno povedati, kdaj se je nasilje začelo. Lahko pa približno sklepamo o trajanju nasilja glede na trajanje partnerskih zvez in glede na približno oceno žrtve in/ali prič, kdaj so začele zaznavati nasilje. Navadno je bilo to povezano s prvim fizičnim napadom.

²⁸ Pri razumevanju tega, da ženske nekaterih oblik psihičnega nasilja ne zaznavajo kot škodljivih, si lahko pomagamo z Bourdieujevim konceptom simbolnega nasilja. Avtor ga razume kot »mehko, neobčuteno nasilje, nevidno celo njegovim žrtvam, nasilje, ki se pravzaprav dogaja po simbolnih poteh sporazumevanja in zavedanja ali natančnejše, nezavedanja, spoznavanja ali celo čustvovanja« (Bourdieu, 2010: 2). S pomočjo koncepta simbolnega nasilja pojasnjuje načine, kako se v družbi vsiljuje in prenaša (moška) dominacija in s tem povezana paradoksalna logika dominiranja in podrejanja. Podrejanje ne poteka vselej s prisilo, temveč lahko tudi preko nezavednega ali zavednega prilagajanja podrejenih družbeni ureditvi, ki jo razumejo kot univerzalno, torej objektiv-

²³ Tako kot ugotavljajo že navedene tuje raziskave, tudi Matjaž Voglar v članku »Družinski umori v Sloveniji« ugotavlja, da gre v primerih intimnopartnerskih umorov moških in žensk največkrat za »neurejene družine, kjer so pogosti prepiri in nasilje, praviloma pa je nasilnež moški« (Voglar, 1997: 52). Kakor pojasnjuje avtor, je bila »večina partnerjev ubitih med seanso nasilja ali na začetku dogodka« in le majhen del umorov se je zgodil nepričakovano (ibid.).

²⁴ Prisotnost nasilja potrdijo preživele žrtve in zaslišane priče. V nekaterih spisih je mogoče, čeprav redkeje, najti o tem tudi potrdila institucij, kot so centri za socialno delo, policija, osebni zdravniki, psihiatrične ustanove, ki so že v preteklosti ali pred dogodkom obravnavale par ali družino zaradi storilčevega nasilja.

²⁵ Ambrož (2003: 15) v članku »Novo (odkrito) nasilje – psihično nasilje (med partnerjema)« navaja definicije psihičnega nasilja, povzete po različnih avtorjih; na kratko bi lahko rekli, da je psihično nasilje »*ravnanje oziroma odnos, za katerega so značilni: pretirana kritičnost, socialna izolacija, ljubosumje, verbalno nasilje, posesivnost, grožnje, ki se nanašajo na partnersko razmerje, grožnje z nasiljem, poniževanje, nadzorovanje, zbujanje občutkov krivde in manjvrednosti, postavljanje ultimativ in zahteve po osrednji pozornosti.*«

²⁶ Navajam oblike nasilja, katerih prisotnost je mogoče z gotovostjo določiti na podlagi dokazov, shranjenih v kazenskih spisih. Ko govorimo o spolnem nasilju, pa je treba upoštevati tudi dejstvo, da so takšni primeri zelo verjetno redki zato, ker praviloma žrtve o spolnem nasilju ni nihče posebej vprašal. Obenem pa obstaja tudi velika verjetnost, da tudi same ženske tovrstnega nasilja niso prepoznale, saj, kakor ugotavljajo nekateri avtorji in avtorice (Finklehor in Yllo, 1993), številne ženske zaradi različnih pritiskov razumejo spolne

V 12,5 odstotka primerov (3 od 24) med vsemi intimnopartnerskimi umori in poskusi umora, kjer so bile žrtve ženske, pa ni bilo mogoče popolnoma zanesljivo ugotoviti, ali je bilo nasilje med partnerjema prisotno pred obravnavanim kaznivim dejanjem in v kakšni obliki. Sodeč po zaključkih sodišč bi lahko te primere kategorizirali kot »*situacijsko partnersko nasilje*« (Johnson, 2008), kjer je med partnerjema prihajalo do pogostih, lahko tudi nasilnih sporov, vendar nobeden od njiju nasilja ni uporabljal v kontekstu izvajanja nadzora. V vseh treh primerih so priče, storilci in žrtve, ki so preživeli napad, poročali o tem, da sta se žrtev in storilec pred kaznivim dejanjem dobro razumela, da pa je med njima občasno prihajalo do sporov.

V polovici primerov, v katerih so bile storilke intimnopartnerskih umorov ženske, je mogoče govoriti o prisotnosti oblike nasilja, ki jo Johnson (2008) imenuje »*nasilni upor*« (»*violent resistance*«). S tem poimenujemo obliko nasilja, ko je moški partner nasilen in nadzorovalen, je »*intimni terorist*«, žrtev pa nasilje uporabi zato, da bi se uprla splošnemu nadzoru. Tako je v polovici pregledanih primerov (3 od 6) mogoče zanesljivo ugotoviti, da je bila storilka dolga leta²⁹ žrtev oškodovančevega nasilja. V dveh od omenjenih primerov sta storilki in zaslišane priče poročale o zelo hudem fizičnem in psihičnem nasilju. Ena od storilk je povedala: »*Pokojni mi je kakšno leto pred kritičnim dnevom izbil zobe, velikokrat mi je pulil lase, velikokrat sem potem, ko me je pretepel, imela podplutbe, nikoli, vse do kritične noči, pa nisem nikomur upala povedati, kako je pokojni ravnal z menoj, saj mi je zmeraj, ko sem mu rekla, da ga bom prijavila, zagrozil, da me bo pretepel še huje, in ljudem sem, ko so me spraševali po podplutbah lagala, da sem se poškodovala pri padcu.*« (Primer C) V tretjem primeru pa je bil oškodovanec do partnerke psihično nasilen v obliki žalitev, podcenjevanja, zaničevanja in namernega zbujanja ljubosumja.

V preostalih treh od šestih primerov, v katerih so bili žrtve moški, je težko popolnoma zanesljivo definirati stopnjo in obliko predhodnega nasilja med partnerjema. V prvem primeru (šlo je za poskus umora) sicer ni mogoče popolnoma izključiti prisotnosti spolnega nasilja; storilka in oškodovanec sta bila v občasnem intimnem razmerju (oškodovanec je bil sočasno v

zakonski zvezi z drugo žensko) in obdolženka je v zagovoru povedala, da jo je oškodovani pogosto spolno nadlegoval, čemur se je vedno upirala. Prav tako naj bi jo oškodovanec spolno nadlegoval na dan izvršitve kaznivega dejanja, kar je tudi sprožilo njeno nasilno reakcijo. Oškodovanec je trdil, da so bili spolni odnosi vedno konsenzualni. Zagovora storilke nista potrdila nobena priča ali noben dokaz, zaradi česar je težko z gotovostjo trditi, ali je bilo nasilje oškodovanca nad obdolženko prisotno ali ne. V drugem primeru bi lahko iz ugotovitev sodišča sklepali, da je bilo prisotno »*situacijsko partnersko nasilje*«, saj je med storilko in oškodovancem prihajalo do pogostih verbalnih sporov predvsem zaradi alkohola, pri čemer naj bi bila glede na izjave zaslišanih prič oba enako agresivna. Ni pa bilo dokazov, da bi bila drug do drugega pred tem fizično nasilna ali nadzorovalna. V tretjem primeru je mogoče govoriti o zalezovanju oškodovanca, ki ga je intimna partnerka začela potem, ko je oškodovanec prekinil intimno zvezo. Iz kazenskega spisa pa ni bilo mogoče ugotoviti, koliko je bila storilka (psihično ali kako drugače) nasilna pred prekinitvijo partnerske zveze.

Čeprav je vzorec intimnopartnerskih umorov in poskusov umora moških, ki jih storijo ženske, majhen in je zato težko oblikovati splošne zaključke, so ugotovitve skladne z ugotovitvami tujih raziskav, ki pravijo, da ženske svoje intimne partnerje zelo pogosto umorijo potem, ko so bile dolga leta žrtve njihovega nasilja. Browne (1987) že zelo zgodaj v svoji knjigi *When battered women kill* opozori, da so ženske, ki umorijo svoje partnerje, ti partnerji prej praviloma zlorabljeni in da je umor nasilnega partnerja lahko posledica izkušnje nasilja. Avtorica meni, da ženske po smrtonosnem nasilju posežejo tedaj, ko ne vidijo drugega izhoda iz nasilnega odnosa (Browne, 1987). Te ugotovitve podpira pričujoča analiza in tudi številne druge raziskave (Browne, 1987; Campbell, 1992; Daly in Wilson, 1988; Dobash in Dobash, 2004; Serran in Firestone, 2004). Campbell (1992) na vzorcu žensk povzročiteljic intimnopartnerskih umorov v Daytonu v Ohiju ugotovi, da je bila storilka žrtev oškodovančevega fizičnega nasilja v 79 odstotkih primerov. Le v treh primerih je bilo mogoče zanesljivo trditi, da so ženske umorile svoje partnerje, ki pred umorom niso izvajali nasilja nad njimi ali jim grozili. Podobne ugotovitve je mogoče najti v delu Konstantinović-Vilić (1986) o ženskah kot morilkah na območju SFRJ in v novjšem delu Plesničar in Petrovec (2012) o ženskah in nasilju na območju Slovenije. Obe deli ugotavljata, da so bile ženske, ki so umorile svoje partnerje, pogosto pred tem žrtve partnerjevega nasilja.³⁰

no, pravilno in naravno (ibid.: 42–45). Toda napačno bi bilo razumevanje, da je to skladno z interesi podrejene skupine oz. osebe, saj s tem nastajajo pogoji dominacije, ki omogočajo ohranjanje in reproduciranje nekaterih oblik nasilja, na primer intimnopartnerskega nasilja nad ženskami. Čeprav bi se številni težko strinjali, da gre pri simbolnem nasilju za nasilje, saj tu meje med prisilo in soglasjem niso popolnoma jasne, pa v pričujoči razpravi o tem ne dvomim, saj, kakor pojasnjuje Bourdieu (ibid.), simbolno nasilje tako kot katera koli druga oblika nasilja povzroča negativne posledice za tiste, nad katerimi se nasilje izvaja.

²⁹ Partnerjevo nasilje je v vseh obravnavanih primerih trajalo več kakor 20 let.

³⁰ Konstantinović-Vilić (1986) v svoji analizi vzrokov za morilsko vedenje žensk ugotovi, da so k temu najpogostejše (75,38 odstotka) prispevali neurejeni družinski in partnerski odnosi. Najpogostejši razlogi za spore med zakoncema so bili alkoholizem, zanemarjanje družine, pogosta odsotnost od doma, nezvestoba, prepiri, fizično maltretiranje, grožnje, ljubosumje itd. Kot pojasnjuje avtorica, pa je bil »krivec za spore in slabe odnose med zakoncema v večini prime-

3.1.2 Grožnje

Pomemben dejavnik tveganja in napovedovalec umora so neposredne grožnje s smrtjo. Pregled kazenskih spisov pokaže, da je partner, če so bile žrtve ženske, v 79 odstotkih primerov (19 od 24) predhodno večkrat grozil partnerki s smrtjo in jo tako ustrahoval. Do neposrednih groženj s smrtjo je pogosto prihajalo med prepiri. V primerih, da je bila zakonska zveza prekinjena in sta partnerja živela ločeno, je praviloma prihajalo do groženj s telefonskimi sporočili, klici ali pismi. V številnih primerih grožnje niso naslovljene samo na partnerko ali nekdanjo partnerko, ampak oškodovanci grozijo celotni družini in prijateljem oz. prijateljicam oškodovanke. Grožnje navadno trajajo dalj časa in se ponavljajo, tudi po nekaj mesecev, preden pride do storitve kaznivega dejanja. Praviloma se intenzivirajo po tem, ko partnerka prekine nasilen odnos. Velikokrat sama oškodovanka in še pogostejše okolica groženj ne jemlje dovolj resno, kar je zlasti izrazito, kadar storilec pred tem ni fizično nasilen. V 21 odstotkih primerov (5 od 24), ko so bile žrtve ženskega spola, ni bilo mogoče ugotoviti, ali je storilec predhodno grozil žrtvi, saj o tem ni nihče poročal.

Pri intimnopartnerskih umorih in poskusih umora, kjer je bila storilka ženska partnerka, v dveh tretjinah primerov (4 od 6) obdolženka oškodovancu predhodno ni grozila ali ga na tak način ustrahovala. Hči ene od storilk (priča v postopku) je povedala: »Mama se očetu ni nikoli postavila po robu, saj če se mu je, je bilo vse samo še huje.« (Primer D)

Grožnje s smrtjo je mogoče ugotoviti pri dveh od šestih storilk intimnopartnerskega umora oziroma poskusa umora. V prvem primeru so priče povedale, da je oškodovanka že pred obravnavanim dogodkom oškodovancu zagrozila, da ga bo umorila, vendar je zaradi njenega patološkega duševnega stanja nihče ni vzel popolnoma resno. V drugem primeru sta se oškodovanec in njegova družina počutila ogrožena, ker jima je storilka večkrat grozila.

rov moški ...« (Konstantinović-Vilić, 1986: 115). Plesničar in Petrovec (2012) predstavita dve analizi o kaznivih dejanjih umora, ki so jih storile ženske v Sloveniji v obdobjih 1980–1990 in 1990–2008. Prva analiza je bila narejena v okviru seminarja »Nasilje nad ženskami« in zajema obsojenke, ki so v letih 1987–1990 prestajale zaporno kazen v ženskem zaporu na Igu pri Ljubljani, druga pa je bila narejena za potrebe znanstvene monografije *Nežnejši spol? Ženske, nasilje in kazenskopравни sistemi* in zajema dokumentacijo in sodne spise umorov s storilkami v obdobju 1990–2008. Kot intimnopartnerski umor je iz prve analize mogoče kategorizirati osem primerov od devetih, iz druge pa dvanajst od štirinajstih. Raziskovalci in raziskovalke so merili stopnjo nasilja v odnosu pred storitvijo kaznivega dejanja. Po prvi analizi je bil v petih primerih od osmih, po drugi pa v šestih od dvanajstih oškodovanec nad storilko močno nasilen, storilka pa praviloma ni bila nasilna. V večini primerov je nasilje trajalo dalj časa (Plesničar in Petrovec, 2012).

3.1.3 Prekinitev ali grožnja s prekinitvijo (nasilnega) partnerskega razmerja in zapustitev (nasilnega) partnerja

Analiza pregledanih primerov poleg zgodovine intimnopartnerskega nasilja pokaže tudi močno korelacijo med intimnopartnerskimi umori in poskusi umora žensk ter odločitvijo ženske, da bo prekinila (nasilno) zvezo in zapustila (nasilnega) partnerja. Takšne korelacije v primerih, ko je intima partnerka umorila moškega, ni bilo.³¹

V nekaj več kakor polovici primerov (58 odstotkov ali 14 od 24) intimnopartnerskih umorov in poskusov umora, kjer je bila žrtev ženskega spola, je bila partnerka v različnih obdobjih zapuščanja partnerja ali pa je bilo razmerje že dalj časa prekinjeno (od nekaj mesecev do več kakor leto). V vseh primerih je bilo razmerje prekinjeno na pobudo partnerke, praviloma zaradi partnerjevega nasilja. Da je bila odločitev ženske za odhod iz nasilne zveze povod za kaznivo dejanje v omenjenih primerih, potrjuje tudi sodišča, ki za omenjene primere navajajo kot motiv »ljubosumje« in/ali »maščevanje«, ker storilec ni sprejel, da ga je oškodovanka resnično zapustila. O tem govorita tudi naslednja citata iz pravnomočnih sodb:

Primer E: »Dejanje je storil iz maščevalnih nagibov, ker mu je, s tem ko ga je zapustila, po njegovem mnenju uničila življenje.«

Primer F: »Dejanje je storil, da sprosti jezo, bes, gnev, ki mu ga je oškodovanka spodbudila na tak način, da je zahtevala razvezo zakonske zveze in si našla novega partnerja.«

Z odhodom partnerke so pogosto povezani tudi »kolateralni« oziroma »multipli« umori ali poskusi umora v pregle-

³¹ Takšne ugotovitve potrjujejo tudi številne mednarodne raziskave, ki kažejo, da je odločitev ženske za prekinitev razmerja z (nasilnim) partnerjem zelo pogost sprožilec morilskega vedenja pri moškem (Baldry, 2008; Campbell, 1992; Campbell et al., 2009; Campbell et al., 2007; McFarlane et al., 1999; Wilson in Daly, 1992, 1998). Campbell et al. (2007) v pregledu raziskav, ki so bile narejene v zadnjih tridesetih letih v ZDA, kot eno od konstant ugotavljajo povezavo med intimnopartnerskimi umori žensk in odločitvijo ženske za odhod iz (nasilnega) partnerskega odnosa. Wilson in Daly (1992) na podlagi študije o partnerskih umorih v Kanadi, Chicagu, Illinoisu in Veliki Britaniji pravi, da kombinacija psihološke in legalne ločitve od nasilnega partnerja prinaša največje tveganje za intimnopartnerski umor ženske. Pojasnjujeta, da nasilni partner ženske ne pusti zlahka oditi, kar kažejo zelo pogosti primeri preganjanja, zalezovanja, ustrahovanja žensk. Podobno vedenje srečamo pri ženskah bistveno redkeje, tako kot so znatno redkejši tudi intimnopartnerski umori moških s strani nekdanjih partnerk (Wilson in Daly, 1992). Različne kvalitativne raziskave ugotavljajo, da se polovica intimnopartnerskih umorov zgodi ravno v času, ko je ženska v različnih fazah zapuščanja partnerja – prekinitev razmerja je napovedala, je v odhajanju ali pa je partnerja že zapustila (Brookman, 2005).

danih primerih, saj so storilci svojo agresijo pogosto usmerili na osebe, ki so jih krivili za partnerkin odhod.³²

V enem od šestih primerov, kjer je bila storilka intimno-partnerskega umora ali poskusa umora ženska, je ta storila kaznivo dejanje po tem, ko je oškodovanec prekinil intimno razmerje. Kaznivo dejanje je po oceni sodišča storila zato, ker se s takšno odločitvijo oškodovanca ni hotela sprijazniti.

Analiza tako potrjuje, da je prekinitev ali grožnja s prekinitvijo (nasilne) partnerske zveze pomemben dejavnik tveganja predvsem pri intimnopersnerskih umorih in poskusih umora žensk, ki jih storijo moški partnerji. Vendar to nika-kor ne pomeni, da je ženska varnejša, če ostane v nasilnem odnosu. Ne nazadnje analiza pregledanih kazenskih spisov pokaže, da sta bila v nekaj manj kakor polovici primerov (10 od 24 ali 42 odstotkov) storilec in žrtev v še trajajočem raz-merju.³³ Obenem analiza tudi pokaže, da je tveganje pravilo-ma takojšnje in ne dolgoročno, saj je bilo največ umorov in poskusov umora nekdanjih intimnih partnerk bodisi nekaj dni po napovedi prekinitve intimnopersnerske zveze bodisi nekaj mesecev po prekinitvi razmerja. Pri izračunu tvegane-ga časa pa je potrebna previdnost; v nekaterih (sicer redkih) primerih je namreč storilec nekdanjo partnerko umoril tudi več kakor leto dni po ločitvi.³⁴ Pomembno je tudi poudariti, da se le minimalni delež glede na splošni delež ločitev konča z umorom ali poskusom umora. Kakor pojasnjujeta Taylor in Jasinski (2011: 351), so ženske, ki se odločijo izstopiti iz nasil-nega odnosa, vselej bistveno bolj varne pred umorom in pred ponovnimi zlorabami kakor ženske, ki ostanejo v nasilnem odnosu. Dejstvo je, da večina zlorabljenih žensk, ki so zapu-stile nasilnega partnerja, ni bila umorjena. So pa ti podatki izredno pomembni, saj kažejo, da je treba ženskam, ki doži-vljajo nasilje, omogočiti posebno zaščito in pozornost tudi po tem, ko izstopijo iz nasilnega odnosa.

³² Več o »kolateralnih« oziroma »multiplih« umorih v nadaljevanju.

³³ Kakor pojasnjujejo Campbell et al. (2007), kljub zavedanju, da je obdobje po ločitvi čas povečanega tveganja za umor, ta nevarnost doslej še ni bila primerjana s tveganjem, če žrtev ostane v nasilni zvezi.

³⁴ Wilson in Daly (1992) v raziskavi za Kanado, Chicago, Illinois in Veliko Britanijo ugotavljata, da je povečano tveganje za intimno-partnerski umor nekdanje partnerke, ki ga stori moški partner, ta-kojšnje in ne dolgoročno. Njuna raziskava pokaže, da je nevarnost največja v obdobju prvih treh mesecev po ločitvi. Vendar Browne et al. (v Taylor in Jasinski, 2011: 351) opozorijo, da je treba biti pri izračunu tvegane-ga časa previdnejši, saj lahko kljub temu, da so prvi meseci po ločitvi dejansko najnevarnejši, do umora pride tudi precej mesecev ali celo nekaj let po ločitvi. Ameriška študija o in-timnopersnerskih umorih žensk, v kateri so v 11 mestih merili čas med odhodom iz partnerske zveze in intimnopersnerskim umo-rom, je potrdila te ugotovitve in pokazala, da je najbolj tvegano prvo leto po ločitvi, ne pa le nekaj mescev (Campbell et al., 2003).

3.1.4 Moško spolno »posestništvo«, nadzor in zalezovanje

Iz pregleda kazenskih zadev je mogoče sklepati, da je bilo »ljubosumje« najpogostejši motiv za intimnopersnerske umo-re in poskuse umora žensk. V primeru intimnopersnerskih umorov moških odkrijemo ta motiv bistveno redkeje.³⁵

Tako je v več kot dveh tretjinah primerov (16 od 24 ali 67 odstotkov) intimnopersnerskih umorov in poskusov umora žensk sodišče zaključilo, da je storilec storil dejanje iz moti-va, ki je povezan z »objestnostjo in ljubosumjem«. Storilčevo izrazito ljubosumje so v večini primerov spodbudili partner-kina želja po prekinitvi partnerske zveze, zapustitev oziroma odhod od nasilnega partnerja in/ali novo intimnopersnersko razmerje nekdanje partnerke. V nekaterih primerih je bilo storilčevo ljubosumje posledica njegove percepcije o nami-šljeni partnerkini nezvestobi. Vsi obravnavani storilci so bili že pred kritičnim dogodkom do partnerke izrazito ljubosu-mni, posesivni in nadzorovalni, zaradi česar motiva ljubosu-mja ne smemo razumeti kot nečesa osamljenega, kar je spro-žila specifična situacija, ampak kot reakcijo posesivnega in že prej nasilnega moškega na izgubo nadzora nad partnerko. Če je partnerka zapustila nasilnega in izrazito ljubosumnega par-terja, se je partnersko nasilje v razmerju prelevilo v zalez-o-vanje v obliki ponavljajočega se zasledovanja, nadzorovanja, nadlegovanja po telefonu in s pismi, čakanja pred delovnim mestom ali stanovanjskim objektom, nadlegovanja žrtvinih sorodnikov in sorodnic, uničevanja imetja, groženj s smrtjo in tudi občasnih fizičnih napadov. Namen takšnega vedenja storilca je bil doseči oškodovankino vrnitev. Storilčevemu do-jetju, da se partnerka ne namerava vrniti, pa je sledila uporaba končnega oziroma smrtonosnega nasilja, kot nazorno prika-zuje citat iz ene od pravnomočnih sodb:

Primer G: *»Sodišče zaključuje, da je obtoženi imel motiv, in sicer po pričevanju sorodnikov je moč sklepati, da je obtoženec imel oškodovanko za svojo last, da je bil zelo ljubosumen in ko je videl, da dokončno odhaja in da se mu ne bo več vrnila, je sklenil, da jo bo raje ubil, kot pa dovolil, da ga zapusti.«*

V redkih primerih (2 od 24) intimnopersnerskih umorov in poskusov umora žensk (ko intimno razmerje ni bilo pre-kinjeno) je storilčevo morilsko vedenje sprožila njegova do-mneva o neobstoječem oškodovankinem razmerju z drugim moškim, kar ponazarja naslednji citat:

³⁵ Mednarodne kvalitativne raziskave intimnopersnerskih umorov prav tako dokazujejo, da je motiv »ljubosumja« in posesivnosti botroval večini intimnopersnerskih umorov žensk, medtem ko je takšen motiv v primerih intimnopersnerskih umorov moških iz-redno redek (Campbell, 1992; Gartner et al., 2001; Mygind Leth, 2009; Wilson in Daly, 1992).

Primer H: »Sodišče zaključuje, da je bil obtoženi ljubosumen na svojega očeta in partnerko ter da se je zaradi tega počutil ponižanega in razvrednotenega. Zaradi navedenega se je po mnenju sodišča obtoženi odločil narediti konec domnevnemu razmerju med njima, tako da ju ubije, kar je pred tem že večkrat jasno izrazil z agresijo do njiju.«

Sodišče je zaključilo, da gre za motiv ljubosumja v dveh od šestih primerov, v katerih so bile storilke ženske, pri čemer se je le v enem primeru storilka z morilskim vedenjem odzvala na to, da je oškodovanec prekinil njuno »skrivno« intimno razmerje in se odločil ostati v razmerju z zakonsko partnerko. V omenjenem in tudi edinem takšnem primeru s storilko ženskega spola je mogoče govoriti o zalezovanju, saj je storilka nekaj mesecev po prekinitvi intimne zveze in pred storitvijo kaznivega dejanja oškodovanca na različne načine nadlegovala in poskušala doseči njegovo vrnitev. V drugem primeru, v katerem je sodišče določilo, da je storilka dejanje storila iz ljubosumja, pa ljubosumja ne gre enačiti z nadzorom, dominacijo in posestniško držo storilke do oškodovanca (partnerja sta bila v odnosu enako nasilna, kar je sodišče ugotovilo na podlagi dokazov), temveč je po mnenju sodišča storilkino ljubosumje izzval oškodovanec z izzivanjem, zaničevanjem in poniževanjem.

Ko govorimo o ljubosumju kot motivu za intimnopartnerske umore (zlasti žensk), je pomembno opozoriti na problematičnost in omejitve pojma ljubosumje, ki je že sam po sebi izrazito kompleksen. V strokovni literaturi lahko najdemo zelo različne, celo kontradiktorne definicije ljubosumja. Tako Primoratz (v Ambrož, 2003: 18) razume ljubosumje kot »stvarno-pravno« dojemanje medsebojnih odnosov, utemeljeno na načelih posesti in pravic, ki s čustvom ljubezni nima nič skupnega. Ob takšni razlagi se zdi pojem ljubosumje za pojasnjevanje motivov intimnopartnerskih umorov popolnoma upravičen. Vendar je Primoratzeva teza v literaturi o ljubosumju prej radikalna³⁶ kakor sprejemljiva. Bolj splošno je razširjeno razumevanje ljubosumja le v odnosu do ljubezni kot strahu pred tem, da bo »ljubljen oseb začela ljubiti nekoga tretjega« (Milivojevič, 2004: 584). Takšno razumevanje lahko izkrivlja realno sliko vzrokov za intimnopartnerske umore žensk. Podobno je izkrivljena pogosta stereotipna medijska reprezentacija intimnopartnerskih umorov kot »umorov iz strasti« ali kot oblike »kriminalne ljubezni«. Uporabo pojmov strast in ljubezen moramo v kontekstu intimnopartnerskih umorov, poskusov umora ali nasilja popolnoma zavrniti, saj je realna dinamika takšnih odnosov v osnovi povezana z nadzorovanjem, posedovanjem in prevlado enega partnerja nad drugim (Campbell, 1992; Dobash in Dobash, 1998).

Psihološka in psihiatrična stroka sta predvsem v zadnjem času prepoznali ljubosumje, ki izstopa po intenzivnosti, kot obliko psihičnega nasilja. Dutton (v Ambrož, 2003) imenuje takšno ljubosumje ekscesivno, v klinični psihiatrični stroki pa najdemo izraz morbidno ljubosumje³⁷ (Harris v Temnik, 2006). Kot pojasnjuje Ambrož (2003: 19), je ekscesivno ljubosumje »ena od pomembnejših pojavnih oblik psihičnega nasilja«. Toda zdi se, da tudi pri takšni uporabi pojma ljubosumje trčimo ob nekatere omejitve, ki zameglijo realno »posestniško« držo moškega do ženske v partnerskem odnosu. Zato Wilson in Daly (1992) v primerih intimnopartnerskih umorov in nasilja nad ženskami namesto o ljubosumju govorita o »moškem spolnem posestništvu« (*»male sexual proprietariness«*). Menita, da je govor o moškem spolnem »posestništvu« konceptualno podoben govoru o moškem spolnem »ljubosumju«, vendar se koncept »posestništva« izogne nekaterim omejitvam izraza ljubosumje, na primer enačenju ljubosumja z ekscesom. »Posestništvo« je konceptualno širši pojem in zajema splošno posestniško držo posameznikov do družbenih/socialnih odnosov. Ljubosumje je lahko izraz različnih situacij, na primer realne ali zgolj zaznane nezvestobe in/ali odtujitve. V obeh primerih pomeni takšna situacija realno grožnjo z izgubo nadzora in moči nad partnerko, saj lahko moški razume nezvestobo in odhod partnerke kot neposredno kršitev svojih »posestniških« pravic (ibid.: 85–87). Zato se nasilen in izrazito nadzorovalec (ljubosumen) moški težko sprijazni s prenehanjem razmerja in po koncu razmerja pogosto začne zalezovati partnerko. Po Duttonu (v Ambrož, 2003: 20) je zelo verjetno, da bo izrazito ljubosumen partner po prekinitvi razmerja postal »stalker«, zalezovalec. Zalezovanje pa je, pojasnjuje Ambrož (2003: 20), »nekakšen hibrid med psihičnim in fizičnim nasiljem, za katerega so raziskave pokazale, da se včasih stopnjuje v hujše fizično nasilje: telesne poškodbe ali celo umore«.

3.1.5 Ekstremno nasilje

Med posebno izstopajočimi značilnostmi, ki intimnopartnerske umore žensk razlikujejo od takšnih umorov moških in izražajo »posestniško« držo moškega nad žensko, je teža nasilja, ki jo moški kot storilec uporabi za izvedbo kaznivega dejanja. Strokovna literatura uporablja za takšno izrazito nasilno vedenje pojem ekstremno nasilje, o katerem praviloma govorimo tedaj, ko storilec uporabi multiple nasilne metode in žrtev zabode ali ustrelji več kot dvakrat.³⁸

³⁶ To tudi avtor v nadaljevanju svoje razprave prizna in svojo definicijo nekoliko omili (več v Ambrož, 2003: 18).

³⁷ S tem izrazom psihiatri označujejo pojav, ko nekatere osebe izražajo pogosto iluzorno prepričanje, da jih partner vara. Takšni ljudje velikokrat občutijo jezo in depresijo, kar jih vodi v neprestano preverjanje in vohunjenje za partnerjem. V nekaterih primerih poskušajo morbidno ljubosumne osebe tudi z agresijo preprečiti domnevno partnerjevo nezvestobo (Harris v Temnik, 2006: 7).

³⁸ Voss in Hepburn (v Campbell, 1992), ki v literaturo o umorih vpleteta pojem ekstremno nasilje, pojasnjujeta, da je en strel, udarec s

Pregled intimnopartnerskih umorov in poskusov umora z žrtvami ženskega spola pokaže, da je za večino primerov (79 odstotkov ali 19 od 24) mogoče reči, da je moški storilec uporabil ekstremno nasilje. V večini primerov je storilec praviloma uporabil bistveno več nasilja, kot bi bilo potrebno za izvedbo kaznivega dejanja. O tem govori naslednji citat iz ene od pravnomočnih sodb:

Primer I: »Osumljenčeva krvoželjnost je bila tako velika, da ji je z vbodi v predel vratu prizadejal tako hude telesne poškodbe, da je na kraju samem umrla.«

V nekaterih primerih je storilec uporabil multiple nasilne metode in različne predmete, kar ponazarjata spodnja citata iz pravnomočnih sodb:

Primer J: »Najprej jo je udaril s srpom po glavi, ta je zbežala ven, tekel za njo, jo vrgel po tleh in jo pričel daviti z verižico, uspela mu je zbežati v spalnico, kjer jo je vrgel po tleh in jo pričel brcati v trebuh ter jo ponovno pričel daviti, na koncu pa jo je še vrgel po stopnicah. Oškodovanka je na kraju umrla.«

Primer G: »V kletnih prostorih stanovanjske hiše je obdolenjeni umoril svojo partnerko tako, da jo je najprej ustrelil v trebuh, ko je padla na tla, jo je nato še dvakrat udaril z betonsko obloženim sidrom po glavi. Oškodovanka je na kraju umrla.«

V primerih, ko so žrtve preživele, je storilec prav tako uporabil veliko količino nasilja, s katerim ni prenehal prostovoljno, ampak zato, ker so bodisi posredovale tretje osebe bodisi pa je žrtvi uspelo zbežati. Primer K: »Storilec je dva dni pretepal oškodovanko, tako da jo je večkrat udaril z roko, večkrat brcnil z nogo, hodil po njej, jo udarjal po obrazu, jo polil z mrzlo in nato še z vročo vodo po prsih in hrbtu, jo udarjal s pestmi po glavi in telesu, jo potem pred stanovanjem vrgel v zid in jo poškropil z gasilnim aparatom. Oškodovanka je preživela, ker ji je uspelo zbežati iz stanovanja in pravočasno priti do zdravniške pomoči.«

V primerih intimnopartnerskih umorov in poskusov umora žensk so storilci za izvedbo kaznivega dejanja uporabili zelo različne predmete. Najpogostejše uporabljeno orožje je bil kuhinjski nož, drugo najpogostejše pa strelno orožje. Med uporabljenim orožjem so še kuhinjska deska, gasilni aparat, sekira, srp, betonsko zidarsko sidro, verižica itd.

pestjo ali vboj z nožem lahko posledica trenutne izgube nadzora nad sabo zaradi kakega spora, brez namena umora. Ekstremno nasilje praviloma dokazuje zavestno težnjo oziroma odločitev za dokončanje kaznivega dejanja. Mednarodne raziskave kažejo, da storilci intimnopartnerskih umorov žensk pogosto uporabijo bodisi multiple nasilne metode bodisi bistveno več nasilja, kot je potrebnega za umor žrtve. Pri storilkah intimnopartnerskih umorov le redko najdemo podobne primere (Campbell, 1992; Dobash, Dobash, Wilson in Daly, 1992; Gartner et al., 2001).

V primerih intimnopartnerskih umorov in poskusov umora žensk je torej glede na način izvedbe kaznivega dejanja in količino nasilja, ki ga je uporabila večina storilcev, brez dvoma mogoče prepoznati storilčevo odločenost, da dokonča kaznivo dejanje.

Primerov, ki bi bili podobni po uporabi ekstremnega nasilja, pri ženskah/storilkah ni bilo. Vse obravnavane storilke so uporabile le en tip orožja in dve tretjini storilk (4 od 6) sta žrtvi povzročili eno, praviloma vbodno rano. V dveh primerih sta storilki sicer povzročili več ran (v enem s štirimi strelji, v drugem s tremi udarci s sekiro), vendar sta obe storilki prostovoljno prenehali z nasiljem in žrtvi sta preživele. Tako kot moški, so tudi ženske kot orožje najpogostejše uporabile kuhinjski nož, v enem primeru strelno orožje in v enem sekuro. Kombinacije več orožij ali pretepanja ni bilo v nobenem primeru.

3.1.6 Kolateralni umori

Druga pomembna značilnost, povezana predvsem z intimnopartnerskimi umori žensk, so t. i. »kolateralni« umori ali umori multiplih žrtev. Moški pogosto poleg partnerke, ki je glavna tarča, poškodujejo ali umorijo še osebe, ki so neposredno povezane z žrtvijo.³⁹

Pregled kazenskih spisov pokaže, da so storilci intimnopartnerskih umorov in poskusov umora žensk v glavnem umorili ali poskušali umoriti ljudi, v katerih so videli tekmece ali avtoriteto in jih krivili za odhod partnerke. Takšno je bilo dogajanje v skoraj tretjini primerov (7 od 24 ali 29 odstotkov). Kolateralne umore so pogostejše storili nekdanji partnerji, saj sta se njihov bes in gnev, ker jih je partnerka zapustila, prenese na tiste osebe, ki so jih zaznali kot odgovorne za razpad partnerske zveze. Tako je storilec v dveh primerih poleg nekdanje partnerke umoril ali poskušal umoriti še oškodovankino mater, v dveh primerih pa novega oškodovankinega partnerja. V enem primeru je storilec poleg nekdanje partnerke umoril še prijateljico, ki ji je pomagala pri odhodu iz nasilne zveze, ter poskušal umoriti njene starše. V dveh primerih, kjer je razmerje še trajalo, je bilo nasilje uperjeno proti osebam, ki so v partnerski zvezi ščitile žensko in se nasilnežu postavile po robu. Tako je storilec v enem primeru poleg partnerke umoril še lastno mater, v drugem pa lastnega očeta. V zadnjem pri-

³⁹ Mednarodne raziskave kažejo, da so najpogostejše kolateralne žrtve otroci, starši, sorodniki, prijatelji ali novi partnerji žrtve (Gartner et al., 2001; Programme Daphne III – 2007, 2010; Serran in Firestone, 2004; Stout, 2001). Čustva posesivnosti in nadzora se pogosto prenesejo na otroke, čustva sovraštva in »morbidnega/ekscitativnega ljubosumja« pa proti tistim ljudem, v katerih storilci vidijo tekmece ali avtoriteto (proti staršem, sorodnikom, prijateljem, novim partnerjem žrtve) (Serran in Firestone, 2004).

meru se je oče pogosto zavzel za storilčevo partnerko in otroke, zaradi česar je storilec začel gojiti prepričanje o intimnem razmerju med partnerko in očetom. V nobenem od omenjenih primerov obravnavani storilci smrtonosnega nasilja niso usmerili proti otrokom. V enem primeru je sicer bila lažje telesno poškodovana mladoletna hči žrtve in oškodovanca, vendar zaradi posredovanja med njima in ne zato, ker bi bila neposredna tarča oškodovanca. Kadar so bile storilke ženske, je o kolateralnem umoru oziroma poskusu umora mogoče govoriti v enem primeru. Storilka je streljala na nekdanjega intimnega partnerja in na njegovo zakonsko partnerko, oškodovanka in oškodovanec pa sta napad preživela. V vseh drugih primerih (5 od 6) je bilo storilnikino morilsko vedenje usmerjeno izključno proti intimnemu partnerju.

4 Sklep

Primerjalna analiza intimnopartnerskih umorov in poskusov umora glede na spol v Sloveniji potrdi uvodno hipotezo, da gre za izrazito spolno zaznamovano obliko nasilja, ki se kaže v deležu prizadetih žensk v primerjavi z moškimi in v razliki pri vzrokih, povodih in dinamikah izvedbe takšnega kaznivega dejanja. Iz statističnih podatkov je razvidno, da so takšni umori in poskusi umora osnovni vzrok za nasilne smrti žensk in da ženske prizadenejo v nesorazmerno večjem deležu kakor moške. Kvalitativna analiza osvetli nekatere pomembne značilnosti, po katerih se intimnopartnerski umori in poskusi umora žensk razlikujejo od intimnopartnerskih umorov in poskusov umora moških. Tako moški pogosteje umorijo ali poskušajo umoriti partnerko po dolgem obdobju predhodnega »intimnega teroriziranja«, ki se najpogosteje manifestira kot fizično nasilje, to pa praviloma spremljajo tudi druge oblike zlorab in izkoriščanja. Za izrazito nevarno pa se ne izkaže samo predhodno fizično nasilje, ampak se izkažejo tudi nekatere oblike psihičnega nasilja, kot so »izrazito ljubosumje«, nadzorovanje in posesivnost. V obratnih primerih, ko so žrtve moški in storilke ženske, pa so takšni vzroki bistveno redkejši, saj žensko morilsko vedenje pogosto sproži reakcija na dolgoletno tiranijo in nasilje, ki ji ga je povzročala žrtev. Prav tako moški pogosto zalezujejo, umorijo ali poskušajo umoriti partnerke, ki so jih zapustile, ženske pa to naredijo bistveno redkeje. Moški pri intimnopartnerskih umorih uporabijo bistveno več nasilja in multiplih nasilnih metod ter poleg partnerke umorijo še tretje osebe. Podobnega vedenja pri ženskah skoraj ne zaznamo.

Predstavljeni podatki o intimnopartnerskih umorih in poskusih umora žensk, ki dokazujejo predhodno storilčevo intimnopartnersko nasilje in »posestniško« držo do partnerke, izpodbijajo stereotipno prepričanje, da so intimnopartnerski umori navadno posledica trenutnega besa ali »izbruha

strasti« pri drugače nenasilnem moškem, ki naj bi ga k takšnemu ekstremnemu dejanju pripeljale ekstremne okoliščine (Gartner et al., 2001: 157) ali posledice medosebnih sporov dveh enako nasilnih partnerjev. Prav tako se primarni vzroki za intimnopartnerske umore pogosto povezujejo z zlorabo alkohola in drog, revščino ter duševnimi boleznimi. Vsi ti dejavniki, ki jih v ta prispevek zaradi prostorske omejitve nismo vključili, so vsekakor dodatni dejavniki tveganja za umor in jih je treba obravnavati zelo resno, vendar pa, kakor pojasnjujejo Campbell et al. (2007), niso primarni vzrok.

Intimnopartnerske umore ter poskuse umora je treba razumeti kot izrazito spolno zaznamovana dejanja. Vzroke zanje moramo iskati v širšem družbenem sistemu spolne neenakosti in stratifikacije, v katerem se moška dominacija s sistemske, družbene ravni zrcali tudi na individualni ravni, na ravni medosebnih odnosov. V tem sistemu si nekateri moški še vedno pridružujejo pravico do nadzorovanja celotnega življenja svojih partnerk. In čeprav danes živimo v veliko bolj enakopravnem svetu, kjer sta spola vsaj na formalno-pravni ravni izenačena, smo še vedno priča, kakor pojasnjuje Connell (2012: 343), takšnemu svetovnemu spolnemu redu, ki »v glavnem privilegira moške pred ženskami«. Avtorica sicer dopušča možnost obstoja lokalnih izjem, vendar meni, da »imajo moški kolektivne patriarhalne privilegije, ki izhajajo iz višjih prihodkov, močnejše udeležbe v delovni sili, neenakega lastniškega premoženja, lažjega dostopa do institucionalne oblasti, pa tudi kulturnih seksualnih privilegijev [...]. Obstajajo torej pogoji za oblikovanje hegemonie moškosti v svetovnem merilu – to pomeni prevladujoče oblike moškosti, ki pooseblja, organizira in legitimizira moško dominacijo v svetovnem spolnem redu kot celoti« (ibid.: 343). V takšnem kontekstu moramo razumeti tudi intimnopartnersko nasilje in umore oz. uboje, saj so v osnovi posledica prepričanja nekaterih moških, da imajo pravico do nadzorovanja, prevlade, moči in posestništva nad partnerko. Kakor pojasnjuje Campbell (1992: 111): »Tradicija moškega posedovanja žensk in moška potreba po moči se lahko razvijeta v grozovite zaključke. Sporočilo intimnopartnerskega umora ženske je, da številni moški še vedno verjamejo, da je nadzorovanje in posedovanje ženske partnerke njihova pravica, ki jo lahko zaščitijo tudi z umorom ženske.« Pri razumevanju intimnopartnerskih umorov je zato zelo pomembno postaviti v središče obravnave nadzor, moč, prevlado in posestniško držo moškega nad žensko, ki so jedro izvora teh zločinov.

Literatura

- Aldridge, M. L. in Browne, K. D. (2003). Perpetrators of spousal homicide: A review. *Trauma, Violence, & Abuse*, 4(3), 265–276.
- Ambrož, M. (2003). Novo (odkrito) nasilje – psihično nasilje (med partnerjema). *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 54(1), 15–22.
- Baldry, A. C. (2008). *Dai maltrattamenti all'omicidio: La valutazione del rischio di recidiva e dell' uxorcidio*. Milano: Franco Angeli.
- Bartol, C. R. (1995). *Criminal behavior: A psychosocial approach*. New Jersey: Prentice Hall, Englewood Cliffs.
- Bavcon, L., Šelih, A., Korošec, D., Ambrož, M. in Filipčič, K. (2009). *Kazensko pravo: splošni del*. Ljubljana: Uradni list Republike Slovenije.
- Bourdieu, P. (2010). *Moška dominacija*. Ljubljana: Založba Sophia.
- Brookman, F. (2005). *Understanding homicide*. London: Sage.
- Browne, A. (1987). *When battered women kill*. New York: The Free Press.
- Browne, A., Williams, K. R. in Dutton, G. D. (1999). Homicide between intimate partners: A 20-year review. V M. D. Smith in M. A. Zahn (ur.), *Homicide: A sourcebook of social research* (str. 149–164). California: Sage.
- Brownmiller, S. (1988). *Proti naši volji: moški, ženske in posilstvo*. Ljubljana: Krt.
- Bureau of Justice Statistics. (2012). *Supplementary homicide reports (FBI): 1976–2005*. Pridobljeno na <http://bjs.ojp.usdoj.gov/content/homicide/gender.cfm?vorelgender>
- Campbell, J. C. (1992). »If I can't have you, no one can«: Power and control in homicide of female partners. V J. Radford in D. E. H. Russell (ur.), *Femicide: The politics of woman killing* (str. 99–113). Buckingham: Open University Press.
- Campbell, J. C., Webster, D. W. in Glass N. (2009). The denger assessment: Validation of a lethality risk assessment instrument for intimate partner femicide. *Journal of Interpersonal Violence*, 24(4), 653–674.
- Campbell, J. C., Glass, N., Sharps, W. P., Laughon, K. in Bloom, T. (2007). Intimate partner homicide: Riview and implications of research and policy. *Trauma, Violence, & Abuse*, 8(3), 246–269.
- Campbell, J. C., Webster, D., Koziol-McLain, J., Block, C., Campbell, D., Curry, M. A. et al. (2003). Risk factors for femicide in abusive relationships: Results from a multisite case control study. *American Journal of Public Health*, 93(7), 1089–1097.
- Connell, R. W. (2012). *Moškosti*. Ljubljana: Založba Krtina.
- Creazzo, G. (2011). *Gender-based violence: Le violenze maschili contro le donne: Dati nazionali e internazionali*. Italija: Presidenza Fondazione del Monte. Pridobljeno na http://www.flashgiovani.it/files/archivio/documenti/associazioni_volontariato/Creazzo_Fondazione_07-04-2011.pdf
- Daly, M. in Wilson, M. (1988). *Homicide*. London: Transaction Publishers.
- De Suremain, M. D. (2011). I femicidi e la mortalità dovuta alle violenze coniugali in Francia. V C. Karadole in A. Pramstrahler (ur.), *Femicidio: Dati e riflessioni intorno ai delitti per violenza di genere* (str. 51–61). Bologna: Centro Stampa della Regione Emilia Romagna.
- Dixon, L., Hamilton-Giachritsis, C. in Browne, K. (2008). Classifying partner femicide. *Journal of Interpersonal Violence*, 23(1), 74–90.
- Dobash, R. E. in Dobash, R. P. (1998). *Rethinking violence against women*. California: Sage.
- Dobash, R. P. in Dobash, R. E. (2004). Women's violence to men in intimate relationship: Working on a puzzle. *British Journal of Criminology* 44(3), 324–349.
- Dobash, R. P., Dobash, R. E., Wilson, M. in Daly, M. (1992). The myth of sexual symmetry in marital violence. *Social Problems*, 39(1), 71–91.
- Dundović, D. (2007). *Ubojstva intimnih partnera*. Zagreb: Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Hrvatske.
- Falk, G. (1990). *Murder: An analysis of its forms, conditions, and causes*. Jefferson: McFarland.
- Finkelhor, D. in Yllo, K. (1993). Rape in marriage: A sociological view. V D. Fonkelhor, J. R. Gelles, T. G. Thotaling in A. M. Straus (ur.), *The dark side of families: Current family violence research* (str. 119–130). Beverly Hills: Sage.
- Garcia, L., Soria, C. in Hurwitz, E. L. (2007). Homicides and intimate partner violence: A literature review. *Trauma, Violence & Abuse*, 8(4), 370–383.
- Gartner, R., Dawson, M. in Crawford, M. (2001). Women killing: Intimate femicide in Ontario, 1974–1994. V D. E. H. Russell in R. A. Harmes (ur.), *Femicide in global perspective* (str. 147–165). New York: Columbia University, Teachers College.
- Glass, N., Laughon, K., Rutto, C., Bevacqua J. in Campbell, J. C. (2008). Young adult intimate partner femicide: An exploratory study. *Homicide Studies*, 12(2), 177–187.
- Ioratti, C. in Sánchez, I. M. (2011). Il femicidio in Spagna: La legge non arresta il fenomeno. V C. Karadole in A. Pramstrahler (ur.), *Femicidio: Dati e riflessioni intorno ai delitti per violenza di genere* (str. 61–70). Bologna: Centro Stampa della Regione Emilia Romagna.
- Johnson, M. P. (2008). *A typology of domestic violence: Intimate terrorism, vilent resistance, and situational couple violence*. Boston: Northeastern University Press.
- Karadole, C. in Pramstrahler, A. (2011). Femicidio: Riflessioni e dati per capire un fenomeno di violenza di genere. V C. Karadole in A. Pramstrahler (ur.), *Femicidio: Dati e riflessioni intorno ai delitti per violenza di genere* (str. 21–33). Bologna: Centro Stampa della Regione Emilia Romagna.
- Kazenski zakonik Republike Slovenije [KZ]. (1994) *Uradni list RS*, (63/94).
- Kazenski zakonik [KZ-1]. (2008). *Uradni list RS*, (55/08).
- Konstantinović-Vilić, S. (1986). *Žene ubice*. Niš: Gradina.
- McFarlane, J. M., Campbell, J. C., Wilt, S., Sachs, J., Ulrich, Y. in Xiao, X. (1999). Stalking and intimate partner femicide. *Homicide Studies*, 3(4), 300–316.
- Milivojević, Z. (2004). *Emocije – psihoterapija i razumevanje emocija*. Novi Sad: Prometej.
- MNZ, Policija. (2012a). *Poročilo o delu policije za leto 2011*. Ljubljana: Ministrstvo za notranje zadeve Republike Slovenije. Pridobljeno na <http://www.policija.si/images/stories/Statistika/LetnaPorocila/PDF/LetnoPorocilo2011.pdf>
- MNZ, Policija. (2012b). *Tabela 1: Število obravnavanih KD Umora in Uboja od leta 2000–2011, kjer so bile žrtve ženskega spola - glede na dokončanost KD in zabeležen odnos osumljenca do žrtve* (Elektronsko pridobljen vir na podlagi osebneга zпросila). Ljubljana: Ministrstvo za notranje zadeve, Policija.
- MNZ, Policija. (2012c). *Tabela 2: Število obravnavanih KD Umora in Uboja od leta 2000–2011, kjer so bile žrtve moškega spola - glede na dokončanost KD in zabeležen odnos osumljenca do žrtve* (Elektronsko pridobljen vir na podlagi osebneга zпросila). Ljubljana: Ministrstvo za notranje zadeve, Policija.

41. Mouzus, J. (2001). Femicide in Australia: Findings from the National Homicide Monitoring Program. V J. Radford in D. E. H. Russell (ur.). *Femicide: The politics of woman killing* (str. 166–175). Buckingham: Open University Press.
42. Mygind Leth, P. (2009). Intimate partner homicide. *Forensic Science, Medicine, and Pathology*, 5(3), 199–203.
43. Pešić, V. (1972). *Ubistva u Jugoslaviji*. Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.
44. Plesničar, M. M. in Petrovec, D. (2012). Zločin in kazni pri ženskah: odmera kazni storilkam kaznivega dejanja umora. V M. M. Plesničar (ur.), *Nežnejši spol? Ženske, nasilje in kazenskoopravni sistem* (str. 51–84). Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani.
45. Polk, K. (1994). *When men kill: Scenarios of masculine violence*. Cambridge: Cambridge University Press.
46. Price, L. S. (2005). *Feminist frameworks: Bulding theory on violence against women*. Canada: Fernwood.
47. Programme Daphne III – 2007. (2010). *Estimation of intimate partner violence related mortality in Europe – IPV EU_Mortality: Synthesis of the scinetrifika report*. Daphne.
48. Radford, J. in Russell, E. H. D. (1992). *Femicide: The politics of woman killing*. Buckingham: Open University Press.
49. Russell, D. E. H. in Harmes, R. A. (2001). *Femicide in global perspective*. New York: Teachers College Press.
50. Serran, G. in Firestone, P. (2004). Intimate partner homicide: A review of the male proprietariness and self-defense theories. *Aggression and Violent Behavior*, 9(1), 1–15.
51. Smith, P. H., Moracco, K. E. in Butts, J. (1998). Partner homicide in context: A population-based perspective. *Homicide Studies*, 2(4), 400–421.
52. Sterle, J. (1999). Umori v Sloveniji v letih 1990–1997. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 50(4), 351–364.
53. Stout, K. (2001). Intimate femicide: A national demographic overview. V J. Radford in D. E. H. Russell (ur.), *Femicide: The politics of woman killing* (str. 41–49). Buckingham: Open University Press.
54. Taylor, R. in Jasinski, J. L. (2011). Femicide and the feminist perspective. *Homicide Studies*, 15(4), 341–362.
55. Temnik, S. (2006). Partnerska ljubosumnost v odnosu do čustvene navezanosti in seksualnosti. *Psihološka obzorja*, 15(3), 5–18.
56. United Nations Office on Drugs and Crime [UNODC]. (2011). *Global study on homicide. Trends/Contexts/Dat*. Pridobljeno na http://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/statistics/Homicide/Globa_study_on_homicide_2011_web.pdf
57. Veselič, Š. (2004). Nasilje nad ženskami v družini – najpogostejša oblika nasilja nad ženskami. V V. Jalušič in D. Zagorac (ur.), *Človekove pravice žensk: uvodna pojasnila in dokumenti* (str. 179–205). Ljubljana: Društvo Amnesty International Slovenije, Mirovni inštitut.
58. Voglar, M. (1997). Družinski umori v Sloveniji. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 48(1), 51–62.
59. Wilson, M. in Daly, M. (1992). Till death us do part. V J. Radford in D. E. H. Russell (ur.). *Femicide: The politics of woman killing* (str. 83–98). Buckingham: Open University Press.
60. Wilson, M. in Daly, M. (1998). Sexual rivalry and sexual conflict: Recurring themes in fatal conflicts. *Theoretical Criminology*, 2(3), 291–310.
61. Zakon o preprečevanju nasilja v družini. (2008). *Uradni list RS*, (16/08).
62. Zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih (UPB). (2004). *Uradni list RS*, (69/04).

Intimate Partner Homicides in Slovenia and their Gender-specific Differences

Jasna Podreka, Bachelor of Science in History and Sociology of Culture, Junior Researcher,
Department of Sociology, Faculty of Arts, University of Ljubljana, Slovenia. E-mail: jasnapodreka@gmail.com

The type of homicide in which gender-specific differences have great significance, indicated by international studies and statistical data for Slovenia, is undoubtedly the one that occurs in heterosexual intimate partner relationships (former or current). The latter suggests that women are significantly more likely than men to experience this type of homicide and it is the leading cause of violent death for women in all parts of the world. In the majority of cases of intimate partner homicides or attempted homicides, female partners have experienced prior domestic violence. Therefore, intimate partner violence is understood as the major risk factor for intimate partner homicide. The research on this typology of homicide and attempted homicide conducted by analyzing criminal court files had shown that there are significant gender-specific differences in dynamics, causes and inducements, which indicates that these crimes should be understood in the context of the unequal distribution of power between men and women in society.

Keywords: murders, homicides, attempted murders, attempted homicides, intimate partner violence, gender differences, power, domination

UDC: 343.611(497.4)

Mateja Gorenc in Marija Anderluh (ur.), *Razdiralno vedenje otrok in mladostnikov na stičišču strokovnih služb*

Moteče, celo ogrožajoče in nasilno vedenje otrok in mladostnikov obravnavamo z različnimi poimenovanji. Zaradi kazenske odgovornosti mladostnikov so lahko nekatera dejanja tudi kazniva, odpirajo se v obsežen sklop mladostniškega prestopništva. O tem pomembnem pojavu za kriminologijo ni nikoli odveč razpravljati. Za družbo in stroko so pomembni vzroki za prestopništvo, začenši že s pojavi v otroštvu. Ni zgolj enega pristopa, recimo kriminološko utemeljenega, priznavamo vselej multidisciplinarni pristop. Tega so se zavedali organizatorji prvega (in po mojem vedenju v dolgem obdobju tudi edinega) strokovnega srečanja 3. in 4. junija 1957 v Radečah pri Zidanem mostu. Trije dnevi so bili posvečeni psihološkim, psihiatričnim in telesnim značilnostim »delinkventnega mladostnika«. Celotna 2. številka revije »Kriminalistične službe« je bila leta 1957 namenjena poročilom in sestavkom takratnih raziskovalcev, razpravi v skupinah in njenim zaključkom.

Združenje za otroško in mladostniško psihiatrijo je svoj 3. strokovni seminar, ki je bil 7. in 8. junija 2013 v Kranjski Gori, namenilo »razdiralnemu vedenju otroka in mladostnika«. Pomemben izziv je bilo poimenovanje obravnavanja pojava, ki kriminologov ne moti, a se pred nas postavlja kot pomemben izziv pri določanju enotne terminologije. Že predsednica Združenja *Nataša Potočnik Dajčman* je z natančnim definiranjem pri teh pojavih najčesteje uporabljane »agresivnosti« usmerila pozornost k različnim opisom »razdiralnega vedenja«. Jezik tega srečanja je bil medicinsko/psihološki, vendar strokovnjakom na obsežnem kriminološkem področju ni bil tuj. Ugotovili smo, da se bo treba med različnimi strokami dogovoriti za enotno terminologijo. Na srečanju smo strokovnjaki razvijali spoznanja o najzgodnejši zaznavi, preventivi, uporabi najprimernejših socialnih in kazenskopravnih ukrepov in postopkov, ki v svoji celovitosti obsegajo *tretma* motenega otroka/mladostnika.

Ob seminarju so organizatorji izdali tudi zbornik, v katerem urednica *Marija Anderluh* v uvodu daje v premislek štiri vsebinske sklope: sodobna strokovna izhodišča, predstavitev z dokazi podprtih preventivnih programov, praktične terapevtske ukrepe in zaključno soočenje različnih strokovnjakov, ki se srečujejo z razdiralnim vedenjem otroka/mladostnika.

Martina Tomori z odličnim in poglobljenim prikazom v strokovnem članku »Vstopanje v svet odraslih in vedenjske motnje v razvojnem obdobju« ugotavlja, da vedenjske motnje so in niso duševne motnje. Vendar je biološko, torej genetska in druga odkritja v nevroznanosti, psihodinamično v osebno-

sti in celoten socialni kontekst v ozadju motnje jasna podlaga za vključitev razvojnih psihiatrov v njihovo razumevanje in poskuse obvladovanja.

Tomorijeva vso pozornost posveti otroku/mladostniku v njegovi družini. Ta je v prvih obdobjih razvoja otroka tista, ki mu posreduje veljavna družbena merila. Zato pa otrok v poteku osamosvajanja sprejema vse več usmeritev iz širšega socialnega prostora. Otrokova destruktivnost ima v najzgodnejšem obdobju različne motive: raziskovanje, impulziven, tudi nasilen odziv na neko frustracijo. Nasilno vedenje v adolescenci pa že pomeni nezmožnost obvladovati neposredne načine vedenja. Pri tem se ne sme pozabiti, da so okolja – še zlasti s pogledom na sodobno družbo, ki destruktivne načine vedenja na bolj ali manj odkrit način spodbujajo in ga s tem utrjujejo. Pri vedenjsko motenem, predvsem nasilnem otroku/mladostniku, se pojavlja, kot ugotavlja predavateljica, vrzel med njegovimi razvojnimi in osebnimi potrebami in družino. Opiše njene številne disfunkcionalnosti, ki skupaj z značilnostmi otroka/mladostnika kot osebe utrjujejo moteče vedenje. To se po mnogih ugotovitvah pojavlja v obstoječi družbi bolj zgodaj in v širšem obsegu. Zmanjšuje se tudi razkorak med fanti in dekleti. Čeprav je prvih po pravilu več, dekleta v primerjavi s prejšnjimi obdobji kažejo vse več »fantovske« nasilnosti. Tako nam predavateljica nazorno razgrinja šibke točke za razvoj otroka v svetu odraslih, z dodatnimi nevarnostmi, ki jih prinaša sodobni čas.

Marija Anderluh predstavlja prispevek »Vloga genov, okolja in nevrobioloških dejavnikov v razvoju razdiralnega vedenja otrok in mladostnikov«. Že takoj se usmeri k dednosti, pri čemer izhaja iz študij eno- in dvojajčnih dvojčkov. Raziskave posvojencev kažejo na močan vzajemen učinek genov in okolja. Antisocialno vedenje bioloških staršev in neugodno okolje privedeta do bistveno slabših posledic za vedenje otroka/mladostnika. Vloga genov je pomembna, vendar v povezavi z drugimi ogrožajočimi dejavniki. Avtorica še potrdi ugotovitev, da ima za nastanek motenj vedenja skupno okolje sorojencev pomembnejšo vlogo kot geni, čeprav tudi teh ne smemo prezreti.

Biološka podlaga vseh človekovih motenj, povezanih z možgani, je nesporna. Naše znanje je še omejeno, vendar napreduje. V tem trenutku je nekaj osnovnih spoznanj o interakciji genov in okolja, še več pa je posameznih nevrobioloških odkritij, kot so tista o možni hiperaktivnosti. Med temi pri razdiralnih otrocih/mladostnikih izstopajo poteze neobčutljivi-

vosti – brezčustvenosti. Opozorila na genetiko v tem pogledu se prevesijo k posebnostim v procesiranju čustev. Ta kar silijo k primerjavi s starejšimi ugotovitvami, da imajo vsi mentalni procesi svoje nezavedne, dominantne predstrukture možganskega debla, ki v tesnih povezavah z drugimi deli možganov oblikujejo očitno vedenje. Za razdiralno vedenje bi lahko bile odločilne strukture »nepodrejanja«, ki se na zunaj domnevno pokažejo v neobčutljivosti – brezčustvenosti. Dominante in predstrukture bi hipotetično povezali z vlogo amigdal, orbitofrontalne skorje in sprednje cingularne vijuge za človekovo duševnost in vedenje (Kobal, 1969). Prihodnje raziskave bodo še zanesljivejše in bodo še bolj potrdile biološki pomen posameznih dejavnikov, vendar ne brez tistih, povezanih z okoljem in socialiteto.

Vse povedano je omogočilo predavateljici, da zastavi opis »podtipov vedenjskih motenj glede na razvojne poti njihovega nastanka«. V ta sklop predavanja najprej sodi: *trajajoča vedenjska motnja z začetkom v otroštvu*. Marija Anderluh navede: »Pri teh otrocih in mladostnikih se motnja pogosto nadaljuje z antisocialnim in prestopniškim vedenjem v odraslost.« Dejali bi, da je tu razdiralno vedenje rigidno strukturirano, pri posamezniku celo »superstrukturirano«, večkrat z neznatno možnostjo vedenjske korekcije. Sledijo vedenjske motnje z začetkom v *adolescenci*, dalje na *otročvo* omejene vedenjske motnje, da predavateljica posebej poudari tiste vedenjske motnje s potezami *neobčutljivosti* in *brezčustvenosti*. Pomembna skupina je tista s hudo motnjo *uravnavanja in (ne)obvladovanja jeze*.

Prepoznavanje vzročnih dejavnikov, njihovega součinkovanja in tudi do zdaj prepoznanih nevrobioloških poti že odpira možnosti preprečevanja in vplivanja (torej poleg terapije tudi s širšimi ukrepi in pristopi, ki jih združujemo v *tretma*).

Naslednji sestavek, ki odpira vpogled v etiologijo razdiralnega vedenja otrok/mladostnikov, je prispevek *Petra Janjuševića* »Psihološke značilnosti otrok in mladostnikov z agresivnim vedenjem in ocenjevanjem tveganja za nasilno vedenje mladostnikov«. Vedenje otroka/mladostnika je vselej vrh ledene gore, pravi avtor. Zavedati se moramo obstoja bogatega sveta njegovega doživljanja, čustvovanja, njegovih pričakovanj in izkušenj, iz katerih nastaja njegova reaktivnost, tudi »agresivna«. V primerjavi z »neagresivnimi« otroki/mladostniki bi našli pri tistih z razdiralnim vedenjem predvsem »predkonvencionalni nivo moralnega presojanja«. V primerjavi z neagresivnimi višje vrednotijo moč in nadvlado. Primanjkuje jim mnogo socialnih veščin, najdemo pa tudi pomanjkljivosti na področju samopodobe in empatije. Zato otrok/mladostnik tudi popolnoma nedolžne dogodke interpretira kot ogrožajoče. Vse to je povezano z očitno »agresivnostjo«. Manjkajo podatki iz intelligentnostnih, nevropsiholo-

ških in osebnostnih preizkusov, primerjalno z neagresivnimi otroki/mladostniki. Tako ostajamo pri »agresivnosti«, ki jo je mogoče deliti na reaktivno in proaktivno. Za obe obliki najde avtor sestavka razlago v teorijah učenja, ali kot posledico frustracije po J. Dollardu (in N. Millerju) ali v teoriji socialnega učenja po A. Banduri. Pri reaktivni »agresivnosti« gre za neorganiziran, nenačrtovan napad na objekt frustracije. Proaktivna je bolj organizirana, tudi načrtovana, da bi otrok/mladostnik dosegel določen cilj, ki pomeni zanj nagrado.

Avtor zaključuje z opisom skrajno motečega vedenja, ki ga iz literature – menim, da neprimerno – povezuje s *psihopatijo*. Vidi jo v povezavi z neobčutljivostjo in brezčustvenostjo, z drznostjo in hladnostjo v odnosih ter v instrumentalni rabi drugih ljudi, torej podobno kot smo značilnosti otroka/mladostnika opisovali pri »trajajoči vedenjski motnji z začetkom v otroštvu«.

Bistvo sestavka je ocenjevanje tveganja za nasilno vedenje mladostnikov. Dejavnike tveganja razdeli avtor v pet skupin. Prvi so *zgodovinski oz. anamnestični*, ki med drugim obsegajo zgodovino nasilnosti in delinkventnosti. Med *individualne oz. klinične dejavnike* med drugim šteje pomanjkljivo pozornost in hiperaktivnost, ki bi jo že prej morali bolj poudariti med pogostimi osnovami razdiralnega vedenja. *Socialni oz. kontekstualni* dejavniki se ne ustavljajo samo pri tem, da jih zavračajo vrstniki, in pri pomanjkljivi življenjski opori, so pa med njimi. Posebej kaže biti hkrati pozoren na *varovalne* dejavnike, kot je npr. močna socialna opora in prosocialna vključenost. Prognostično so ogrožene tiste skupine otrok/mladostnikov z razdiralnim vedenjem, ki ga začnejo že zelo zgodaj. Takšni otroci/mladostniki so nasilni, z neugodnimi dispozicijami in obenem živijo v okolju, ki spodbuja njihovo vedenje.

Čas je, da usmerimo pogled na vrednost prebranih sestavkov za odkrivanje in razumevanje motenega vedenja otrok/mladostnikov. Priznati jim je mogoče jasnost, strokovno utemeljenost. Koliko pa se skladajo z dosedanjimi spoznanji, ki so nastajala v obdobju vsaj petdesetih let? Tu mislimo na prispevke L. Breganta, V. Skalarja, S. Saksida in drugih, da sebe ne izpostavam v ospredje. Ob primerjavi z večino navedenih avtorjev v preteklosti je pogled profesorice Tomori sicer bogato opisen, vendar je, da tako rečem, sintetičen. Družina kot vir za motenost je predstavljena le z enim, skupnim izrazom. Kaj se dogaja znotraj nje? V preteklih raziskavah smo večinsko našli v družini prizadetega otroka/mladostnika očeta, ki je bil po pravilu nasilen in za otroka ogrožajoč (da je bil večkrat odvisen od alkohola, ni treba niti omenjati), mati pa je bila do dogajanja v družini prav mazohistično vdana, do otroka tudi (preveč) zaščitniška. Pomemben del otrok/mladostnikov z razdiralnim vedenjem živi le z materjo (ki ji evfemistično pravimo »samohranilka«), večkrat z otroki različnih očetov. Poleg morebitne-

ga občasnega prihajanja očeta v njegovo bližino se še mnogo drugih vmešava v otrokovo/mladostnikovo življenje, pogosto na krut in ogrožajoč način (Kobal, 2007: 156).

Biološke vzroke naštevamo po vrsti, a smo jih sposobni razumeti le deloma kot diskriminatorne in specifične. Je pa *ekstrovertiranost* (genetska, konstitucijska) tista prvina, ki označuje otroka/mladostnika, o katerem razpravljamo (ibid.: 154).

Razdiralno vedenje se iz preprostejših oblik (npr. kraje v družini in/ali okolici), pa ne vedno, sprevrže v nasilne oblike; pri tem ne pozabljajmo na nasilje otroka/mladostnika proti sebi, ki ga v sestavkih omenjajo kot samopoškodbe in poskuse samomora.

Na posameznih mestih Zbornika omenjajo avtorji *frustracijo* kot vzrok za otrokovo/mladostnikovo spremembo vedenja. Frustracija je izmuzljiv tehnični termin. Za njim se skrivajo preproste nevšečnosti, hujše, a premagljive obremenitve, pa totalen poseg v osebnost, ki jo lahko (popolnoma) dezintegrira. Tako nepremostljivo in neovladljivo frustracijo je po N. Maierju imel v mislih S. Saksida v svojem vodilnem sestavku na radeškem srečanju »O motivacijskih mehanizmih in frustracijskih stereotipih«, dodatno objavljenem leta 1959, s pozitivno oceno pomembnega socialnega psihiatra tega področja Richarda L. Jenkinsa v ameriškem časopisu za ortopsihiatrijo (ponatis: Saksida, 2010). Odmev teh spoznanj srečamo v še zdaj veljavni mednarodni klasifikaciji bolezni, 10. revizija: *motnje v razvojnem obdobju*, najprej kot omejene na družinski krog; nato nesocializirano vedenjsko motenost (posledico hude frustracije – op. avt.) in socializirano vedenjsko motenost (posledico različnih motivacij – op. avt.).

Vse povedano terja izboljšanje in poenotenje terminologije. Že v uvodu *Dajčmanova* podaja jasen pogled na agresivnost, kot na osnovno in pozitivno človekovo (in drugih živih bitij) sposobnost približati se, ustvariti stik. Vedenje razdiralnega otroka/mladostnika ne kaže opredeliti z agresivnostjo, tudi dodatki npr. »negativna« ne pomagajo. Tudi tisti, ki začenejajo z uporabo »agresivnosti« pri otroku/mladostniku, kmalu zdrснеjo v opis njegove nasilnosti. Sploh je nasilje v vedenju ves čas prisotno v Zborniku, včasih nekoliko prikrito, pa spet plane na dan s polno močjo.

Že dolgo skušamo nekateri, začeniši z L. Bregantom, terminološko uveljaviti opis disocialnega vedenja, disocialno osebnost ali vsaj disocialni sindrom. Motnjo kot disocialno opredeljuje tudi Mednarodna klasifikacija bolezni – 10. revizija. V Zborniku, nedvomno po L. Bregantu, ta pojem uporabi le Janez Rojšek pri izvedenskem vidiku. Z ameriško »antisocialnostjo« se v Zborniku srečamo nekajkrat z opisom, ki je nepopoln in zato neustrezen. Ničesar ne pove o ambitendenci

motenega vedenja, nasilnosti na eni strani, zavestni in nezavedni samokaznovalnosti na drugi, ki se kaže večkrat v hudo preprosti upogljivosti, ko se otrok/mladostnik znajde pred policijo, še bolj pa v samopoškodbah, poskusih samomora. Temu ustreza v to dvojnost usmerjena disocialnost.

Prav zaboli, ko posamezniki ali skupina strokovnjakov še vedno uporabljajo že davno obrabljeno »psihopatijo«. Celotna stran bi bilo treba uporabiti, da bi razložili, kako je ta beseda v svojem razvoju postala neuporabna in nesmiselna, če jo primerjamo s še smiselno besedno zvezo »psihopatične manjvrednosti«, ki jo je izrekel leta 1890 nemški psihiater J. L. A. Koch. Ker pa v strokovnem krogu ne izumre in jo mnogi strokovnjaki nekritično uporabljajo (med drugim celo beograjska pedopsihiatrinja Vida Rakić Glišić v knjigi L. Erića *Motnje vedenja*), menim, da jih k temu sili le skrajna stiska, saj je ukvarjanje z razdiralnim vedenjem otroka/mladostnika večkrat tolikšna obremenitev in tako brezupno, da človek pomisli na najhujšo besedo in jo celo uporabi. Nima pa prostora v strokovnem razmišljanju.

Profesionalen odnos do motenega otroka in tudi mladostnika je kar najbolj prizanesljiv in razumevajoč, poudarjeno empatičen. Zato se skušamo zavestno izogniti opisom vedenja, ki bi pomenili obsojanje ali celo moraliziranje. Opis **razdiralnega** (destruktivnega) vedenja otroka/mladostnika se zdi za zdaj in v prihodnje kar primeren za diagnostično in tretmajsko uporabo. Ko pa bo treba, se bomo odkrito pogovarjali o **nasilnem** značaju tega vedenja. Prikrivanje resničnosti pomeni oviro, da bi tako motenega otroka/mladostnika prepoznali v njegovi celoti, predvsem pa za našo uspešnost v preventivi in tretmaju.

V drugem delu Zbornika se po razdelitvi urednice Anderluhove soočimo z dvema prispevkoma iz Walesa v Veliki Britaniji, ki sta usmerjena v preventivo in v raziskovanje. *Judy Hutchings* (Bangor University) najprej objavlja prvi članek »Introducing, researching and disseminating the incredible years programmes in Wales« in nato drugega skupaj s *Frances Gardner* (University of Oxford) z naslovom »Effective interventions for preventing conduct problems in three to eight old children«. Prvi sestavek utegne biti uporaben za tiste, ki bi se tudi na Slovenskem odločili za raziskovanje tega strokovnega področja. V drugem pa so pomembne naslednje ugotovitve: vedenjske motnje otrok med 3. in 8. letom starosti je lahko prepoznati; pomanjkljivosti ravnanja staršev in negativne izkušnje iz šole so značilni dejavniki tveganja; v intervencijah staršev, ki izhajajo iz socialne teorije učenja, se dolgoročno pokažejo preverjeni učinki. Te in podobne ugotovitve so v dobrem skladju z našimi štirideset- ali celo petdesetletnimi izkušnjami.

V zborniku preberemo tudi kratek prispevek *Helmutha Remschmidta* s pedopsihiatrične klinike v Marburgu (Nemčija) o »mladostniškem morilcu«. Sam poznam v petdesetletnem obdobju aktivnega dela le enega mladostnika – morilca, čeprav J. Rojšek namiguje na uboje, ki sicer niso številni (?), so pa »medijsko zanimivi«. Iz tega prispevka zapišem le ugotovitve, da mladostniški morilci praviloma ne postanejo kronični prestopniki. In še: da so umori, ki jih zagrešijo mladostniki, večinoma povezani s psihozo.

Tretma večinoma obsega vzgojne in šolske ukrepe, organizacijo prostega časa, profesionalno orientacijo in zaposlovanje. Različni terapevtski ukrepi so le njegov del. Pri nujni in zmerni uporabi psihofarmakoloških sredstev je pomembnejša psihoterapija v različnih oblikah: dinamična, skupinska, morda s širšo organiziranostjo v terapevtskih skupnostih, pa vedenjska in kognitivna. Prav zadnji posveča *Peter Janjušević* kratko pozornost v predstavitvi delavnice »Trening samoobvladovanja agresivnega mladostnika«. Predstavljeni vedenjski pristop je pomemben in koristen, pa je vendarle ožje usmerjen na področje samonadzora in impulzivnosti. Vedenjska terapija ima sicer marsikaj dodati k širšemu tretmaju.

Živa Fortič Smole in *Anita Prezelj* predstavita program »Krog varnosti – Circle of security«. Predstavitve je bolj skica njunih prizadevanj. Tudi v tej obliki poraja precej vprašanj. Starševstvo in drugi načini sožitja z otrokom so poimenovani široko. Če se na program odzivata oba, oče in mati, je to prav. Če pa se v program vključuje le mati, ki se večinoma rada odziva strokovnjakom, se je morebiti treba soočiti z njenim premočnim zaščitniškim ravnanjem. Iz besedila je mogoče razbrati, da je posebna skrb v programu namenjena skrbnikom (spet generičen opis!), rejnikom, mladoletnim staršem in otrokom. Prizadevanja terapevtov v programu merijo pri prvih na spremembe v odnosu z otrokom.

Družba se obsežno srečuje z razdiralnimi otroki/mladostniki v institucijah. Pred sodišči nastopajo izvedenci, predvsem klinični psihologi. Njihovo delo z zanesljivim poznavanjem predstavi *Janez Rojšek* »Izkušnje in izzivi v obravnavi otrok in mladostnikov z vedenjskimi motnjami – izvedenski vidik«. Zgradba in namen izvedenskih mnenj sta utrjena v načelih, ki so se oblikovala dolgo obdobje. Rojšek jih po vzročnosti razvrsti v štiri skupine: na situacijsko, to je reaktivno pogojeno motnjo; na sekundarno peristatično motnjo kot posledico motenega čustvenega razvoja, bodisi pri nevrotični bodisi pri disocialni osebnostni strukturi; primarno peristatično motnjo zaradi vpliva okvarjenega okolja in zavražanja ter primarno biološko pogojeno motnjo zaradi okvare možganov in/ali psihoze. Izziv pomeni, kako zagotoviti, da bo izvedensko mnenje poleg svoje strokovnosti tudi začetek in spodbuda k pozitivnemu spreminjanju vedenja otroka/mladostnika, če je bilo doslej destruktivno in nasilno.

Pogled šolskega zdravnika predstavi *Anita Jagrič Friškovec*, izkušnje socialnih služb *Simona Lenassi*, kot izkušnjo vzgojnih zavodov pa *Leonida Zalokar* za Vzgojni dom Planina. Preberemo jih kot vinjete, a vendar razberemo iz njih izjemen napor, ko se srečajo z razdiralnim, celo nasilnim vedenjem, skupaj s podhranjeno možnostjo za učinkovito ukrepanje. Posebej izstopa sporočilo iz Vzgojnega zavoda Planina, cenim ga še iz prvih srečevanj v petdesetih letih. Uradno se zavod pojmuje kot del šolskega sistema, dejansko pa so gojenci »multidisciplinarni problem«, a se to premalo ali sploh ne upošteva.

Seminar in Zbornik sta pogumni dejanji razvojnih psihiatrinj po 56 letih od prvega strokovnega srečanja o psiholoških, psihiatričnih in telesnih značilnostih »delinkventnega mladostnika«. Ukvarjanje z destruktivnim ali celo delinkventnim vedenjem otrok/mladostnikov ne prinaša napredovanja v karieri in večjega ugleda med vrstniki. Doživimo pa enkratno zadovoljstvo, ko in če uspemo spremeniti življenjski tok otroka/mladostnika z razdiralnim in/ali nasilnim vedenjem. To vedenje je v razvojnem obdobju med vsemi najpogostejši pojav, ki strokovnjake obremenjuje in zahteva njihovo ukrepanje. Seminar in Zbornik pomenita poziv k multidisciplinarnemu povezovanju. Kriminologi bodo z gradivom seminarja dobili dodatne usmeritve za preventivno delo in izpopolnjevanje raznih oblik ukrepanja in tretmaja. Pričakujemo tudi njihovo podporo institucijam tega področja.

Miloš F. Kopal

Literatura:

1. Kopal, M. (1969). Prispevek k etiologiji disocialnih osebnosti. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 20(4), 231–237.
2. Kopal, M. F. (2007). *Psihopatologija za varnostno in pravno področje*. Ljubljana: Fakulteta za varnostne vede.
3. Saksida, S. (2010). Motivation mechanisms and frustration stereotypes. *American Journal of Orthopsychiatry*, 29(3), 599–611.